

Universitätsbibliothek Wuppertal

De paenitentia

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Tübingen, 1910

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-3092](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-3092)

PREUSCHEN

TERTULLIAN

De paenitentia De pudicitia

J. C. B. Mohr (Paul Siebeck)

04
ZZWX
6679

(2)

UB Wuppertal

10 GVKT1802(2)

180
126
Ker

Dieses Buch stammt aus der
Bibliothek Günther Jachmann
Notizen und Randbemerkungen
dürfen nicht verändert oder
entfernt werden!

Jachmann
Nov. 1938

1.20

180
1.4
Kell

27/5 n

i. d. H. n. f. -
Rat

Sammlung ausgewählter kirchen- und dogmengeschichtlicher
Quellenschriften

als Grundlage für Seminarübungen herausgegeben unter Leitung
von Professor D. G. Krüger.

Erste Reihe. Zweites Heft.

Tertullian

De paenitentia. De pudicitia.

Herausgegeben

von

Erwin Preuschen

Zweite, neubearbeitete Auflage

Tübingen

Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck)

1910

Alle Rechte vorbehalten.

Standort: W 10 04
Signatur: ~~GVKT 1602(2)~~
Akz.-Nr.: 8575829 ZZWX
Id.-Nr.: W4903381 66790(2)

Druck von H. Laupp jr. in Tübingen.

84. 25 460

Einleitung.

1. **Der Inhalt der beiden Bußschriften.** In der Schrift „von der Reue (Buße)“ behandelt Tertullian nach einer kurzen einleitenden Bemerkung über das Wesen der Reue (c. 1) die sündentilgende Kraft der Reue (c. 2) und das Wesen der Sünden, bei denen er fleischliche und geistliche Sünden unterscheidet (c. 3). Mit einer Ermunterung zu ernsthafter Reue (c. 4. 5) schließt der erste Teil. Durch eine Auseinandersetzung über die irrige Ansicht, daß man Buße und Taufê hinausschieben dürfe, um für die inzwischen begangenen Sünden noch Vergebung zu erhalten (c. 6), bahnt T. sich den Uebergang zu dem zweiten Teil, der von der Buße nach der Taufe handelt (c. 7—12). Diese zweite Buße ist zugelassen, nicht um der sittlichen Laxheit Vorschub zu leisten (c. 7), sondern weil Gott in seiner Güte den Sünder nicht verloren gehen lassen will (c. 8). Die Betätigung der zweiten Buße erfolgt in der Exhomologese, einem öffentlichen Bußakt, (c. 9), den manche aus Scham (c. 10) oder wegen seiner Unbequemlichkeiten (c. 11) scheuen. Wer sich aus solchen Gründen dagegen sträubt, soll bedenken, daß er nur dadurch der Hölle entgeht (c. 12). — Die Schrift „von der Keuschheit“ geht nach einem kurzen Stoßseufzer über den Verfall der Zucht auf eine als „peremptorisches Edikt“ bezeichnete Aeußerung des römischen Bischofs ein, nach der dieser die Unzuchtsünden vergeben

zu wollen erklärte (c. 1). Ein einleitender Teil untersucht die Stichhaltigkeit von zwei allgemeinen Gründen für die Milde: 1) Gottes Güte verlange Milde, nicht Strenge (c. 2); und 2) wenn der Buße keine Vergebung folge, sei sie überflüssig (c. 3). Eine Klassifizierung der Sünden (c. 4) führt zu dem Hauptteil der Schrift (c. 5—20), dem Schriftbeweis, aus dem die Unvergeßbarkeit der Unzucht hergeleitet wird: a) aus dem alten Testament: Dekalog (c. 5); Beispiele von Ehebruch und dessen Bestrafung (c. 6); b) aus dem neuen Testament: α) aus den Evangelien; Nachweis, daß die Gleichnisgruppe Luk. 15 nicht für die Milde geltend gemacht werden kann (c. 7—10); Jesus und die Samariterin (c. 11); β) Paulus und die Unzucht allgemein (c. 12), speziell der korinthische Fall von Unzucht und seine Behandlung durch Paulus (c. 13—16); andere Stellen über Unzucht (c. 17. 18); γ) die johanneischen Schriften (c. 19); δ) der Hebräerbrief (c. 20). Der Schluß behandelt die Frage nach der Disziplinargewalt des römischen Bischofs (c. 21) und nach der Stellung der Märtyrer in der Bußfrage (c. 22).

2. Tertullians Stellung zur Bußfrage. Die Schrift *de paenitentia* stammt aus der kirchlichen Zeit Ts. Eine genauere Bestimmung ihrer Abfassungszeit ist nicht möglich, wenn man nicht die Erwähnung tätiger, die Existenz benachbarter Städte bedrohender Vulkane (c. 12,2) als Anhaltspunkt gelten lassen will¹⁾. Als Leser hatte T. nicht nur Katechumenen im Auge, sondern ebenso die Getauften, denen er ernste Bußgesinnung einschärfte, wie er sie andererseits durch die Erörterung über die Möglichkeit einer zweiten Buße vor Verzweiflung bewahren will. Gegenüber dem

¹⁾ Nach Cassius Dio LXXVI, 2 schloß man aus einem Vesuvusbruch auf politische Umwälzungen und fand in der Ermordung des Plautianus (Januar 204) die Bestätigung dafür. Die Schrift würde, wenn die Kombination richtig ist, etwa 203 verfaßt sein. Vgl. KAdam im Katholik 88 (1), 1908, 348 f.

Rigorismus des Hermas ist eine Erweichung der kirchlichen Sitte wahrzunehmen, die in der Schaffung eines besonderen Bußaktes ihren Ausdruck findet. Das Schweigen Ts. über die Frage, ob es einzelne Sünden gibt, die auch durch den Bußakt nicht gesühnt werden können, zwingt wohl zu dem Schluß, daß alle Sünden als vergebbar betrachtet worden seien. Diese Frage tritt dann in der aus der montanistischen Periode stammenden Schrift *de pudicitia* in den Vordergrund, durch die T. eine als unerhörte Neuerung empfundene Lockerung der Disziplin in schärfster Form angriff. Indem er seine eignen milderen Grundsätze der früheren Zeit widerrief, behauptete er einen Unterschied zwischen *delicta remissibilia* und *inremissibilia*, zu denen Mord, Götzendienst, Betrug, Abfall, Lästerung, Hurerei, Ehebruch gehören (c. 19, 24), während jenes die leichteren Verschuldungen infolge der täglichen Anläufe des Teufels sind. T. stellte sich damit auf den alten rigoristischen Standpunkt, der von dem Montanismus erneuert worden war, und bezog sich dafür auf einen Ausspruch des Parakleten, der die Vollmacht, Sünden zu vergeben, zwar für sich theoretisch in Anspruch nahm, davon aber keinen Gebrauch machen zu wollen erklärte, „damit man nicht noch andere Sünden begehe“ (c. 21, 7). Die Abfassungszeit auch dieser Schrift ist unsicher; doch scheint sie mit *de ieiunio* und *de monogamia* in Ts. späteste Zeit zu fallen.

3. Die Stellung des römischen Bischofs zur Buße.

Aus den Erörterungen im Eingang der Schrift *de pudicitia* ergibt sich, daß die Frage nach der Behandlung der Sünder kontrovers geworden war und von dem hier bekämpften Bischof im milderen Sinne beantwortet wurde. Den Namen des Bischofs hat T. nicht genannt; wenn er ihn als *Pontifex Maximus* (c. 1, 6) bezeichnet so weist er damit deutlich auf Rom hin, und er verschärft die Ironie dieses Titels durch

die Bezeichnung *episcopus episcoporum*. Da nach dem gehässigen Berichte des Hippolyt¹⁾ über den Episkopat des Kallist (217/8—222/3) dieser den groben Sünden gegenüber größere Milde zu zeigen begann und sich namentlich bei geschlechtlichen Vergehen duldsam erwies, so liegt es nahe, in ihm den von T. bekämpften Bischof zu sehen²⁾. Die neuerdings erörterte Frage, ob Kallist nur eine in Rom bereits geübte Praxis fortgesetzt oder ob er eine Neuerung eingeführt habe, läßt sich bei der Art von Ts. Polemik nicht sicher entscheiden, wenn schon letzteres wahrscheinlicher ist. Hierarchische Ansprüche haben bei dem Verhalten Kallists wohl mitgewirkt (c. 21), wie er sein Vorgehen auch auf die Stellung der Märtyrer gegenüber den Fleischessünden stützen konnte, die in diesem Streit eine ähnliche Rolle spielten, wie ein Menschenalter später in der Frage nach der Wiederaufnahme der Lapsi.

¹⁾ Hippolyt, Philosoph. IX, 12 p. 458: τοιαῦτα ὁ γένης (d. h. Kallist) τολμήσας συνεστήσατο διδασκαλεῖον κατὰ τῆς ἐκκλησίας οὕτως διδάξας καὶ πρῶτος τὰ πρὸς τὰς ἡδονὰς τοῖς ἀνθρώποις συγχωρεῖν ἐπενόησε, λέγων πᾶσιν ὑπ' αὐτοῦ ἀπίσθαι ἁμαρτίας . . . οὗτος ἐδογματίσεν ἕπως εἰ ἐπίσκοπος ἁμάρτοι τι, εἰ καὶ πρὸς θάνατον, μὴ δεῖν κατατίθεσθαι. ἐπὶ τοῦτου ἤρξαντο ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι δίγαμοι καὶ τρίγαμοι καθίστασθαι εἰς κλήρους. . . . καὶ γὰρ καὶ γυναῖξιν ἐπέτρυσεν, εἰ ἄνθρωποι εἶεν καὶ ἡλικία γε ἐκκαίοντο ἀναξία ἢ ἑαυτῶν ἀξίαν μὴ βούλοιντο καθαιρεῖν διὰ τὸ νομίμως γαμηθῆναι, ἔχειν ἕνα ὃν ἂν αἰρήσωνται σύγκοιτον εἴτε οἰκέτην εἴτε ἐλεύθερον καὶ τοῦτον κρίνειν ἀντὶ ἀνδρὸς μὴ νόμῳ γεγαμημένῃν. . . ὁρᾶτε εἰς ὅσῃν ἀσέβειαν ἐχώρησεν ὁ ἄνομος μοιχείαν καὶ φόνον ἐν τῷ αὐτῷ διδάσκων.

²⁾ An Zephyrin zu denken (AlbHauck, Real-Enzyklopädie³ 3, 1897, 641; vgl. GuKrüger ebda. 21, 1908, 670) verbietet sich durch den Gebrauch des Attributes *benedictus* c. 13, 7, das auf einen Märtyrerbischof hinweist. Kallist war unter Kommodus nach Sardinien verbannt und zur Bergwerksarbeit verurteilt, konnte daher als Märtyrer gelten.

Litteratur.

Allgemeines: EstNoeldechen, Tertullian, Gotha 1890. Ch Guignebert, Tertullien, Paris 1901. Adhémar d'Alès, La théologie de Tertullien, Paris 1905. MartSchanz, Gesch. d. röm. Lit. 3², München 1905, 280—351. PIMonceaux, Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne 1, Paris 1901, 177—461. HLeclercq, L'Afrique chrétienne 1, Paris 1904, 105—168. NathBonwetsch, Realenzykl. 3 19, 1907, 537 bis 551 (Lit.-Nachweise). — Ueber die Bußfrage: ErWP reuschen, Tertullians Schriften de paenitentia und de pudicitia mit Rücksicht auf die Bußdisziplin untersucht (Dissert.), Gießen 1890. EstRolfss, Das Indulgenzedikt des Papstes Kallist, Texte und Unters. 11, 3, Leipzig 1893. FzXFunk, Kirchengesch. Abhandl. 1, 1897, 155—181. Pierre Batiffol, Études d'histoire et de théol. positive 1⁴, Paris 1906, 69—110. Ders. im Bulletin de littérature ecclésiastique, 1906, 339—348. GerHesser, Die Bußschriften Tertullians de paenitentia und de pudicitia und das Indulgenzedikt des Papstes Kallistus (Progr.), Bonn 1905. Ders., im Katholik 87 (2), 1907, 184—204. 297—309. 88 (1), 1908, 12 bis 28. 93—113. FzXFunk in der Theol. Quartalschr. 88, 1906, 541 bis 568. JhStufler in der Zeitschr. für kath. Theol. 31, 1907, 433 bis 473. 32, 1908, 1—42. GerhRauschen, Eucharistie und Bußsakrament, Freiburg i. B. 1908. HsWindisch, Taufe und Sünde im ältesten Christentum bis auf Origenes, Tübingen 1908, 412—433. — Separatausgabe der beiden Schriften von PdeLabriolle, Paris 1906.

DE PAENITENTIA.

1 1 Paenitentiam hoc genus hominum, quod et ipsi retro fuimus, caeci, sine domini lumine, natura tenus norunt passionem animi quandam esse, quae ueniat de offensa sententiae peioris. 2 ceterum a ratione eius tantum absunt, quantum ab ipso rationis auctore. quippe res dei ratio, 5 quia deus omnium conditor nihil non ratione prouidit, disposuit, ordinauit, nihilque non ratione tractari intellegique uoluit. 3 igitur ignorantes quique deum rem quoque eius ignorent necesse est, quia nullus omnino thesaurus extraneis patet. itaque uniuersam uitae conuersionem sine gu- 10 bernaculo rationis transfretantes, imminentem saeculo procellam uitare non norunt. 4 quam autem in paenitentiae actu inrationabiliter diuersentur, uel uno isto satis erit expedit, cum illam etiam in bonis factis suis adhibent. paenitet fidei, amoris, simplicitatis, patientiae, misericordiae, 15 prout quid in ingratiam cecidit. 5 semetipsos execrantur, quia benefecerint, eamque maxime paenitentiae speciem, quae optimis operibus inrogatur, in corde figunt meminisse curantes, ne quid boni rursus praestent. contra paenitentiae malorum leuius incubant. denique facilius per eandem delin- 20 quunt, quam per eandem recte faciunt.

2 1 Quod si dei ac per hoc rationis quoque compotes agerent, merita primo paenitentiae expenderent nec unquam eam ad argumentum peruersae emendationis adhibe-

rent, modum denique paenitendi temperarent, quia et delinquendi tenerent, timentes dominum scilicet. 2 sed ubi metus nullus, emendatio proinde nulla; ubi emendatio nulla, paenitentia necessario uana, quia caret fructu suo, cui eam
 5 deus seuit, id est hominis saluti. 3 nam deus post tot ac tanta delicta humanae temeritatis a principe generis Adam auspicata, post condemnatum hominem cum saeculi dote, post eiectum paradiso mortique subiectum, cum rursus ad suam misericordiam maturauisset, iam inde in
 10 semetipso paenitentiam dedicauit, rescissa sententia irarum pristinarum ignoscere pactus operi et imagini suae. 4 itaque et populum sibi congregauit et multis bonitatis suae largitionibus fuit et ingratisimum totiens expertus ad paenitentiam semper hortatus est et prophetando uniuersorum prophetarum emisit ora; mox gratiam pollicitus, quam in extremitatibus temporum per spiritum suum uniuerso orbi inluminaturus esset, praeire intinctionem paenitentiae iussit, si quos per gratiam uocaret ad promissionem semini Abraham destinatae, per paenitentiae subsignationem
 20 ante componeret. 5 non tacet Iohannes, *paenitentiam initote* dicens, iam enim salus nationibus appropinquabit, dominus scilicet adferens secundum dei promissum. 6 cui praeministrans paenitentiam destinabat purgandis mentibus praepositam, uti quidquid error uetus inquinasset, quidquid in
 25 corde hominis ignorantia contaminasset, id paenitentia uerrens et radens et foras abiciens mundam pectoris domum superuenturo spiritui sancto paret, quo se ille cum caelestibus bonis libens inferat. 7 horum bonorum unus est titulus: salus hominis, criminum pristinorum abolitione praemissa.
 30 haec paenitentiae causa, haec opera negotium diuinae misericordiae curans. quod homini proficit, deo seruit.

11 Vgl. Gen. 1, 27. 16 Vgl. Hebr. 1, 1. 1. Petr. 1, 20. 20 Matth. 3, 2. 26 Vgl. Matth. 12, 44.

8 Ceterum ratio eius, quam cognito domino discimus, certam formam tenet, ne bonis umquam factis cogitatisue quasi uiolenta aliqua manus iniciatur. 9 deus enim reprobationem bonorum ratam non habens, utpote suorum: quorum cum auctor et defensor sit, necesse est proinde et acceptator; 5 si acceptator, etiam remunerator. 10 uiderit ergo ingratis hominum, si etiam bonis factis paenitentiam cogit. uiderit et gratia, si captatio eius ad benefaciendum incitamento est: terrena, mortalis utraque. 11 quantulum enim compendii, si grato benefeceris? uel dispendii, si ingrato? bonum 10 factum deum habet debitorem, sicuti et malum, quia iudex omnis remunerator est causae. 12 at cum iudex deus iustitiae, carissimae sibi, exigendae tuendaeque praesideat et in eam omnem summam disciplinae suae sanciat, dubitandum est, sicut in uniuersis actibus nostris, ita in paenitentiae 15 quoque causa iustitiam deo praestandam esse? quod quidem ita impleri licebit, si peccatis solummodo adhibeatur. 13 porro peccatum nisi malum factum dici non meretur, nec quisquam benefaciendo delinquit. 14 quodsi non delinquit, cur paenitentiam inuadit delinquentium priuatum? cur malitiae offi- 20 cium bonitati suae imponit? ita euenit, ut, cum aliquid ubi non oportet adhibetur, illic ubi oportet neglegatur.

3 1 Quorum ergo paenitentia iusta et debita uideatur, id est, quae delicto deputanda sint, locus quidem expostulat denotare, sed otiosum uideri potest. 2 domino enim cognito 25 ultro spiritus a suo auctore respectus emergit ad notitiam ueritatis et admissus ad dominica praecepta ex ipsis statim eruditur, id peccato deputandum, a quo deus arceat; quoniam, cum deum grande quid boni constet esse, utique bono nisi malum non displiceret, quod inter contraria sibi nulla 30 amicitia est.

3 Perstringere tamen non pigebit, delictorum quaedam esse carnalia, id est corporalia, quaedam uero spiritalia. nam cum ex hac duplicis substantiae congregatione confectus

homo sit, non aliunde delinquit, quam unde constat. 4 sed non eo inter se differunt, quod corpus et spiritus duo sunt — alioquin eo magis paria sunt, quia duo unum efficiunt, — ne quis pro diuersitate materiarum peccata eorum discernat, 5 ut alterum altero leuius aut grauius existimet. 5 siquidem et caro et spiritus dei res, alia manu eius expressa, alia adflatu eius consummata. cum ergo ex pari ad dominum pertineant, quodcumque eorum deliquerit ex pari dominum offendit. 6 an tu discernas actus carnis et spiritus, quorum 10 et in uita et in morte et in resurrectione tantum communionis atque consortii est, ut pariter tunc aut in uitam aut in iudicium suscitentur, quia scilicet pariter aut deliquerint aut innocenter egerint? 7 hoc eo praemiserimus, ut non minorem alteri quam utrique parti, si quid deliquerit, 15 paenitentiae necessitatem intellegamus impendere. communis reatus amborum est, communis et iudex, deus scilicet; communis igitur et paenitentiae medela.

8 Exinde spiritalia et corporalia nominantur, quod delictum omne aut agitur aut cogitur: ut corporale sit, quod 20 in facto est, quia factum ut corpus et uideri et contingi habet; spiritale uero, quod in animo est, quia spiritus neque uidetur neque tenetur. 9 per quod ostenditur, non facti solum, uerum et uoluntatis delicta uitanda et paenitentia purganda esse. neque enim, si mediocritas humana de 25 factis solum iudicat, quia uoluntatis latebris par non est, idcirco crimina eius etiam sub deo neglegamus. 10 deus in omnia sufficit; nihil a conspectu eius remotum, unde omnino delinquitur, quia non ignorat nec omittit, quominus in iudicium decernat. dissimulator et praeuaricator per 30 spicaciae suae non est. 11 quid? quod uoluntas facti origo est? uiderint enim, si qua casui aut necessitati aut ignorantiae imputantur, quibus exceptis iam non nisi uoluntate delinquitur. 12 cum ergo facti origo est, non tanto potior ad poenam est, quanto principalis ad culpam, quae ne tunc

quidem liberatur, cum aliqua difficultas perpetrationem eius intercipit. ipsa enim sibi imputatur nec excusari poterit per illam perficiendi infelicitatem, operata quod suum fuerat. 13 denique dominus quemadmodum se adiectionem legi superstruere demonstrat, nisi et uoluntatis interdicendo delicta? 5 cum adulterum non eum solum definit, qui cominus in alienum matrimonium cecidisset, uerum etiam illum, qui ad spectus concupiscentia contaminasset. 14 adeo quod prohibetur administrare, satis periculose animus sibi repraesentat et temere per uoluntatem expungit effectum. cuius uo- 10 luntatis cum uis tanta sit, ut non solacium sui saturans pro facto cedat, pro facto ergo plectetur. 15 uanissimum est dicere: ‚uolui, nec tamen feci.‘ atquin perficere debes, quia uis, aut nec uelle, quia nec perficis. 16 sed ipse conscientiae tuae confessione pronuntias. nam si bonum concupisceres, 15 perficere gestisses; porro sicut malum non perficis, nec concupiscere debueras. quaua te constitueris, crimine adstringeris, quia aut malum uolueris aut bonum non adimplueris.

4 1 Omnibus ergo delictis seu carne seu spiritu seu 20 facto seu uoluntate commissis, qui poenam per iudicium destinauit, idem et ueniam per paenitentiam sponndit dicens ad populum: *paenitere, et saluum faciam te.* 2 et iterum: *uiuo, inquit dominus, et paenitentiam malo quam mortem.* ergo paenitentia uita est, cum praeponitur morti. eam tu 25 peccator, mei similis — immo me minor, ego enim praestantiam in delictis meam agnosco, — ita inuade, ita amplexare, ut naufragus alicuius tabulae fidem. 3 haec te peccatorum fluctibus mersum proleuabit et in portum diuinae clementiae protelabit. rape occasionem inopinatae felicitatis, ut ille tu 30 nihil quondam penes deum, nisi stilla situlae et areae puluis

7 Vgl. Matth. 5, 27 f. 23 Ezech. 18, 23. 32. Jer. 1, 8. 24 Ezech. 33, 11. 26 Vgl. 1. Tim. 1, 15. 31 Vgl. Jes. 40, 15. Hos. 13, 3.

et uasculum figuli, *arbor* exinde fias illa, *quae penes aquas seritur et in foliis perennat et tempore suo fructus agit*, quae non ignem, non securim uidebit. 4 paeniteat errorum reperta ueritate, paeniteat amasse quae deus non amat, 5 quando ne nos quidem ipsi seruulis nostris ea, quibus offendimur, non odisse permittimus. obsequi enim ratio in similitudine animorum constituta est.

5 De bono paenitentiae enumerando diffusa et pro hoc magno eloquio committenda materia est. nos uero pro 10 nostris angustiis unum inculcamus, bonum atque optimum esse quod deus praecipit. 6 audaciam existimo de bono diuini praecepti disputare. neque enim, quia bonum est, idcirco auscultare debemus, sed quia deus praecepit. ad 15 exhibitionem praecepti prior est maiestas diuinae potestatis, prior est auctoritas imperantis, quam utilitas seruiantis. 7 bonum est paenitere, an non? quid reuoluis? deus praecipit. at enim ille non praecipit tantum, sed etiam hortatur; inuitat praemio: salute; iurans etiam, *uiuo*, dicens, cupit credi sibi. 8 o beatos nos, quorum causa deus iurat! 20 o miserimos, si nec iuranti domino credimus! quod igitur deus tantopere commendat, quod etiam humano more sub deieratione testatur, summa utique grauitate et adgredi et custodire debemus, ut in adseueratione diuinae gratiae permanentes in fructu quoque eius et emolumento proinde 25 perseuerare possimus.

5 1 Hoc enim dico, paenitentiam, quae per dei gratiam ostensa et indicta nobis in gratiam nos domino reuocat, semel cognitam atque susceptam numquam posthac iteratione delicti resignari oportere. 2 iam quidem nullum ignorantiae 30 praetextum tibi patrocinator, quod domino agnito praeceptisque eius admissis, denique paenitentia delictorum functus, rursus te in delicta restituis. 3 ita in quantum ignorantia

1 Vgl. Jer. 19, 11. — Ps. 1, 3. 3 Vgl. Matth. 3, 10. 18 Ezech. 33, 11.

segregaris, in tantum contumaciae adglutinaris. nam si idcirco te deliquisse paenituerat, quia dominum coeperas timere, cur quod metus gratia gessisti rescindere maluisti, nisi quia metuere desisti? 4 neque enim timorem alia res quam contumacia subuertit. cum etiam ignorantes dominum 5 nulla exceptio tueatur a poena, quia deum in aperto constitutum et uel ex ipsis caelestibus bonis comprehensibilem ignorari non licet, quanto cognitum despici periculosum est? 5 despicit porro qui bonorum ac malorum intellectum ab illo consecutus, quod intellegit fugiendum, quodque iam 10 fugit resumens, intellectui suo, id est dei dono, contumeliam facit: respuit datorem, cum datum deserit, negat beneficium, cum beneficium non honorat. 6 quemadmodum ei potest placere, cuius munus sibi displicet? ita in dominum non modo contumax, sed etiam ingratus adparet. 15

7 Ceterum non leuiter in dominum peccat, qui cum aemulo eius diabolo paenitentia renuntiasset et hoc nomine illum domino subiecisset, rursus eundem regressu suo erigit et exultationem eius seipsum facit, ut denuo malus recuperata praeda sua aduersus dominum gaudeat. 8 nonne 20 quod dicere quoque periculosum est, sed ad aedificationem proferendum est diabolus domino praeponit? comparisonem enim uidetur egisse qui utrumque cognouerit, et iudicato pronuntiasse eum meliorem, cuius se rursus esse maluerit. 9 ita qui per delictorum paenitentiam instituerat 25 domino satisfacere, diabolo per aliam paenitentiae paenitentiam satisfaciet eritque tanto magis perosus deo, quanto aemulo eius acceptus.

10 Sed aiunt quidam satis deum habere, si corde et animo suspiciatur licet actu minus fiat; itaque se saluo 30 metu et fide peccare, hoc est, salua castitate matrimonia uiolare, salua pietate parenti uenenum temperare. 11 sic

6 Vgl. Röm. 1, 19.

11 Vgl. Weish. Sal. 7, 15.

ergo et ipsi salua uenia in gehennam detrudentur, dum saluo metu peccant. 12 primum exemplum peruersitatis; quia timent, delinquent; opinor, non delinquerent, si non timerent. 13 igitur qui deum nolit offensum nec reuereatur omnino, 5 si timor offendendi patrociniū est. sed ista ingenia de semine hypocritarum pullulare consuerunt, quorum indiuidua cum diabolo amicitia est, quorum paenitentia numquam fidelis.

6 1 Quidquid ergo mediocritas nostra ad paenitentiam 10 semel capessendam et perpetuo continendam suggerere conata est, omnes quidem deditos domino spectat, ut omnes salutis in promerendo deo petitores, sed praecipue nouitiosis istis imminet, qui cum maxime incipiunt diuinis sermonibus aures rigare quique catuli infantiae adhuc recentis 15 nec perfectis luminibus incerta reptant et dicunt quidem pristinis renuntiare et paenitentiam adsumunt, sed includere eam neglegunt. 2 interpellat enim illos ad desiderandum ex pristinis aliquid ipse finis desiderandi; uelut 20 piunt, ex parte aliqua tamen adhuc ipsi gratiae suae adulantur.

3 Omne praeterea cunctationis et tergiuersationis erga • paenitentiam uitium praesumptio intinctionis importat. certi enim indubitatae ueniae delictorum medium tempus interim 25 furantur et commeatum sibi faciunt delinquendi quam eruditionem non delinquendi. 4 quam porro ineptum, quam paenitentiam non adimplere et ueniam delictorum sustinere! hoc est, pretium non exhibere, ad mercem manum emit-tere. hoc enim pretio dominus ueniam addicere instituit; 30 hac paenitentiae compensatione redimendam proponit impunitatem. 5 si ergo qui uenditant prius nummum, quo paciscuntur, examinant, ne scalptus neue rasmus ne adulter,

1 Vgl. Matth. 11, 23.

etiam dominum credimus paenitentiae probationem prius inire, tantam nobis mercedem, perennis scilicet uitae, concessurum.

6 ‚Sed differamus tantisper paenitentiae ueritatem. tunc, opinor, emendatos liquebit, cum absoluimur.‘ nullo pacto. 5 sed cum pendente uenia poena prospicitur, cum adhuc liberari non meretur, ut possimus mereri, cum deus comminatur, non cum ignoscit. 7 quis enim seruus, posteaquam libertate mutatus est, furta sua et fugas sibi imputat? quis miles, postquam castris suis emissus, pro notis suis satagit? 10 8 peccator ante ueniam deflere se debet, quia tempus paenitentiae idem est quod periculi et timoris.

9 Neque ergo renuo diuinum beneficium, id est abolitionem delictorum, inuitis aquam omnimodo saluum esse; sed ut eo peruenire contingat, elaborandum est. quis enim tibi, 15 tam infidae paenitentiae uiro, asperginem unam cuiuslibet aquae commodabit? 10 furto quidem adgredi et praepositum huius rei adseuerationibus tuis circumduci facile est; sed deus thesauro suo prouidet nec sinit obrepere indignos. quid denique ait? *nihil occultum, quod non reuelabitur.* 20 quantascumque tenebras factis tuis superstruxeris: *deus lumen est.* 11 quidam autem sic opinantur, quasi deus necesse habeat praestare etiam indignis quod sponndit, et liberalitatem eius faciunt seruitutem. 12 quodsi necessitate nobis symbolum mortis indulget, ergo inuitus facit? quis enim 25 permittit permansurum id, quod tribuerit inuitus? 13 non enim multi postea excidunt? non a multis donum illud aufertur? hi sunt scilicet, qui obrepunt, qui paenitentiae fidem adgressi super arenas domum ruituram conlocant.

14 Nemo ergo sibi aduleatur, quia inter auditorum tiro- 30 cinia deputatur, quasi eo etiam nunc sibi delinquere liceat.

20 Matth. 10, 26. 21 1. Joh. 1, 5. 25 Vgl. Röm. 6, 3—6.
29 Vgl. Matth. 7, 26.

dominum simul cognoueris, timeas; simul inspexeris, reue-
 rearis. 15 ceterum quid te cognouisse interest, cum iisdem
 incubas, quibus retro ignarus? quid autem te a perfecto
 seruo dei separat? an alius est intinctis Christus, alius
 5 audientibus? 16 num spes alia uel merces, alia formido
 iudicii, alia necessitas paenitentiae? lauacrum illud obsig-
 natio est fidei, quae fides a paenitentiae fide incipitur et
 commendatur. 17 non ideo abluimur, ut delinquere desina-
 mus, sed quia desiimus, quoniam iam corde loti sumus. haec
 10 enim prima audientis intinctio est: metus integer. exinde,
 quoad dominum senseris, fides sana, conscientia semel pae-
 nitentiam amplexata.

18 Ceterum si ab aquis peccare desistimus, necessitate,
 non sponte, innocentiam induimus. quis ergo in bonitate
 15 praecellens: cui non licet an cui displicet malo esse? qui
 iubetur an qui delectatur crimine uacare? 19 ergo nec a
 furto manus auertamus, nisi claustrorum duritia repugnet,
 nec oculos a stupri concupiscentiis refrenemus, nisi a custo-
 dibus corporum obstructi, si nemo domino deditus delin-
 20 quere desinet, nisi intinctione adligatus. 20 quodsi qui ita
 senserit nescio an intinctus magis contristetur, quod peccare
 desierit, quam laetetur, quod euaserit. itaque audientes
 optare intinctionem, non praesumere oportet. 21 qui enim
 optat, honorat; qui praesumit, superbit. in illo uerecundia,
 25 in isto petulantia adparet; ille satagit, hic negligit; ille
 mereri cupit, at hic ut debitum sibi repromittit; ille sumit,
 hic inuadit. 22 quem censeas digniorem, nisi emendatiorem?
 quem emendatiorem, nisi timidiorem et idcirco uera paeni-
 tentia functum? timuit enim adhuc delinquere, ne non
 30 mereretur accipere. 23 at ille praesumptor, cum sibi repro-
 mitteret, securus scilicet, timere non potuit; sic nec paeni-
 tentiam impleuit, quia instrumento paenitentiae, id est metu,
 caruit. 24 praesumptio inuerecundiae portio est: inflat peti-
 torem, despicit datorem; itaque decipit nonnumquam. ante

enim quam debeat re promittit, quo semper is, qui est praestaturus, offenditur.

7 1 Hucusque, Christe domine, de paenitentiae disciplina seruis tuis dicere uel audire contingat, quousque etiam delinquere non oportet audientibus; uel nihil iam de 5 paenitentia nouerint, nihil eius requirant. 2 piget secundae, immo iam ultimae spei subtexere mentionem, ne retractantes de residuo auxilio paenitendi spatium adhuc delinquendi demonstrare uideamur. 3 absit, ut aliquis ita interpretetur, quasi eo sibi etiam nunc pateat ad delinquendum, quia pa- 10 tet ad paenitendum, et redundantia clementiae caelestis libidinem faciat humanae temeritatis. 4 nemo idcirco deterior sit, quia deus melior est, totiens delinquendo, quotiens ignoscitur. ceterum finem utique euadendi habebit, cum offendendi non habebit. euasimus semel; hactenus pericu- 15 losis nosmetipsos inferamus, etsi iterum euasuri uidemur? 5 plerique naufragio liberati exinde repudium et naui et mari dicunt et dei beneficium, salutem suam scilicet, memoria periculi honorant. laudo timorem, diligo uerecundiam; nolunt iterum diuinae misericordiae oneri esse: formidant 20 uideri inculcare, quod consecuti sunt; bona certe sollicitudine iterum experiri uitant, quod semel didicerunt timere. 6 ita modus temeritatis testatio est timoris. timor autem hominis dei honor est.

7 Sed enim peruicacissimus hostis ille numquam malitiae 25 suae otium facit. atquin tunc maxime saeuit, cum hominem plene sentit liberatum; tunc plurimum accenditur, dum extinguitur. 8 doleat et ingemiscat necesse est, uenia peccatorum permissa tot in homine mortis opera diruta, tot titulos damnationis retro suae erasos. dolet, quod ipsum 30 et angelos eius Christi seruus ille peccator iudicaturus est.

11 Vgl. Röm. 5, 17. 23 Vgl. Sir. 1, 11. 31 Vgl. 1. Kor. 6, 3.

9 itaque obseruat, oppugnat, obsidet, si qua possit aut oculos concupiscentia carnali ferire aut animum inlecebris saecularibus inretire aut fidem terrenae potestatis formidine euertere aut a uia certa peruersis traditionibus detorquere; non
 5 scandalis, non temptationibus deficit. 10 haec igitur uenena eius prouidens deus, clausa licet ignoscendae ianua et intinctionis sera obstructa, aliquid adhuc permisit patere. conlocauit in uestibulo paenitentiam secundam, quae pulsantibus patefaciat; sed iam semel, quia iam secundo; sed
 10 amplius numquam, quia proxime frustra. 11 non enim et hoc semel satis est? habes, quod iam non merebaris; amisisti enim, quod acceperas. si tibi indulgentia domini accomodat, unde restituas, quod amiseras, iterato beneficio gratus esto, nedum ampliato. 12 maius est enim restituere
 15 quam dare, quoniam miserius est perdidisse quam omnino non accepisse. uerum non statim succidendus ac subruendus est animus desperatione, si secundae quis paenitentiae debitor fuerit. 13 pigeat sane peccare rursus, sed rursus paenitere non pigeat; pigeat iterum periclitari, sed non iterum
 20 liberari. neminem pudeat: iteratae ualetudinis iteranda medicina est. 14 gratus in dominum exstiteris, si quod tibi dominus offert, non recusaueris. offendisti, sed reconciliari adhuc potes. habes, cui satisfacias, et quidem uolentem.

8 1 Id si dubitas, euolue quae spiritus ecclesiis dicat:
 25 desertam dilectionem Ephesiis imputat, stuprum et idolothytorum esum Thyatirenis exprobrat, Sardos non plenum operum incusat, Pergameno docentes peruersa reprehendit, Laodiceos fidentes diuitiis obiurgat: et tamen omnes ad paenitentiam commonet, sub comminationibus
 30 quidem. 2 non comminaretur autem non paenitenti, si non ignosceret paenitenti. dubium, si non et alibi hanc clementiae suae profusionem demonstrasset. non ait: *qui ce-*

2 Vgl. 2. Petr. 2, 18. 25 Vgl. Apok. 2, 1—4. 26 Vgl. 2, 18—20. — 3, 1f. 28 Vgl. 2, 12—14. 29 Vgl. 3, 14—17. 32 Jer. 8, 4.

ciderit, resurget, et qui auersatus fuerit, conuertetur? 3 ille est scilicet, ille est, qui *misericordiam mauult quam sacrificia*. laetantur caeli et qui illic angeli paenitentia hominis. heus tu, peccator, bono animo sis! uides, ubi de tuo reditu gaudeatur. 4 quid illa similitudinum dominicarum argumenta nobis uolunt? quod mulier drachmam perdidit et requirit et reperit et amicas ad gaudium inuitat, nonne restituti peccatoris exemplum est? 5 errat et una pastoris ouicula; sed grex una carior non erat; una illa conquiritur, una pro omnibus desideratur et tandem inuenitur et 10 humeris pastoris ipsius refertur; multum enim errando laborauerat. 6 illum etiam mitissimum patrem non tacebo, qui prodigum filium reuocat et post inopiam paenitentem libens suscipit, immolat uitulum praeopimum, conuiuio gaudium suum exornat. quidni? filium enim inuenerat, quem ami- 15 serat, cariorem senserat, quem lucri fecerat. 7 quis ille nobis intellegendus pater? deus scilicet; tam pater nemo, tam pius nemo. 8 is ergo te, filium suum, etsi acceptum ab eo prodegeris, etsi nudus redieris, recipiet, quia redisti, magisque de regressu tuo quam de alterius sobrietate laeta- 20 bitur; sed si paeniteat ex animo, si famem tuam cum saturitate mercenariorum paternorum compares, si porcos immundum relinquo pecus, si patrem repetas uel offensum, *deliqui*, dicens, *pater, nec dignus ego sum iam uocari tuus*. 9 tantum releuat confessio delictorum, quantum dissimulatio 25 exaggerat. confessio enim satisfactionis consilium est, dissimulatio contumaciae.

9 1 Huius igitur paenitentiae secundae et unius, quanto in arto negotium est, tanto operosior probatio, ut non sola conscientia praeferatur, sed aliquo etiam actu administretur. 30 2 is actus, qui magis Graeco uocabulo exprimitur et frequen-

2 Hos. 6, 6. (Matth. 9, 13, 12, 7.) 3 Vgl. Luk. 15, 7, 10. 6 Vgl. 15, 8—10. 8 Vgl. 15, 4—7. 12 Vgl. 15, 11—32. 15 Vgl. Luk. 15, 32. 21 Vgl. 15, 17. 24 15, 21.

tatur, ἐξομολόγησις est, qua delictum domino nostrum confitemur, non quidem ut ignaro, sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione paenitentia nascitur, paenitentia deus mitigatur.

5 3 Itaque exhomologesis prosternendi et humiliandi hominis disciplina est, conuersionem iniungens misericordiae inlicem. 4 de ipso quoque habitu atque uictu mandat sacco et cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum maeroribus deicere, illa, quae peccauit, tristi tractatione mutare; 10 ceterum pastum et potum pura nosse, non uentris scilicet, sed animae causa; plerumque uero ieiuniis preces alere, ingemiscere, lacrimari et mugire dies noctesque ad dominum deum tuum, presbyteris aduolui et caris dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suae iniungere. 15 5 haec omnia exhomologesis, ut paenitentiam commendet, ut de periculi timore dominum honoret, ut in peccatorem ipsa pronuntians pro dei indignatione fungatur et temporali afflictatione aeterna supplicia, non dicam frustretur, sed expungat. 6 cum igitur prouoluit hominem, magis releuat; 20 cum squalidum facit, magis mundatum reddit; cum accusat, excusat; cum condemnat, absoluit. in quantum non peperceris tibi, in tantum tibi deus, crede, parcet.

10 1 Plerosque tamen hoc opus, ut publicationem sui, aut suffugere aut de die in diem differre praesumo, pudoris magis memores, quam salutis; uelut illi, qui in partibus uerecundioribus corporis contracta uexatione conscientiam medentium uitant, et ita cum erubescencia sua pereunt. 2 intolerandum scilicet pudori domino offenso satisfacere, saluti productae reformari. nae tu uerecundia bonus, ad 30 delinquendum expandens frontem, ad deprecandum uero subducens! 3 ego rubori locum non facio, cum plus de detrimento eius adquiro, cum ipse hominem quodammodo ex-

7 Vgl. Jes. 58, 5.

hortatur: ‚ne me respexeris‘, dicens, ‚per te mihi melius est perire‘. 4 certe periculum eius tunc, si forte, onerosum est, cum penes insultaturos in risiloquio consistit, ubi de alterius ruina alter attollitur, ubi prostrato superscenditur. ceterum inter fratres atque conseruos, ubi communis spes,⁵ metus, gaudium, dolor, passio, quia communis spiritus de communi domino et patre, quid tu hos aliud quam te opinaris? 5 quid consortes casuum tuorum ut plausores fugis? non potest corpus de unius membri uexatione laetum agere; condoleat uniuersum et ad remedium conlaboret necesse est. 10 6 in uno et altero ecclesia est, ecclesia uero Christus. ergo cum te ad fratrum genua protendis, Christum contrectas, Christum exoras. aequae illi cum super te lacrimas agunt, Christus patitur, Christus patrem deprecatur. 7 facile impetratur semper, quod filius postulat. grande plane emolu-¹⁵ mentum uerecundiae occultatio delicti pollicetur! uidelicet si quid humanae notitiae subduxerimus, proinde et deum celabimus? 8 adeone existimatio hominum et dei conscientia comparantur? an melius est damnatum latere quam palam absolui? 9 miserum est sic ad exhomologesin peruenire!²⁰ malo enim ad miseriam peruenitur; sed ubi paenitendum est, desinit miserum, quia factum est salutare. 10 miserum est secari et cauterio exuri et pulueris alicuius mordacitate cruciari; tamen quae per insauitatem medentur et emolumento curationis offensam sui excusant et praesentum in-²⁵ iuriam superuenturae utilitatis gratia commendant.

11 1 Quid si praeter pudorem, quem potiores putant, etiam incommoda corporis reformident, quod inlotos, quod sordulentos, quod extra laetitiam oportet deuersari in asperitudine sacci et horrore cineris et oris de ieiunio uanitate? 2 num ergo in coccino et Tyrio pro delictis supplicare nos concedet? cedo acum crinibus distinguendis et puluerem dentibus elimandis et bisulcum aliquid ferri uel aeris ungui-

6 Vgl. Eph. 4, 4f. 9 Vgl. 1. Kor. 12, 26.

bus repastinandis, si quid ficti nitoris, si quid coacti ruboris in labia aut genas urgeat. 3 praeterea exquirito balneas laetiores, hortulani maritimae secessus adicito ad sumptum, conquirito altitium enormem saginam, defaecato senectutem
 5 uini; cumque quis interrogarit, cur animae largiaris: ,deliqui', dicito, ,in deum et periclitor in aeternum perire; itaque nunc pendeo et maceror et excrucior, ut deum reconciliem mihi, quem delinquendo laesi.

4 Sed enim illos, qui ambitu obeunt capessendi magistratus, neque pudet neque piget incommodis animae et corporis, nec incommodis tantum, uerum et contumeliis omnibus eniti in causa uotorum suorum. 5 quas non ignobilitates uestium adfectant? quae non atria nocturnis et crudis salutationibus occupant? ad omnem occursum maioris
 15 cuiusque personae decrescentes, nullis conuiujs celebres, nullis comessionibus congreges, sed exsules a libertatis et laetitiae felicitate, idque totum propter unius anni uolaticum gaudium. 6 nos, quod securium uirgarumue petitio sustinet, in periculo aeternitatis tolerare dubitamus? et casti-
 20 gationem uictus atque cultus offenso domino praestare cessabimus, quae gentiles nemine omnino laeso sibi inrogant? 7 hi sunt de quibus scriptura commemorat: *uae illis, qui delicta sua uelut procero fune nectunt.*

12 1 Si de exhomologesi retractas, gehennam in corde
 25 considera, quam tibi exhomologesis extinguet, et poenae prius magnitudinem imaginare, ut de remedii adeptione non dubites. 2 quid illum thesaurum ignis aeterni aestimamus, cum fumariola quaedam eius tales flammaram ictus susci-
 30 sibi de die sperent? 3 dissiliunt superbissimi montes ignis intrinsecus fetu et, quod nobis iudicii perpetuitatem probat, cum dissiliant, cum deuorentur, numquam tamen finiuntur. 4 quis haec supplicia interim montium non iudicii minantis

exemplaria deputabit? quis scintillas tales non magni aliquis et inaestimabilis foci missilia quaedam et exercitoria iacula consentiet?

5 Igitur cum scias aduersus gehennam post prima illa intinctionis dominicae munimenta esse adhuc in exhomologesi 5 secunda subsidia, cur salutem tuam deseris? cur cessas adgredi, quod scias mederi tibi? 6 mutae quidem animae et irracionales medicinas sibi diuinitus attributas in tempore agnoscunt. ceruus sagitta transfixus, ut ferrum et inre-uocabiles moras eius de uulnere expellat, scit sibi dictamno 10 medendum. hirundo, si . . . excaecauerit pullos, nouit illos oculare rursus de sua chelidonia. 7 peccator restituendo sibi institutam a domino exhomologesin sciens praeteribit illam, quae Babylonium regem in regna restituit? diu enim paenitentiam domino immolarat, septenni squalore exhomo- 15 logesin operatus, unguium aquilinum in modum efferatione et capilli incuria horrorem leoninum praeferente. prohmalaе tractationis! quem homines perhorrebant, deus recipiebat. 8 contra autem Aegyptius imperator, qui populum dei aliquando ad-flictum, diu domino suo denegatum, persecutus in proelium 20 inruit, post tot documenta plagarum, discidio maris, quod soli populo <dei> peruium licebat, reuolutis fluctibus periit. paenitentiam enim et ministerium eius exhomologesin abiecerat.

9 Quid ego ultra de istis duabus humanae salutis quasi plancis, stili potius negotium quam officium conscientiae 25 meae curans? peccator enim omnium notarum cum sim, nec ulli rei nisi paenitentiae natus, non facile possum super illa tacere, quam ipse quoque et stirpis humanae et offensae in dominum princeps Adam, exhomologesi restitutus in para- 30 disum suum, non tacet.

14 Vgl. Da. 4, 33. 5, 19. 19 Vgl. Ex. 7—14. 30 Vgl. Vita Adae et Euae 40 (EFuchs bei EKautsch, die Apokryphen und Pseudepigraphen des AT. 2, 1900, 527; s. auch ErwPreuschen im Festgruss für BhdStade, 1900, 182 f).

DE PUDICITIA.

1 1 Pudicitia, flos morum, honor corporum, decor se-
 xuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum san-
 ctitatis, praeiudicium omnibus bonae mentis, quamquam rara
 nec facile perfecta uixque perpetua, tamen aliquatenus in
 5 saeculo morabitur, si natura praestruxerit, si disciplina per-
 suaserit, si censura compresserit; siquidem omne animi
 bonum aut nascitur aut eruditur aut cogitur. 2 sed ut mala
 magis uincunt, quod ultimorum temporum ratio est, bona
 iam nec nasci licet: ita corrupta sunt semina, nec erudiri:
 10 ita deserta sunt studia, nec cogi: ita exarmata sunt iura.
 3 denique de qua incipimus, eo usque iam exoleuit, ut non
 eiuratio, sed moderatio libidinum pudicitia credatur, isque
 satis castus habeatur, qui non nimis castus fuerit. 4 sed
 uiderit saeculi pudicitia cum saeculo ipso, cum suo ingenio
 15 si nascebatur, cum suo studio si erudiebatur, cum suo ser-
 uitio si cogebatur; nisi quod infelicioer etiam, si stetisset ut
 infructuosa, quae non apud deum egisset. malim nullum
 bonum, quam uanum. quid prodest esse, quod non pro-
 dest? 5 nostrorum bonorum status iam mergitur, Christi-
 20 anae pudicitiae ratio concutitur, quae omnia de caelo trahit,
 et naturam per lauacrum regenerationis, et disciplinam per
 instrumentum praedicationis, et censuram per iudicia ex
 utroque testamento coacta constantius ex metu et uoto

3 Vgl. Luk. 2, 14. 16 Vgl. Weish. Sal. 3, 13. 21 Vgl. Tit. 3, 15.

aeterni ignis et regni. aduersus hanc nonne dissimulare potuissem?

6 Audio etiam edictum esse propositum, et quidem peremptorium. Pontifex scilicet Maximus, quod est episcopus episcoporum, edicit: ,ego et moechiae et fornicationis delicta paenitentia functis dimitto.' 7 o edictum, cui adscribi non poterit: BONUM FACTUM! et ubi proponetur liberalitas ista? ibidem, opinor, in ipsis libidinum ianuis, sub ipsis libidinum titulis. illic eiusmodi paenitentia promulganda est, ubi delinquentia ipsa uersabitur. illic legenda est uenia, quo cum spe eius intrabitur. 8 sed hoc in ecclesia legitur et in ecclesia pronuntiatur et uirgo est. absit, absit a sponsa Christi tale praeconium! illa, quae uera est, quae pudica, quae sancta, carebit etiam aurium macula. 9 non habet, quibus hoc repromittat; et si habuerit, non repromittit, quod et terrenum dei templum citius spelunca latronum appellari potuit a domino quam moechorum et fornicatorum.

10 Erit igitur et hic aduersus psychicos titulus, aduersus meae quoque sententiae retro penes illos societatem, quo magis hoc mihi in notam leuitatis obiecent. numquam societatis repudium delicti praeiudicium est; quasi non facilius sit errare cum pluribus, quando ueritas cum paucis ametur. 11 at enim me non magis dedecorabit utilis leuitas, quam ornarit nocens. non suffundor errore, quo carui, quia caruisse delector, quia meliorem me et pudiciorem recognosco. 12 nemo proficiens erubescit. habet et in Christo scientia aetates suas, per quas deuolutus est et apostolus: *cum paruulus*, inquit, *essem, tamquam paruulus loquebar, tamquam paruulus sapiebam; at ubi uir sum factus, ea quae paruuli fuerant euacuauit.* 13 adeo deuertit a sententiis pristinis nec idcirco deliquit, quod aemulator factus est non paternarum

13 Vgl. Apok. 21, 9. 17 Vgl. Matth. 21, 13. 28 1. Kor. 13, 11. 32 Vgl. Gal. 1, 14.

traditionum, sed Christianarum, optans etiam, ut praeciderentur qui circumcisionem detinendam suadebant.

14 Atque utinam et isti, qui meram et ueram integritatem carnis obruncant amputantes non summam superficiem, sed intimam effigiem pudoris ipsius, cum moechis et fornicatoribus ueniam pollicentur aduersus principalem Christiani nominis disciplinam, quam ipsum quoque saeculum usque adeo testatur, ut, si quando, eam in feminis nostris inquinamenti potius carnis quam tormentis punire contendat, 10 id uolens eripere, quod uitae anteponunt. 15 sed iam haec gloria extinguitur et quidem per eos, quos tanto constantius oportuerat eiusmodi maculis nullam subscribere ueniam, quanto propterea, quotiens uolunt, nubunt, ne moechiae et fornicationi succidere cogantur, quod *melius est nubere* 15 *quam uri*. 16 nimirum propter continentiam incontinentia necessaria est, incendium ignibus extinguetur. cur ergo et crimina postmodum indulgent paenitentiae nomine, quorum remedia praestituunt multinubentiae iure? 17 nam et remedia uacabunt, cum crimina indulgentur, et crimina manebunt, 20 si remedia uacabunt. itaque utrobique de sollicitudine et neglegentia ludunt, praecauendo uanissime, quibus parcunt et parcendo ineptissime, quibus praecauent, cum aut praecauendum non sit, ubi parcitur, aut parcendum non sit, ubi praecauetur. 18 praecauent enim, quasi nolint admitti tale 25 quid; indulgent autem, quasi uelint admitti; quando si admitti nolint, non debeant indulgere, si indulgere uelint, non debeant praecauere. 19 nec enim moechia et fornicatio de modicis et de mediis delictis deputabuntur, ut utrumque competat, et sollicitudo, quae praecauet, et securitas, quae 30 indulget. sed cum ea sint, quae culmen criminum teneant, non capit et indulgeri quasi modica et praecaueri quasi maxima.

1 Vgl. Gal. 5, 12. 14 1. Kor. 7, 9.

20 Nobis autem maxima aut summa sic quoque praecae-
uentur, dum nec secundas quidem post fidem nuptias per-
mittitur nosse, nuptialibus et dotalibus, si forte, tabulis a
moechiae et fornicationis opere diuersas. et ideo durissime
nos infamantes paraclatum disciplinae enormitate digamos 5
foris sistimus. 21 eundem limitem liminis moechis quoque
et fornicatoribus figimus ieiunas pacis lacrimas profusuris
nec amplius ab ecclesia quam publicationem dedecoris rela-
turis.

2 1, Ceterum deus, inquit, *bonus et optimus et 10*
misericors et miserator et misericordiae plurimus, quam omni
sacrificio anteponebat; non tanti ducens peccatoris mortem,
quam paenitentiam; *salutificator omnium hominum et maxime*
fidelium. 2 itaque et filios dei misericordes et pacificos esse
oportebat, donantes inuicem sicut et Christus donauit nobis, 15
non iudicantes, ne iudicemur. *domino enim suo stat quis*
uel cadit; tu quis es, ut seruum iudices alienum? dimitte,
et dimittetur tibi. 3 talia et tanta futilia eorum, quibus et
deo adulantur et sibi lenocinantur, effeminantia magis quam
uigorantia disciplinam, quantis et nos [et] contrariis possumus 20
repercutere, quae et dei seueritatem intemptent et nostram
constantiam prouocent! 4 quia etsi bonus natura deus,
tamen et iustus. ex causa enim, sicut sanare nouit, ita et
caedere, faciens pacem, sed et condens mala, paenitentiam
malens, sed et Hieremiae mandans, ne pro populo peccatore 25
deprecaretur: *quod et si ieiunauerint*, inquit, *non exaudiam*
obsecrationem eorum. 5 et rursus: *et tu ne adoraueris pro*
populo et ne postulaueris pro his in prece et oratione, quoniam
non exaudiam in tempore, quo inuocauerint me, in tempore
adfectionis suae. 6 et adhuc supra, idem misericordiae 30

10 Joel 2, 13. 11 Vgl. Hos. 6, 6. 12 Vgl. Ezech. 33, 11. 13 1. Tim.
4, 10. 14 Vgl. Matth. 5, 7. 9. 15 Vgl. Kol. 3, 13. 16 Vgl. Matth. 7, 1.
— Röm. 14, 4. 17 Vgl. Luk. 6, 37. 23 Vgl. Ps. 7, 12. — Deut. 32,
39. 24 Vgl. Jes. 45, 7. 25 Jer. 14, 11f. 27 11, 14.

praelator quam sacrificii: *et tu ne adoraueris pro populo isto, et ne postulaueris misericordiam consequi eos, et ne accesseris pro his ad me, quoniam non exaudiam utique misericordiam postulantem, utique ex paenitentia flentes et ieiunantes* 5 *et qui naso non deridetur, adulantium scilicet bonitati eius, et qui licet patiens, tamen per Esaiam comminatur patientiae finem: tacui, numquid et semper tacebo et sustinebo? quicui uelut parturiens, exurgam et arescere faciam. — ignis* 10 *enim procedet ante faciem ipsius et exuret inimicos eius, non solum corpus, uerum et animas occidens in gehennam. 8 ceterum iudicantibus, quomodo dominus comminetur, ipse demonstrat: quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabitur de uobis. ita non prohibuit iudicare, sed docuit. 9 unde et apostolus iudi-* 15 *cat et quidem in causa fornicationis, dedendum eiusmodi hominem satanae in interitum carnis, increpans etiam, quod fratres non apud sanctos iudicarentur. adiciens enim inquit: ut quid mihi eos, qui foris sunt, iudicare? 10 dimittis autem, ut dimittatur tibi a deo. delicta mundantur, quae* 20 *quis in fratrem, non deum admiserit. debitoribus denique dimissuros nos in oratione profitemur, sed non decet ultra de auctoritate scripturarum eiusmodi funem contentiosum alterno ductu in diuersa distendere, ut haec restringere frenos disciplinae, illa laxare uideatur quasi incertae et paeni-* 25 *tentiae subsidium illa prosternere per lenitatem, haec negare per austeritatem. 11 porro et auctoritas scripturae in suis terminis stabit sine alterutra oppositione, et paenitentiae subsidium suis condicionibus determinatur sine passiuam concessionem, et ipsae prius causae eius distinguuntur sine con-* 30 *fusa propositione.*

1 Jer. 7, 16. 5 Vgl. Exod. 20, 5. 6 Vgl. Gal. 6, 7. — Vgl. Jes. 48, 9. 7 42, 14. 9 Ps. 96 (97), 3. 11 Vgl. Matth. 10, 28. 13 7, 2. 15 1. Kor. 5, 5. 16 Vgl. 6, 1—8. 18 5, 12. — Vgl. Matth. 6, 14, 20 6, 12.

12 Causas paenitentiae delicta condicimus; haec diuidimus in duos exitus; alia erunt remissibilia, alia inremissibilia. secundum quod nemini dubium est alia castigationem mereri, alia damnationem. 13 omne delictum aut uenia dispungit aut poena: uenia ex castigatione, poena ex damnatione. de ista differentia iam et quasdam praemisimus altercationes scripturarum hinc retinentium hinc dimittentium delicta. 14 sed et Iohannes docebit: *si quis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit, et dabitur uita ei, quia non ad mortem delinquit*: hoc erit remissibile. *est delictum ad mortem; non pro illo dico, ut quis postulet*: hoc erit inremissibile. 15 ita ubi est postulationis <ratio>, illic etiam remissionis; ubi nec postulationis, ibi aequae nec remissionis. secundum hanc differentiam delictorum paenitentiae quoque condicio discriminatur. 16 alia erit quae ueniam consequi possit, in delicto scilicet remissibili, alia, quae consequi nullo modo possit, in delicto scilicet inremissibili. et superest specialiter de moechiae et fornicationis statu examinare, in quam delictorum partem debeant redigi.

3 1 Sed prius decidam intercedentem ex diuerso re-²⁰ sponcionem ad eam paenitentiae speciem, quam cum maxime definimus uenia carere. ‚si enim,‘ inquit, ‚aliqua paenitentia caret uenia, iam nec in totum agenda tibi est. nihil enim agendum est frustra. 2 porro frustra agetur paenitentia, si caret uenia. omnis autem paenitentia agenda est; 25 ergo omnis ueniam consequatur, ne frustra agatur, quia non erit <agenda>, si frustra agatur. porro frustra agitur, si uenia carebit.‘ 3 merito itaque opponunt, quod huius quoque paenitentiae fructum, id est ueniam, in sua potestate usurpauerunt: quantum enim ad illos, a quibus pacem humanam con-³⁰ sequitur, <frustra agitur>; quantum autem ad nos, qui solum dominum meminimus delicta concedere, et utique mortalia,

8 1. Joh. 5, 16.

non frustra agetur. 4 ad dominum enim remissa et illi exinde prostrata, hoc ipso magis operabitur ueniam, quod eam a solo deo exorat, quod delicto suo humanam pacem sufficere non credit, quod ecclesiae mauult erubescere
 5 quam communicare. 5 adsistit enim pro foribus eius et de notae suae exemplo ceteros admonet et lacrimas fratrum sibi quoque aduocat et redit plus utique negotiata, compassionem scilicet quam communicationem. et si pacem hic non metit, apud dominum seminat. 6 nec amittit, sed
 10 praeparat fructum; non uacabit ab emolumento, si non uacauerit ab officio. ita nec paenitentia huiusmodi uana nec disciplina eiusmodi dura est. deum ambae honorant; illa nihil sibi blandiendo facilius impetrabit, ista nihil sibi adsumendo plenius adiuuabit.

15 **4** 1 Possumus igitur demandata paenitentiae distinctione ad ipsorum iam delictorum regredi censum, an ea sint, quae ueniam ab hominibus consequi possint. inprimis quod moechiam et fornicationem nominamus, usus expostulat. 2 habet et fides quorundam nominum familiaritatem: ita in
 20 omni opusculo usum custodimus. ceterum si adulterium et si stuprum dixerō, unum erit contaminatae carnis elogium. 3 nec enim interest nuptam alienam an uiduam quis incurset, dum non suam feminam; sicut nec locis refert, in cubiculis an in †turribus† pudicitia trucidetur. omne homicidium et
 25 extra siluam latrocinium est. 4 ita et ubicumque uel in quacumque semetipsum adulterat et stuprat, qui aliter quam nuptiis utitur. ideo penes nos occultae quoque coniunctiones, id est non prius apud ecclesiam professae, iuxta moechiam et fornicationem iudicari periclitantur, ne inde consertae
 30 nuptiae obtentu matrimonii crimen eludant. 5 reliquas autem libidinum furias impias et in corpora et in sexus ultra iura naturae non modo limine, uerum omni ecclesiae tecto submouemus, quia non sunt delicta, sed monstra.

31 Vgl. Röm. 1, 24.

5 1 Ergo moechia, quod etiam fornicationis est res secundum opus criminis, quanti aestimanda sit sceleris, prima lex dei praesto est. siquidem post interdictam alienorum deorum superstitionem ipsorumque idolorum fabricationem post commendatam sabbati uenerationem, post imperatam in parentes secundam a deo religionem, nullum aliud in talibus titulis firmandis muniendisque substruxit praeceptum quam: *non moechaberis*. 2 post spiritalem enim castitatem sanctitatemque corporalis sequebatur integritas. et hanc itaque muniuit hostem statim eius prohibendo moechiam. quale delictum iam intellege, cuius cohibitionem post idololatriam ordinauit. 3 nihil secundum longinquat a primo; nihil tam proximum primo, quam secundum. quod fit ex primo, aliud quodammodo primum est. itaque moechia adfinis idololatriae. 4 nam et idololatria moechiae nomine et fornicationis saepe populo exprobrata, etiam sorte coniungetur illi, sicut et serie: etiam damnatione cohaerebit illi, sicut et dispositione. 5 eo amplius praemittens: *non moechaberis*, adiungit: *non occides*. honorauit itaque moechiam, quam homicidio anteponit, in prima utique fronte sanctissimae legis, in primis titulis caelestis edicti, principalium utique delictorum proscriptione signatam. de loco modum, de ordine statum, de confinio meritum cuiusque dignoscas. 6 est et mali dignitas, quod in summo aut in medio pessimorum collocatur. pompam quandam atque suggestum aspicio moechiae, hinc ducatum idololatriae antecedentis, hinc comitatum homicidii insequentis. 7 inter duos apices facinorum eminentissimos sine dubio digna consedit, et per medium eorum quasi uacantem locum pari criminis auctoritate compleuit. 8 quis eam talibus lateribus inclusam, talibus costis circumfultam a cohaerentium corpore diuellet, de uicinorum criminum nexu, de propinquorum

3 Vgl. Exod. 20, 3 f. 5 Vgl. Exod. 20, 8—10. 6 Vgl. Exod. 20, 12, 8 Exod. 20, 14. 9 Vgl. Exod. 20, 13. 18 Vgl. Exod. 20, 13 f.

scelerum complexu, ut solam eam secernat ad paenitentiae fructum? 9 nonne hinc idololatria, inde homicidium detinebunt? et si qua uox fuerit, reclamabunt: ,noster hic cuneus est, nostra compago! ab idololatria initiamur, illa distinguente coniungimur, illi de medio emicanti adunamur; incorporauit nos scriptura diuina, litterae ipsae glutina nostra sunt, iam nec ipsa sine nobis potest. 10 ego quidem idololatria saepissime moechiae occasionem subministro. sciunt luci mei et mei montes et uiuae aquae ipsaque in urbibus
 10 templa, quantum euertendae pudicitiae procurem. 11 ego quoque homicidium nonnumquam moechiae elaboro. ut tragoedias omittam, sciunt hodie uenenarii, sciunt magi, quot pellicatus ulciscar, quot rualitates defendam, quot custodes, quot delatores, quot conscios auferam; sciunt etiam
 15 obstetrices, quot adulteri conceptus trucidentur. 12 etiam apud Christianos non est moechia sine nobis; ibidem sunt idololatriae, ubi immundi spiritus res est; ibidem est et homicidium, ubi homo, cum inquinatur, occiditur. 13 igitur aut nec illis aut etiam nobis paenitentiae subsidia conuenient. aut detinemus eam aut sequimur.' 14 haec ipsae res loquuntur. si res uoce deficient, adsistit idololatres, adsistit homicida, in medio eorum adsistit et moechus. pariter de paenitentiae officio sedent, in sacco et cinere inhorrescunt, eodem fletu ingemiscunt, eisdem precibus ambiunt,
 25 eisdem genibus exorant, eandem inuocant matrem. 15 quid agis, mollissima et humanissima disciplina? aut omnibus eis hoc esse debebis — *beati enim pacifici* —, aut, si non omnibus, nostra esse. idololatren quidem et homicidam semel damnas, moechum uero de medio excipis, idololatrae successorem, homicidae antecessorem, utriusque conlegam? personae acceptatio est: miserabiliores paenitentias reliquisti.

6 1 Plane, si ostendas, de quibus patrociniis exemplorum praeceptorumque caelestium soli moechiae et in ea fornicationi quoque ianuam paenitentiae expandas, ad hanc iam lineam dimicabit nostra congressio. praescribam tamen tibi formam necesse est, ne ad uetera manum emittas, ne 5 in terga respicias. 2 uetera enim transierunt secundum Esaiam, et nouata est iam nouatio secundum Hieremiam, et obliti posteriorum in priora porrigimur secundum apostolum, et lex et prophetae usque ad Iohannem secundum dominum. 3 nam et si cum maxime a lege coepimus de- 10 monstrando moechiam, merito ab eo statu legis, quem Christus non dissoluit, sed impleuit. onera enim legis usque ad Iohannem, non remedia; operum iuga reiecta sunt, non disciplinarum; libertas in Christo non fecit innocentiae iniuriam. 4 manet lex tota pietatis, sanctitatis, humanitatis, 15 ueritatis, castitatis, iustitiae, misericordiae, beneuolentiae, pudicitiae. in qua lege *beatus uir, qui meditabitur die ac nocte.* de qua idem Dauid rursus: *lex domini inuituperabilis, conuertens animas; iura domini directa, oblectantia corda; praeceptum domini longe lucens, inluminans oculos.* 5 sic et 20 apostolus: *itaque lex quidem sancta est et praeceptum sanctum et optimum;* utique: *non moechaberis.* sed et supra: *legem ergo euacuamus per fidem? absit, sed legem sistimus,* scilicet in his, quae et nunc nouo testamento interdicta etiam cumulatioris praecepto prohibentur. 6 pro: *non moechaberis: qui uiderit 25 ad concupiscentiam, iam moechatus est in corde suo;* et pro: *non occides: qui dixerit fratri suo racha, reus erit gehennae.* quaere, an salua sit lex non moechandi, cui accessit nec concupiscendi. 7 ceterum si qua uobis exempla in sinu plaudent, non opponentur huic, quam defendimus, disciplinae. 30

5 Vgl. Luk. 9, 62. 6 Vgl. Jes. 43, 18. 7 Vgl. Jer. 4, 3. 8 Vgl. Phil. 3, 13. 9 Vgl. Matth. 11, 13. 12 Vgl. Matth. 5, 17. 17 Ps. 1, 2. 18 Ps. 19, 8 f. 21 Röm. 7, 12. 22 Ex. 20, 14. — Röm. 3, 31. 25 Matth. 5, 28. 27 Matth. 5, 22.

frustra enim lex suprastructa est, origines quoque delictorum, id est concupiscentias et uoluntates non minus quam facta condemnans, si ideo hodie concedetur moechiae uenia, quia et aliquando concessa est. 8 cui emolumento hodie pleniore
 5 disciplina coërcetur, nisi ut maiore forsitan lenocinio tuo indulgeatur? dabis ergo et idololatrae et omni apostatae ueniam, quia et populum ipsum totiens reum istorum, totiens inuenimus retro restitutum. 9 communicabis et homicidae, quia et Nabothae sanguinem Achab deprecatione deleuit,
 10 et Dauid Uriae caedem cum causa eius moechia confessione purgauit. 10 iam et incesta donabis propter Loth, et fornicationes cum incesto propter Iudam, et turpes de prostitutione nuptias propter Osee, et non tantum frequentatas, uerum et semel plures, propter patres nostros. 11 utique enim dignum
 15 est peraequari nunc quoque gratiam circa omnia retro indulta, si de pristino aliquo exemplo uenia moechiae uindicatur. 12 habemus quidem et nos eiusdem uetustatis exempla pro sententia nostra non modo non indulti, uerum etiam repraesentati iudicii fornicationis. 13 et utique sufficit tantum
 20 numerum uiginti quattuor milium populi fornicantis in filias Madian una plaga ruisse.

14 Sed malo in gloriam Christi a Christo deducere disciplinam. habuerint pristina tempora omnis impudicitiae, si uolunt psychici, etiam potestatem; luserit ante Christum
 25 caro, immo perierit, antequam a domino suo requisita est: nondum erat digna dono salutis, nondum apta officio sanctitatis. 15 adhuc in Adam deputabatur cum suo uitio, facile quod speciosum uiderat concupiscens et ad inferiora respiciens et de ficulneis foliis pruriginem retinens. inhaerebat
 30 usquequaque libidinis uirus, † et lactae sortes non habentes idoneae †, quod nec ipsae adhuc aquae lauerant. 16 at ubi

9 Vgl. 1. Kön. 21, 27. 10 Vgl. 2. Sam. 12, 13. 11 Vgl. Gen. 19, 30—38. 12 Vgl. Gen. 38, 15—18. 13 Vgl. Hos. 1. 2. 20 Vgl. Num. 25, 28 Vgl. Gen. 3, 7.

sermo dei descendit in carnem, ne nuptiis quidem resignatam, et *sermo caro factus est*, ne nuptiis quidem resignanda, quae ad lignum non incontinentiae, sed tolerantiae accederet, quae non dulce aliquid, sed amarum aliquid inde gustaret, quae non ad inferos, sed ad caelum pertineret, 5 quae non lasciuiae frondibus, sed sanctimoniae floribus praecingeretur, quae munditias suas aquis traderet; exinde caro quaecumque in Christo reliquas sordes pristinas soluit; alia iam res est, noua emergit iam non ex seminis limo, non ex concupiscentiae fimo, sed ex aqua pura et spiritu 10 mundo. 17 quid itaque illam de pristino excusas? non corpus Christi, non membra Christi, non templum dei uocabatur, cum ueniam moechiae consequebatur. 18 itaque si exinde, quo statum uertit et in Christum tincta induit Christum et magno redempta est, sanguine scilicet domini 15 [et agni], tenes aliquod exemplum siue praeceptum siue formam siue sententiam indultae siue indulgentiae fornicationis atque moechiae? habes etiam temporis a nobis definitionem, ex quo deputetur aetas quaestionis.

7 1 A parabolis licebit incipias, ubi est ovis perdita 20 a domino requisita et humeris eius reuecta. procedant ipsae picturae calicum uestrorum, si uel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius, utrumne Christiano an ethnico peccatori de restitutione conliniet. 2 praescribimus enim ex naturae disciplina, ex lege auris et linguae, ex mentis sa- 25 nitate ea semper responderi, quae prouocantur, id est ad ea quae prouocant. prouocabat, ut opinor, quod Pharisei publicanos et peccatores ethnicos admittentem dominum et cum illis de uictu communicantem indignati mussitabant. 3 ad hoc dominus pecudis perditae restitutionem cum figu- 30 rasset, cui alii configurasse credendum est, quam ethnico

2 Joh. 1, 14. 10 Vgl. 1. Kor. 12, 27. — 6, 15. 12 Vgl. 6, 19.
12, 2. 2. Kor. 6, 16. 13 Vgl. Gal. 3, 27. — 1. Kor. 6, 20. 15 Vgl.
1. Petr. 1, 19. 20 Vgl. Luk. 15, 4—7. 27 Vgl. 15, 1 f.

perdito, de quo agebatur, non de Christiano, qui adhuc nemo? aut quale est, ut dominus quasi cauillator responsionis omissa specie praesenti, quam repercutere deberet, de futura labore? 4 sed ,ouis proprie Christianus et grex domini ecclesiae 5 populus et pastor bonus Christus et ideo Christianus in oue intelligendus, qui ab ecclesiae grege errauerit.' 5 ergo nihil ad Pharisaeorum mussitationem respondisse uis dominum, sed ad tuam praesumptionem? et tamen ita eam uindicare debebis, ut neges in ethnicum competere, quae in 10 Christianum existimas conuenire. 6 dic mihi, nonne omne hominum genus unus dei grex est? nonne uniuersarum gentium idem deus et dominus et pastor est? quis magis perit a deo quam ethnicus, quamdiu errat? quis magis requiritur a deo quam ethnicus, quando reuocatur a Christo? 7 denique 15 antecedit hic ordo in ethnicis; siquidem non aliter Christiani ex ethnicis fiunt, nisi prius perditum et a deo requisiti et a Christo reportati. ita etiam hunc ordinem seruari oportet, ut in eos tale aliquid interpretemur, in quibus prius.

8 At tu, opinor, hoc uelis, ut ouem non de grege perditam faceret, sed de arca uel armario. sic etsi ethnicorum 20 reliquum numerum iustum ait, non ideo Christianos esse ostendit, cum Iudaeis agens et illos cum maxime obtundens, quod indignarentur spei ethnicorum; sed ut exprimeret aduersus liuorem Pharisaeorum suam gratiam et beneuolentiam 25 etiam circa unum ethnicum, praeposuit unius peccatoris salutem ex paenitentia, quam illorum ex iustitia. 9 aut numquid non iusti Iudaei et quibus paenitentia opus non esset habentibus gubernacula disciplinae et timoris instrumenta legem et prophetas? posuit igitur illos in parabola, 30 etsi non quales erant, sed quales esse debuerant, quo magis suffunderentur, aliis et non sibi paenitentiam audientes necessariam.

4 Vgl. 1. Petr. 5, 2. 5 Vgl. Joh. 10, 12.

10 Perinde drachmae parabolam, ut ex eadem materia prouocatam, aequae in ethnicum interpretamur, etsi in domo amissam, quasi in ecclesia, etsi ad lucernae lumen reperi- tam, quasi ad dei uerbum. 11 atquin totus hic mundus una omnium domus est, in quo magis ethnico gratia dei 5 inlucet, qui in tenebris inuenitur, quam Christiano, qui iam in dei luce est. 12 denique et oui et drachmae unus error adscribitur. nam si iam in Christianum peccatorem defingerentur post fidem perditam, et de iterata amissione eorum et restitutione tractaretur. 10

13 Decedam nunc paulisper de gradu isto, quo magis eum etiam decedendo commendem, cum sic quoque obduxero diuersae partis praesumptionem. condico Christianum iam peccatorem in parabola utraque portendi, non tamen ideo eum adfirmandum, qui de facinore moechiae et fornicationis 15 restitui per paenitentiam possit. 14 licet enim perisse dicatur, erit et de perditionis genere retractare, quia et ovis non moriendo, sed errando, et drachma non intereundo, sed latitando perierunt. ita licet dici perisse, quod saluum est. 15 perit igitur et fidelis elapsus in spectaculum quadrigarii 20 furoris et gladiatorii cruoris et scaenicae foeditatis et xysticae uanitatis; in lusus, in conuiuia saecularis sollempnitatis, <si> in officium, in ministerium alienae idololatriae aliquas artes adhibuit aut incuriosius in uerbum ancipitis negationis aut blasphemiae impegit. 16 ob tale quid extra gregem datus 25 est uel et ipse forte ira, tumore, aemulatione, quod denique saepe fit, dedignatione castigationis abruptit. debet requiri atque reuocari. quod potest recuperari, non perit, nisi foris perseuerauerit.

17 Bene interpretaberis parabolam, uiuentem adhuc reuo- 30 cans peccatorem. moechum uero et fornicatorem, quis non mortuum statim admisso pronuntiabit? quo ore mortuum

1 Vgl. Luk. 15, 8—10. 18 Vgl. Luk. 15, 8.

restitues in gregem ex parabolae eius auctoritate, quae non mortuum pecus reuocat? 18 denique si meministi prophetarum, cum pastores increpantur, — puto Ezechielis est uox —: *pastores, ecce, lac deuoratis et lanis vestimini; quod forte est, occidistis, quod infirmum est, non curastis, quod comminutum est, non ligastis, quod expulsum est, non conuertistis, quod periit, non requisistis.* 19 numquid et de mortuo exprobrat, quod non et illud in gregem reficere curauerint? plane ingerit, quod perire oues fecerint et a bestiis agri comedi
 10 — neque possunt nec perire in mortem nec comedi, si relinquuntur — non, ut perditae in mortem et comestae resumantur. 20 iuxta drachmae quoque exemplum etiam intra domum dei ecclesiam licet esse aliqua delicta pro ipsius drachmae modulo ac pondere mediocria, quae ibidem deli-
 15 tescentia, mox ibidem et reperta, statim ibidem cum gaudio emendationis transigantur. 21 moechiae uero et fornicationis non drachma, sed talentum, quibus exquirendis non lucernae spiculo [lumine], sed totius solis lancea opus est. 22 simul apparuit, statim homo de ecclesia expellitur nec illic manet
 20 nec gaudium confert repertrici ecclesiae, sed luctum, nec congratulationem aduocat uicinarum, sed contristationem proximarum fraternitatum. 23 commissa itaque etiam hac nostra cum illorum interpretatione, eo magis in ethnicum spectabunt et ouis et drachmae argumenta, quanto nec in
 25 eius delicti Christianum competere possunt, propter quod in Christianum de diuersa parte coguntur.

8 1 Sed enim plerosque interpretes parabolarum idem exitus decipit, quem in uestibus purpura oculandis saepissime euenire est. cum putaueris recte conciliasse tempera-
 30 ramenta colorum et credideris comparationes eorum inter se unasse erudite, mox utroque corpore et luminibus expressis errorem omnem traducta diuersitas euomet. 2 eadem

4 Ezech. 34, 3 f.

9 Vgl. Ezech. 34, 8.

17 Vgl. Luk. 15, 8.

itaque caligine circa filiorum quoque duorum parabolam quibusdam ad praesens concolorantibus figuris a uero lumine exorbitant eius comparationis, quam parabolae materia praetexit.

3 Duos enim populos in duobus filiis conlocant, Iudaicum 5 maiorem, Christianum minorem. nec enim possunt exinde Christianum peccatorem in filio minore disponere ueniam consecuturum, nisi in maiore Iudaicum expresserint. 4 porro si Iudaicum ostendero deficere a comparatione filii maioris, consequenter utique nec Christianus admittetur de configu- 10 ratione filii minoris. licet enim filius audiat et Iudaeus et maior, quia prior in adoptione; licet et Christiano reconciliationem dei patris inuideat, quod uel maxime diuersa pars carpit, sed non erit Iudaei dictum ad patrem: *ecce quot annis tibi serui, et praeceptum tuum nunquam praeteriui.* 15 5 quando enim non transgressor legis Iudaeus, aure audiens et non audiens, odio habens traducentem in portis et aspernamento sermonem sanctum? sic nec patris ad Iudaeum erit uox: *tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt.* 6 Iudaei enim apostatae filii pronuntiantur, generati quidem et in 20 altum elati, sed qui non computauerint dominum et qui dereliquerint dominum et in iram prouocauerint sanctum Israëlis. 7 omnia plane Iudaeo concessa dicemus, cui etiam condicio gratior quaeque de gula erepta est, nedum ipsa terra paternae promissionis. atque adeo non minus hodie 25 Iudaeus, quam minor filius, producta substantia dei in aliena regione mendicat, seruiens usque adhuc principibus eius, id est saeculi huius.

8 Quaeant igitur alium Christiani suum fratrem; Iudaeum enim parabola non recipit. multo aptius Christianum maiori 30

1 Vgl. Luk. 15, 11—32. 12 Vgl. Röm. 9, 4. 15 Luk. 15, 29.
16 Vgl. Jes. 24, 5. Jak. 2, 9. 11. — Vgl. Mark. 8, 18. Ps. 113^b (115),
6. Jes. 6, 10. 17 Vgl. Am. 5, 10. 19 Luk. 15, 31. 20 Vgl. Jes. 1,
2—4. 25 Vgl. Exod. 3, 8 u. ö. 26 Vgl. Luk. 15, 13.

et Iudaeum minori filio adaequassent secundum fidei comparisonem, si ordo utriusque populi ab utero Rebeccae designatus permetteret demutationem. nisi quod et clausula refragaretur. 9 Christianum enim de restitutione Iudaei
 5 gaudere et non dolere conueniet, siquidem tota spes nostra cum reliqua Israël̄is expectatione coniuncta est. ita etsi quaedam facient, sed aliis contra sapientibus interimitur exemplorum peraequatio.

10 Quamquam etsi omnia ad speculum respondere possint, unum et praecipuum periculum interpretationum, ne aliorum temperetur facilitas comparisonum, quam quo parabola cuiusque materia mandauit. 11 meminimus enim et histriones, cum allegoricos gestus accommodant canticis, alia longe a praesenti et fabula et scaena et persona, et tamen congruen-
 15 tissime exprimentes. sed uiderit ingenium extraordinarium. nihil enim ad Andromacham. 12 sic et haeretici easdem parabolas quo uolunt tribuunt, non quo debent aptissime excludunt. quare aptissime? quoniam a primordio secundum occasiones parabolarum ipsas materias confinxerunt
 20 doctrinarum. uacuit scilicet illis solutis a regula ueritatis ea conquirere atque componere, quorum parabola uidentur.

9 1 Nos autem quia non ex parabolis materias commentamur, sed ex materiis parabolas interpretamur, nec ualde laboramus omnia in expositione torquere, dum con-
 25 traria quaeque caueamus. 2 quare centum oves? et quid utique decem drachmae? et quae illae scopae? necesse erat, ut qui unius peccatoris salutem gratissimam deo uolebat exprimere, aliquam numeri quantitatem nominaret, de quo unum quidem perisse describeret; necesse erat, ut habi-
 30 tus requirentis drachmam in domo tam scoparum quam lucernae adminiculo accommodaretur. 3 huiusmodi enim curiositates et suspecta faciunt quaedam et coactarum expositionum

2 Vgl. Gen. 25, 22—26. 12 Vgl. Livius VII, 2, 9. 25 Vgl. Luk. 15, 4. 8. 30 Vgl. Luk. 15, 8.

subtilitate plerumque deducunt a ueritate. sunt autem quae et simpliciter posita sunt ad struendam et disponendam et texendam parabolam, ut illuc perducantur, cui exemplum procuratur.

4 Et duo utique filii illuc spectabunt, quo et drachma 5 et ovis. quibus enim cohaerent, eandem habent causam, eandemque utique mussitationem Pharisaeorum erga commercium domini et ethnicorum. 5 aut si quis dubitat ethnicos fuisse publicanos apud Iudaeam usurpatam iam pridem Pompeii manu atque Luculli, legat Deuteronomium: 10 *non erit uectigal pendens ex filiis Israël.* 6 nec tam execrabile esset nomen publicanorum apud dominum, nisi extraneum, uendentium ipsius caeli et terrae et maris transitus. peccatores autem cum adiungit publicanis, non statim Iudaeos ostendit, etsi aliqui fuisse potuerunt. 7 sed 15 unum genus ethnicorum alios ex officio peccatores, id est publicanos, alios ex natura, id est non publicanos, pariter ponendo distinxit. ceterum nec denotaretur cum Iudaeis communicans uictum, sed cum ethnicis, quorum mensam Iudaica disciplina depellit. 8 nunc de filio prodigo id prius 20 considerandum est, quod utilius. non enim admittetur exemplorum adaequatio, licet in agina congruentissima, si fuerit saluti nocentissima. totum autem statum salutis in tenore disciplinae constitutum subuerti uidemus ea interpretatione, quae ex diuerso adfectatur. 9 nam si Christianus est, qui 25 acceptam a deo patre substantiam, utique baptismatis, utique spiritus sancti, et exinde spei aeternae, longe euagatus a patre prodigit ethnice uiuens; si exutus bonis mentis etiam principi saeculi — cui alii quam diabolo? — seruitium suum tradidit et ab eo porcis alendis, immundis scilicet spiritibus 30 curandis, praepositus, resipuit ad patrem reuerti: iam non moechi et fornicatores, sed idololatrae et blasphemi et nega-

7 Vgl. Luk. 15, 2. Matth. 9, 11, 11, 19. 11 Deut. 23, 19. 13 Vgl. Matth. 23, 13.

tores et omne apostatarum genus hac parabola patri satisfacient, et elisa est uerissime hoc imaginis modo tota substantia sacramenti. 10 quis enim timebit prodigere, quod habebit postea recuperare? quis curabit perpetuo conseruare, 5 quod non perpetuo poterit amittere? securitas delicti etiam libido est eius. 11 recuperabit igitur et apostata uestem priorem, indumentum spiritus sancti, et anulum denuo, signaculum lauacri, et rursus illi mactabitur Christus, et recumbet eo in toro, de quo indigne uestiti a tortoribus solent tolli 10 et abici in tenebras, nedum spoliati. plus est igitur, si nec expedit in Christianum conuenire ordinem filii prodigi.

12 Quod si nec in Iudaeum integre filii imago concurrat, ad propositum domini simpliciter interpretatio gubernabitur. uenerat dominus utique, ut quod perierat saluum faceret, 15 medicus languentibus magis quam sanis necessarius. 13 hoc et in parabolis figurabat et in sententiis praedicabat. quis perit hominum, quis labat de ualetudine, nisi qui deum nescit? quis saluus ac sanus, nisi qui deum nouit? has duas species de genere fraternas haec quoque signabit parabola. 14 uide an habeat ethnicus substantiam in deo patre 20 census et sapientiae et naturalis agnitionis in deum, per quam et apostolus notat in sapientia dei non cognouisse mundum per sapientiam deum, quam utique a deo acceperat. 15 hanc itaque prodegit longe a domino moribus iactus inter 25 errores et inlecebras et libidines saeculi, ubi fame ueritatis compulsus tradidit se principi huius aeui. ille eum praefecit porcis, ut familiare id daemonum pecus pasceret, ubi nec illi compos esset uitalis esca, simulque alios uideret in opere diuino abundantes pane caelesti. 16 recordatur patris dei, 30 satisfacto redit, uestem pristinam recipit, statum scilicet eum, quem Adam transgressus amiserat. anulum quoque accipit tunc primum, quo fidei pactionem interrogatus obsignat,

6 Vgl. Luk. 15, 22. 8 Vgl. Hebr. 6, 6. 9 Vgl. Matth. 22, 12 f. 14 Vgl. Matth. 18, 11. 15 Vgl. Matth. 9, 12. 22 Vgl. 1. Kor. 1, 21.

atque ita exinde opimitate dominici corporis uescitur, eucharistia scilicet. 17 hic erit prodigus filius, qui numquam retro frugi, qui statim prodigus, quod non statim Christianus. hunc et Pharisei de saeculo ad patris complexus reuertentem in publicanis et peccatoribus maerebant. 18 et ideo 5 ad hoc solum maioris fratris accommodatus est liuor, non quia innocentes et deo obsequentes Iudaei, sed quia inuidentes nationibus salutem, plane quos semper apud patrem esse oportuerat. 19 et utique Iudaeus ad primam statim uocationem Christiani gemit, non ad secundam restitutionem. 10 illa enim etiam ethnicis relucet, haec uero, quae in ecclesiis agitur, ne Iudaeis quidem nota est.

20 Puto me et materiae parabolarum et congruentiae rerum et tutelae disciplinarum accommodatiores interpretationes reddidisse. ceterum si in hoc gestit diuersa pars ouem et 15 drachmam et filii luxuriam Christiano peccatori configurare, ut moechiam et fornicationem paenitentia donent, aut et cetera delicta pariter capitalia concedi oportebit, aut paria quoque eorum moechiam et fornicationem inconcessibilia seruari. 21 sed plus est, quod nihil aliud argumentari licet 20 citra id, de quo agebatur. denique si aliorum parabolas transducere liceret, ad martyrium potius dirigeremus spem illarum, quod solum omni substantia producta restituere filium poterit et drachmam inter omnia licet in stercore repertam cum gaudio praedicabit et ouem per aspera quaeque 25 et abrupta fugitiuam humeris ipsius domini in gregem referet. 22 sed malumus in scripturis minus, si forte, sapere quam contra. proinde sensum domini custodire debemus atque praeceptum. non est leuior transgressio in interpretatione, quam in conuersatione. 30

10 1 Excusso igitur iugo in ethnicum disserendi parabolas istas, et semel dispecta uel recepta necessitate non aliter interpretandi, quam materia propositi est, contendunt iam nec competere ethnicis paenitentiae denuntiationem,

quorum delicta obnoxia ei non sint, ignorantiae scilicet imputanda, quam sola natura ream deo faciat. 2 porro nec remedia sapere, quibus pericula ipsa non sapiant, illic autem paenitentiae constare rationem, ubi conscientia et
 5 uoluntate delinquitur, ubi et culpa sapiat et gratia; illum lugere, illum uoluntari, qui sciat et quid amiserit et quid sit recuperaturus, si paenitentiam deo immolarit, utique eam magis filiis offerenti quam extraneis.

3 Num ergo et Ionas idcirco ethnicis Niniuitis non
 10 putabat paenitentiam necessariam, cum cauillaretur in praedicationis officio, an potius misericordiam dei prouidens etiam in extraneos profusam quasi destructuram praeconium uerebatur? 4 atque adeo propter ciuitatem profanam, nondum dei compotem, adhuc ignorantia delinquentem, paene
 15 periit propheta? nisi quod exemplum passus est dominicae passionis ethnicos quoque paenitentes redempturae. 5 bene quod et Iohannes domino uias sternens, non minus militantibus et publicanis, quam filii Abraham paenitentiae erat praeco. ipse dominus Sidoniis et Tyriis praesumpsit paenitentiam,
 20 si uirtutum documenta uidissent. 6 atquin ego illam naturalibus magis peccatoribus competere contendam quam uoluntariis. magis enim merebitur fructum eius, qui nondum eo usus est quam qui iam et abusus est, magisque sapient remedia prima quam exoleta. 7 nimirum dominus ingratis
 25 benignus magis quam ignaris et citius reprobatis misericors quam nondum probatis, ut non magis irascatur contumeliis clementiae suae, quam blandiatur, et non libentius extraneis eam impertiat, quam in filiis perdidit, cum gentes sic adoptauerit, dum Iudaei de patientia ludunt.

30 8 Sed hoc uolunt psychici, ut deus iusti iudex eius peccatoris paenitentiam malit quam mortem, qui mortem

9 Vgl. Jon. 1, 2f. 15 Vgl. Matth. 12, 40. 17 Vgl. Joh. 1, 23.
 — Vgl. Luk. 3, 12—14. 18 Vgl. Luk. 3, 8. 19 Vgl. Matth. 11, 21.
 30 Vgl. 2. Tim. 4, 8. 31 Vgl. 2. Petr. 3, 9.

paenitentia maluit. quod si ita est, peccando promeremur. 9 age tu funambule pudicitiae et castitatis et omnis circa sexum sanctitatis, qui tenuissimum filum disciplinae eiusmodi ueri aui pendente uestigio ingrederis, carnem spiritu librans, animam fide moderans, oculum metu temperans. 10 Quid itaque in gradu totus es? perge sane, si potueris, si uolueris, dum tam securus et quasi in solido es. nam si qua te carnis uacillatio, animo auocatio, oculi euagatio de tenore decusserit: deus bonus est. 11 Suis, non ethnicis, sinum subicit; secunda te paenitentia excipiet; eris iterum de moecheo Christianus. 12 haec tu mihi benignissime dei interpret. 12 sed cederem tibi, si scriptura ‚Pastoris‘, quae sola moechos amat, diuino instrumento meruisset incidi; si non ab omni concilio ecclesiarum etiam uestrarum inter apocrypha et falsa iudicaretur, adultera et ipsa et inde patrona sociorum; a qua et alias initiaris, cui ille, si forte, patrociniabitur pastor, quem in calice depingis, prostitutorem et ipsum Christiani sacramenti, merito et ebrietatis idolum et moechiae asylum post calicem subsequaturae, de quo nihil libentius bibas, quam ouem paenitentiae secundae. 13 at ego eius pastoris scripturam haurio, quae non potest frangi. hanc mihi statim Iohannes offert cum paenitentiae lauacro et officio dicentem: *facite dignos paenitentiae fructus, et ne dixeritis, patrem habemus Abraham* (ne scilicet rursus blandimenta delinquentiae de patrum resumerent gratia): *potest enim deus de lapidibus istis filios suscitare Abrahae.* 14 sic et nos sequitur, ut eos, qui hactenus delinquant, facientes dignum paenitentiae fructum. quid enim ex paenitentia maturescit quam emendationis effectus? sed et si uenia potius est paenitentiae fructus, hanc quoque consistere non licet sine cessatione delicti. ita cessatio delicti radix est ueniae, ut uenia sit paenitentiae fructus.

11 1 Exinde quod ad euangelium pertinet, parabolarum quidem discussa iam quaestio est. si uero et factis aliquid tale pro peccatoribus edidit dominus, ut cum peccatrici feminae etiam corporis sui contactum permittit lauanti
 5 lacrimis pedes eius et crinibus detergenti et unguento sepulturam ipsius inauguranti, ut cum Samaritanae sexto iam matrimonio non moechae, sed prostitutae, etiam quod nemini facile quis esset ostendit: nihil ex hoc aduersariis confertur, ac si etiam Christianis ueniam delictorum praestitisset. 2 nunc enim dicimus: soli domino hoc licet; hodie potestas indulgentiae eius operetur. ad illa tamen tempora, quibus in terris egit, hoc definimus nihil aduersum nos praeiudicare, si peccatoribus etiam Iudaeis uenia conferebatur. 3 Christiana enim disciplina a nouatione testamenti, et
 15 ut praemisimus, a redemptione carnis, id est domini passione censetur. nemo perfectus ante repertum ordinem fidei, nemo Christianus ante Christum caelo resumptum, nemo sanctus ante spiritum sanctum de caelo repraesentatum ipsius disciplinae determinatorem.

20 12 1 Itaque isti, qui alium paraclatum in apostolis et per apostolos receperunt, quem nec in prophetis propriis agnitum, iam nec in apostolis possident, age nunc uel de apostolico instrumento doceant maculas carnis post baptismam respersae paenitentia dilui posse. 2 non in apostolis quoque,
 25 ueteris legis forma soluta, circa moechiae quanta sit demonstrationem, ne forte leuior existimetur in nouitate disciplinarum quam in uetustate. 3 cum primum intonuit euangelium et uetera concussit, ut de legis retinendae necessitate disceptaretur, primam hanc regulam de auctoritate spiritus sancti apostoli emittunt ad eos, qui iam ex
 30 nationibus adlegi coeperant: 4 *uisum est, inquit, spiritui sancto et nobis, nullum amplius uobis adicere pondus, quam*

3 Vgl. Luk. 7, 37—50. 6 Vgl. Joh. 4, 7—19. 15 Vgl. c. 6, 18. 31 AG. 15, 28 f.

eorum, a quibus necesse est abstineri, a sacrificiis et a fornicationibus et sanguine. a quibus observando recte agetis uectante uos spiritu sancto. 5 sufficit et hic seruatum esse moechiae et fornicationi locum honoris sui inter idololatriam et homicidium. interdictum enim sanguinis multo magis humani intellegemus. 6 porro qualia uideri uolunt apostoli crimina, quae sola in obseruatione de lege pristina excerpunt, quae sola necessario abstinenda praescribunt? non quod alia permittant, sed quod haec sola praeponant utique non remissibilia, qui ethnicorum causa cetera legis onera remissibilia fecerunt. 7 cur ergo ceruicem nostram a tanto iugo excusant, nisi ut illis compendia ista disciplinae semper imponant? cur tot uincula indulgent, nisi ut perpetuo ad necessaria constringant? 8 soluerunt a pluribus ut nocentioribus obseruandis obligaremur. compensatione res acta est; lucrati sumus multa, ut aliqua praestemus. compensatio autem reuocabilis non est, nisi denique reuocabitur iteratione moechiae utique et sanguinis et idololatriae. 9 tota enim iam lex sumetur, si ueniae condicio soluetur. sed non leuiter nobiscum pactus spiritus sanctus, etiam ultro pactus, quo magis honorandus. sponsionem eius nemo dissoluet, nisi ingratus. iam nec recipiet quae dimisit, nec dimittet quae retinuit. 10 nouissimi testamenti semper indemutabilis status est, et utique recitatio decreti consiliumque illud cum saeculo desinet. satis denegauit ueniam eorum, quorum custodiam elegit, uindicauit quae non perinde concessit. 11 hinc est, quod neque idololatriae neque sanguini pax ab ecclesiis redditur. de qua finitione sua apostolos excidissee, puto, non licet credere; aut si credere quidam possunt, debebunt probare.

13 1 Nouimus plane et hic suspensiones eorum. reuera enim suspicantur apostolum Paulum in secunda ad Corin-

11 Vgl. Gal. 5, 1.

thios eidem fornicatori ueniam dedisse, quem in prima dedendum Satanae in interitum carnis pronuntiarit, impium patris de matrimonio heredem, quasi uel ipsum postea stilum uerterit scribens: 2 *si quis autem contristauit, non me*
 5 *contristauit, sed ex parte, ne uos onerem, omnes. satis est talis increpatio, quae a multis fit; uti e contrario magis uos uelitis donare et aduocare, ne forte abundantiore tristitia deuoeretur eiusmodi; propter quod oro uos, constituatis in eum dilectionem.* 3 *in hoc enim et scripsi, uti cognoscam probationem uestram, quod in omnibus obauditis mihi. si cui*
 10 *autem donaueritis, et ego. nam et ego si quid donauit, donauit in persona Christi, ne fraudemur a Satana, quoniam non ignoramus iniectiones eius.* 4 quid hic de fornicatore, quid de paterni tori contaminatore, quid de Christiano ethnicorum
 15 impudentiam supergresso intellegitur, cum perinde utique speciali uenia absoluisset quem speciali ira damnasset? 5 obscurius miseretur quam indignatur. apertior est in austeritate quam in lenitate. atquin facilius ira quam indulgentia obliqua est. magis tristiora cunctantur quam
 20 laetiora. 6 de modica scilicet indulgentia agebatur; quae, si forte, nunc aestimaretur, quando maxima quaeque non soleant etiam sine praedicatione donari, tanto abest sine significatione.

7 Et tu quidem paenitentiam moechi ad exorandam
 25 fraternitatem in ecclesiam inducens, concilicatum et concineratum cum dedecore et horrore compositum prosternis in medium ante uiduas, ante presbyteros, omnium lacrimas inuadentem, omnium uestigia lambentem, omnium genua detinentem, inque eum hominis exitum quantis potes misericordiae inlecebris bonus pastor et benedictus papa concionaris et in parabola ouis capras tuas quaeris? 8 tua ouis
 30 ne rursus de grege exsiliat — quasi non exinde iam liceat

1 Vgl. 1. Kor. 5, 5. 4 2. Kor. 2, 5—11. 14 Vgl. 1. Kor. 5, 1.
 31 Vgl. Luk. 15, 4—7.

quod nec semel licuit, — ceteras etiam metu complex cum maxime indulgens? 9 apostolus uero sceleratam libidinem fornicationis incesto onustam tam proicete ignouisset, ut nec hunc saltem habitum legitimum paenitentiae, quem ab ipso didicisse deberes, ab eo exegerit? nihil de postero sit commi-⁵natus, nihil de cetero adlocutus? 10 quin immo et ultra obsecrat, constituerent in eum dilectionem, quasi satisfaciens, non quasi ignoscens. et tamen dilectionem audio, non communicationem. 11 quod et ad Thessalonicenses: *si quis autem non obaudit sermoni nostro per epistulam, hunc notate* 10 *nec commisceamini illi, ut reueretur, non quasi inimicum deputantes, sed quasi fratrem obiurgantes.* 12 adeo potuisset dicere et fornicatori dilectionem solummodo concessam, non et communicationem; incesto uero nec dilectionem, quem scilicet auferri iussisset de medio ipsorum, multo magis¹⁵ utique de animo.

13 Sed uerebatur, ne fraudarentur a Satana circa eius personae amissionem, quem Satanae ipse proiecerat: aut ne abundantia maeroris deuoraretur, quem in interitum carnis addixerat. 14 hic iam *carnis interitum* in officium paeni-²⁰tentiae interpretantur, quod uideatur ieiuniis et sordibus et incuria omni et dedita opera malae tractationis carnem exterminando satis deo facere, ut ex hoc argumententur fornicatorem, immo incestum illum non in perditionem Satanae ab apostolo traditum, sed in emendationem, quasi postea²⁵ ueniam ob interitum id est conflictationem carnis consecuturum, igitur et consecutum. 15 plane idem apostolus Hymenaeum et Alexandrum Satanae tradidit, ut emenderentur non blasphemare, sicut Timotheo suo scribit. sed et ipse datum sibi ait sudem, angelum Satanae, a quo co-³⁰laphizaretur, ne se extolleret. 16 si et hoc tangunt, ut traditos Satanae ab illo in emendationem, non in perditio-

7 Vgl. 2. Kor. 2, 8. 9 2. Thess. 3, 14f. 19 Vgl. 2. Kor. 2, 7.
20 1. Kor. 5, 5. 28 Vgl. 1. Tim. 1, 20. 30 Vgl. 2. Kor. 12, 7.

nem intellegamus, quid simile blasphemia et incestum et anima ab his integra, immo non aliunde quam ex summa sanctitate et ex omni innocentia elata, quae in apostolo colaphis, si forte, cohibebatur per dolorem, ut aiunt, auri-
 5 culae uel capitis? 17 incestum uero atque blasphemia totos homines in possessionem ipsi Satanae, non angelo eius tradidisse meruerunt. et de hoc enim interest, immo et ad hoc plurimum refert, quod illos traditos ab apostolo legimus Satanae, apostolo uero angelum datum Satanae. 18 postremo cum deprecatur dominum Paulus, quid audit?
 10 *satis habe gratiam meam, uirtus enim in infirmitate perficitur.* hoc qui Satanae deduntur audire non possunt. 19 Hymenaei autem et Alexandri crimen, si et in isto et in futuro aeuo inremissibile est, blasphemia scilicet, utique
 15 apostolus non aduersus terminum domini sub spe ueniae dedisset Satanae iam a fide in blasphemiam mersos. 20 unde et naufragos eos iuxta fidem pronuntiauit, non habentes iam solacium nauis ecclesiae. illis enim uenia negatur, qui de fide in blasphemiam impegerunt. ceterum ethnici et
 20 haeretici cotidie ex blasphemia emergunt. 21 sed et si dixit: *tradidi eos Satanae, uti disciplinam acciperent non blasphemandi,* de ceteris dixit, qui illis traditis Satanae, id est extra ecclesiam proiectis, erudiri haberent blasphemandum non esse. 22 sic igitur et incestum fornicatorem non in
 25 emendationem, sed in perditionem tradidit Satanae, ad quem iam super ethnicos delinquendo transierat, ut discerent fornicandum non esse. 23 denique *in interitum,* inquit, *carnis,* non in cruciatum, ipsam substantiam damnans, per quam exciderat, quae exinde iam perierat baptismate amisso, *ut spi-*
 30 *ritus,* inquit, *saluus sit in die domini.*

24 Et de hoc enim quaeratur, si spiritus hominis ipsius saluus erit. Ergo saluus erit spiritus tanto scelere pollu-

11 2. Kor. 12, 9. 14 Vgl. Matth. 12, 31 f. 17 Vgl. 1. Tim. 1, 19.
 21 1. Tim. 1, 20. 27.29 1. Kor. 5, 5.

tus, propter hoc perdita carne. saluus sit in poena? ergo poenam sine carne censebit contraria interpretatio? sic resurrectionem carnis amittimus. 25 superest igitur, ut eum spiritum dixerit, qui in ecclesia censetur, saluum, id est integrum, praestandum in die domini ab immunditiarum 5 contagione, eiecto incesto fornicatore. 26 siquidem subiungit: *non scitis, quod modicum fermentum totam desipiat conspersionem?* et tamen fornicatio incesta non erat modicum, sed grande fermentum.

14 1 Et his itaque discussis, quae intercesserant, re-¹⁰ gredior ad secundam Corinthiorum, ut probem illud quoque apostoli dictum: *sufficiat eiusmodi homini increpatio ista, quae a multis*, non in fornicatoris personam conuenire. 2 si enim dedendum Satanae pronuntiauerat in interitum carnis, utique damnauerat eum magis quam increpauerat. 15 alius ergo erat, cui uoluit sufficere increpationem: siquidem fornicator non increpationem de sententia eius rettulerat, sed damnationem. 3 nam et hoc ipsum dispiciendum tibi offero, an fuerint in epistula prima et alii, qui apostolum contristauerint incondite agentes et contristati sint ab illo 20 increpationem referentes iuxta sensum epistulae secundae, ex quibus in ea ueniam aliquis potuerit adipisci. 4 animaduertamus autem totam epistulam primam, ut ita dixerim, non atramento, sed felle conscriptam, tumentem, indignantem, dedignantem, comminantem, inuidiosam et per singulas 25 causas in quosdam quasi mancipis earum figuratam. 5 sic enim exegerant schismata et aemulationes et dissensiones et praesumptiones et elationes et contentiones, ut et inuidia onerarentur et correptione retunderentur et superbia elimarentur et austeritate deterrerentur. et qualis inuidia humi-³⁰ litatis aculeus? 6 *deo gratias ago, quod neminem uestrum tinxerim, nisi Crispum et Gaium, ne qui dicat, quod in no-*

7 1. Kor. 5, 6.
31 1. Kor. 1, 14f.

12 2. Kor. 2, 6.

27 Vgl. 1. Kor. 1, 11.

mine meo tinxerim. — nec enim iudicaui scire aliquid in uobis quam Iesum Christum, et hunc crucifixum; 7 et: puto, nos deus apostolos nouissimos elegit uelut bestiarios, quoniam spectaculum facti sumus huic mundo et angelis et hominibus, 5 et purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema. et: non sum liber, non sum apostolus, non Christum Iesum dominum nostrum uidi? 8 quali contra supercilio pronuntiare compulsus est: mihi autem in modico est, ut a uobis inter- roger aut ab humano die: neque enim conscius mihi sum. 10 et: gloriam meam nemo inaniet. non scitis quod angelos sumus iudicaturi? 9 ceterum libertas quam aperta obiur- gationis, quam exerta acies machaerae spiritalis: iam ditati estis, iam saturati estis, iam regnatis; et: si quis se putat scire, nondum scit quemadmodum oporteat eum scire. 10 nonne 15 et tunc in faciem alicuius impingens? quis enim, inquit, te discernit? quid autem habes, quod non accepisti? <si autem accepisti> quid gloriaris, quasi non acceperis? nonne et illos in os caedit? 11 quidam autem in conscientia usque nunc quasi idolothytum edunt. sic autem delinquentes percutiendo conscien- 20 tias fratrum infirmas in Christum delinquent. iam uero et nominatim: aut non habemus potestatem manducandi et bi- bendi et mulieres circumducendi, sicut et ceteri apostoli et fratres domini et Cephas? et: si alii de potestate uestra consequuntur, non magis nos? 12 aequae et illos singulari 25 stilo figit: propterea qui se putat stare, uideat ne cadat; et: si quis contentiosus uideatur, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia domini. 13 tali clausula maledicto detexta: si quis non amat dominum Iesum, sit anathema, maranatha aliquem utique percussit. sed illic magis stabo, 30 ubi apostolus magis feruet, ubi ipse fornicator aliis quoque negotium fecit. 14 quasi non sim uenturus ad uos, inflati

1 1. Kor. 2, 2. 2 4, 9. 13. 6 9, 1. 8 4, 3f. 10 9, 15. — 6, 3. 12 4, 8. 13 8, 2. 15 4, 7. 18 8, 7. 19 8, 12. 21 9, 4f. 23 9, 12. 25 10, 12. 26 11, 16. 28 16, 22. 31 4, 18—21.

sunt quidam. ueniam autem citius, si permiserit dominus, et cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed uirtutem. non enim in sermone est regnum dei, sed in uirtute. et quid uultis? ueniam ad uos in uirga an in spiritu lenitatis? 15 quid enim suberat? auditur in uobis in totum fornicatio, 5 et talis fornicatio, qualis nec in gentibus, ut uxorem patris sui quis habeat. et uos inflati estis, et non luxistis potius, ut auferatur de medio uestrum, qui tale facinus admisit? 16 pro quo lugerent? utique pro mortuo. ad quem lugerent? utique ad dominum, ut quo modo auferatur de medio 10 eorum: non utique, ut extra ecclesiam detur. hoc enim non a deo postularetur, quod erat in praesidentis officio, sed ut per mortem hanc quoque communem et propriam carnis ipsius, quae iam cadauer corruptiuum esset <et> immunditia inrecuperabili tabiosum, plenius de ecclesia deberet 15 auferri. 17 et ideo, quomodo interim potuit auferri, iudicauit dedendum eiusmodi Satanae in interitum carnis. maledici enim eam sequebatur, quae diabolo proiciebatur, ut sacramento benedictionis exauctoraretur, numquam in castra ecclesiae reuersura. 20

18 Videmus itaque hoc in loco diuisam apostoli seueritatem in quendam inflatum et in quendam incestum, in alterum uirga, in alterum sententia armatum. uirga, quam minabatur, sententia, quam exsequebatur; illam adhuc coruscantem, hanc statim fulminantem, qua increpabat quaque 25 damnabat. 19 certumque est exinde increpitem quidem sub intemptatione uirgae tremuisse, damnatum uero sub repraesentatione poenae perisse. statim ille timens plagam <rediit>, abiit ille luens poenam. 20 cum ad Corinthios eiusdem apostoli litterae iterantur, uenia fit plane, sed incertum cui, 30 quia nec persona nec causa proscribitur. res cum sensibus conferam. 21 si incestus opponitur, ibidem erit et inflatus.

5 1. Kor. 5, 1 f. 17 Vgl. 1. Kor. 5, 5.

sane rei ratio satis habetur, cum inflatus increpitis est, incestus uero damnatus est. inflato ignoscitur, sed increpito; incesto non uidetur ignotum, ut damnato. 22 si ei ignoscatur, cuius deuoratio ex maerore nimio timebatur, deuorari adhuc increpitis periclitabatur, deficiens ob comminationem et maerens ob increpationem; damnatus uero et culpa et sententia iam deuoratus deputabatur, qui non maerere haberet, sed pati quod ante passionem maerere potuisset. 23 si idcirco ignoscatur, ne fraudaremur a Satana, in eo utique detrimentum praecauebatur, quod nondum perisset. nihil de transacto praecauetur, sed de adhuc saluo. 24 damnatus autem et quidem in possessionem Satanae iam tunc perierat ecclesiae, cum tale facinus admiserat, nedum cum et ab ipsa eierabatur. quomodo uereretur fraudem pati eius, quem iam et ereptum amiserat, et damnatum habere non potuerat? 25 prostremo quid iudicem indulgere conueniet: quod pronuntiatione deciderit an quod interlocutione suspenderit? et utique eum iudicem, qui non solet ea, quae destruxit, reaedificare, ne transgressor habeatur? 26 age iam, si non tot personas prima epistula contristasset, si neminem increpisset, neminem terrisset, si solum incestum cecidisset, si nullum in causa eius in pauorem misisset, inflatum consternasset, nonne melius suspicareris et fidelius argumentareris aliquem potius longe alium apud Corinthios tunc in eadem causa fuisse, ut increpitis et territis et maerore saucius, propterea permittente modulo delicti, ueniam postea ceperit, quam ut eam incesto fornicatori interpretareris? 27 hoc enim legisse debueras, etsi non in epistula, sed in ipsa apostoli secta a pudore clarius quam stilo eius impressum, ne scilicet Paulum apostolum Christi, doctorem nationum in fide et ueritate, uas electionis, ecclesiarum conditorem, censorem disciplinarum,

19 Gal. 2, 18. 30 Vgl. 2. Kor. 1, 1. 31 Vgl. 1. Tim. 2, 7. — Vgl. AG. 9, 15.

tantae leuitatis inficeres, ut aut damnauerit temere quem
 mox esset absoluturus, aut temere absoluerit quem non
 temere damnasset ob solam licet fornicationem simplicis
 impudicitiae, nedum ob incestas nuptias et impiam luxuriam
 et libidinem parricidalem, quam nec nationibus compara- 5
 uerat, ne consuetudini deputeretur, quam absens iudicaret,
 ne spatium reus lucraretur, quam aduocata etiam domini
 uirtute damnauerat, ne humana sententia uideretur. 28 luit
 igitur et de suo spiritu et de ecclesiae angelo et de uirtute
 domini, si quod de consilio eorum pronuntiauerat rescidit. 10

15 1 Si etiam sequentia illius epistulae ad intemp-
 tationem apostoli extendas, nec ipsa comparabuntur ad ob-
 litterationem incesti, ne et hic suffundatur apostolus poste-
 riorum incongruentia sensuum. 2 quale est enim, ut cum
 maxime incesto fornicatori postliminium largitus ecclesiasticae 15
 pacis statim ingesserit de auersatione immunditiarum, de
 amputatione macularum, de exhortatione sanctimoniarum,
 quasi nihil contrarium paulo ante decreuerit? 3 compara
 denique, an eius sit dicere: *propterea habentes ministratio-
 nem istam, secundum quod misericordiam consecuti sumus,* 20
non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris, qui non de-
 decoris tantum, sed et sceleris manifestum dedamnauerit;
 4 an eiusdem sit excusare aliquam impudicitiam, qui inter
 titulos laborum suorum post angustias atque pressuras,
 post ieiunia et uigilias castimoniam quoque praedicarit; 5 an 25
 eiusdem sit recipere in communicationem reprobos quosque,
 qui scribat: *quae enim societas iustitiae et iniquitati? quae
 autem communicatio luci et tenebris? quae consonantia Christo
 et Belial? aut quae pars fidei cum infidei? aut quis con-
 sensus templo dei et idolis?* 6 nonne constanter audire 30
 debbit: et quomodo discernis, quae supra incesti resti-

5 Vgl. 1. Kor. 5, 1. 6 Vgl. 5, 3. 7 Vgl. 5, 4. 19 2. Kor. 4, 1 f.
 24 Vgl. 6, 4 f. 27 6, 14—16.

tutione iunxisti? illo enim concorporato rursus ecclesiae et iustitia cum iniquitate sociatur et tenebrae cum luce communicant et Belial consonat Christo et infidelis cum fidei sacramenta participat. 7 et uiderint idola, ipse templi
 5 dei uitiator in templum dei conuenit. nam et hic: *uos enim, inquit, estis templum dei uiui: dicit enim, quia inhabitabo in uobis et inambulabo et ero deus illorum, et illi erunt mihi populus. propter quod discedite de medio eorum, separamini et immundum ne attigeritis.* 8 hoc quoque euo-
 10 luis, o apostole, ut cum maxime ipse tanto immunditiarum gurgiti manum tradis. immo et . . . adhuc superdicis: *habentes igitur promissionem istam, dilecti, emundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus perficientes castimoniam in dei timore.* 9 oro te, qui talia infigit mentibus
 15 nostris reuocauerat aliquem fornicatorem in ecclesiam? an ideo scribit, ne tibi nunc reuocasse videatur? haec sicuti et praeteritis praescribere, ita et sequentibus praediacare debebunt. 10 in finem enim epistulae dicens: *ne rursus cum uenero, humiliet me deus, et lugeam multos eorum,*
 20 *qui ante deliquerunt et paenitentiam non egerunt super immunditia, quam admiserunt, fornicatione et uilitate:* non utique recipiendos constituit, si paenitentiam inissent, quos in ecclesia inuenturus erat, sed lugendos et sine dubio eiciendos, ut paenitentiam perderent. 11 et ceterum non compe-
 25 tit eum de communicatione aliquid hic ostendisse, qui eam supra luci et tenebris, iustitiae et iniquitati negarat. sed ignorant apostolum omnes isti, qui aliquid contra naturam atque propositum hominis ipsius, contra formam et regulam doctrinarum eius intellegunt, ut sanctitatis omnis
 30 etiam ex semetipso magistrum, impuritatis omnis exsecratorem et expiatorem et ubique talem citius incesto quam alicui humaniori reo ecclesiam reddidisse praesumant.

6 2. Kor. 6, 16 f. 12 7, 1. 18 12, 21. 26 Vgl. 6, 14.

16 1 Necessè est igitur usque illis apostolum ostendi quem ego et in secunda Corinthiorem talem defendam, qualem in omnibus litteris noui; qui et in prima primus omnium templum dei dedicauit: *non scitis uos templum dei esse et in uobis dominum habitare?* 2 qui et templo sanciendo purificandoque aeditualem legem scripsit: *si quis templum dei uitiauerit, uitiaabit illum deus; templum enim dei sanctum est, quod estis uos.* 3 age iam, quis omnino uitiatum a deo redintegrait, id est traditum Satanae in interitum carnis, cum idcirco substruxerit: *nemo seducat semetipsum*, id est, nemo praesumat uitiatum a deo redintegrari denuo posse? 4 sicut rursus inter cetera, immo et ante cetera, moechos et fornicatores et molles et masculorum concubitores negans regnum dei consecuturos praemisit: *ne erraueritis*, scilicet si putaueritis eos consecuturos. 5 quibus autem regnum adimitur, utique nec uita permittitur, quae inest regno; etiam ingerens: *sed haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine domini Iesu Christi et in spiritu dei nostri*, quanto delicta ista ante lauacrum accepto facit, tanto post lauacrum inremissibilia constituit, siquidem denuo ablui non licet. 6 agnosce et in sequentibus Paulum columnam immobilem disciplinarum: *cibi uentri et uenter tibi, deus et hunc et illos conficit; corpus autem non fornicationi, sed deo; faciamus enim hominem*, ait deus, *ad imaginem et similitudinem nostram, et fecit hominem deus, ad imaginem et similitudinem dei fecit illum.* dominus corpori: *et sermo enim caro factus est; deus autem et dominum suscitauit, et nos suscitabit per uirtutem suam*, propter corporis scilicet nexum cum illo. 8 et ideo: *non scitis corpora uestra membra Christi?* quia et Christus dei templum: *euertite templum hoc, et ego illud in triduo resuscitabo.*

4 1. Kor. 3, 16. 6 3, 17. 9 Vgl. 5, 5. 10 3, 18. 12 Vgl. 6, 9. 14 6, 9. 17 6, 11. 22 6, 13. 24 Genes. 1, 27. 27 Joh. 1, 14. — 1. Kor. 6, 14. 29 6, 15. 31 Joh. 2, 19.

auferens membra Christi faciam membra fornicariae? non scitis, quod qui adglutinatur fornicariae unum corpus efficitur; erunt enim duo in unam carnem. qui autem adglutinatur domino, unus est spiritus. fugite fornicationem. 9 si
 5 reuocabilem uenia, quomodo fugiam moechus denuo futurus? nihil profecero, si eam fugero; unum ero corpus, cui communicando adglutinabor; *omne delictum, quod admiserit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* 10 ac ne hoc dictum in licentia fornicationis inua-
 10 deres, ut in rem tuam, non domini delicturus, aufert te tibi, et Christo, sicut disposuerat, addicit, et: *non estis uestri, statim opponens, empti enim estis pretio, sanguine scilicet domini, glorificate et tollite dominum in corpore uestro.* 11 hoc qui praecipit, uide an ignouerit ei, qui dedecorauerit
 15 deum et qui deiecerit eum de corpore suo, et quidem per incestum. 12 si uis omnem notitiam apostoli ebibere, ut intellegas, quanta secure censurae omnem siluam libidinum caedat et eradicet et excaudicet, ne quidquam de recidiuo fruticare permittat, aspice illum a iusta fruge naturae,
 20 a matrimonii dico pomo, animas ieiuare cupientem. 13 *de quibus autem scripsistis: bonum est homini mulierem non contingere; sed propter fornicationem unusquisque uxorem suam habeat, uir uxori et uxor uiro debitum reddat.* 14 hu-
 25 ius boni fibulam quis illum nesciat inuitum relaxasse, ut fornicationi obuiam esset? quam si cui indulsit uel indulget, utique consilium remedii sui infregit; et tenebitur iam frenandis continentiae coniugiis, si fornicatio, ob quam permittuntur, non timebitur. non enim timebitur, quae ignoscetur. 15 et tamen ignouisse se profitetur matrimonii usum,
 30 non imperasse. uult enim omnes sibi esse aequales. quando autem licita ignoscuntur, illicita qui sperant? innuptis quoque et uiduis bonum esse dicit exemplo eius perseuerare;

1 1. Kor. 6, 15—17. 7 6, 18. 11 6, 19f. 20 7, 1—3. 29 Vgl. 7, 6—9.

si uero deficerent, nubere, quia *praeest nubere quam uri* 16 quibus, oro, ignibus deterius est uri: concupiscentiae an poenae? atquin si fornicatio habet ueniam, non uritur concupiscentia eius. apostoli autem magis est poenae ignibus prouidere. quod si poena est, quae urit, ergo ueniam non 5 habet fornicatio, quam manet poena. 17 interea et diuortium prohibens pro eo aut uiduitatis perseuerantiam aut reconciliationem pacis dominico praecepto aduersus moechiam procurat, quia *qui dimiserit uxorem praeter causam moechiae, facit eam moechari, et qui dimissam a uiro ducit, moechatur.* 10 18 quanta remedia spiritus sanctus instaurat, ne id scilicet denuo admittatur, quod ignosci denuo non uult? iam si usquequaque optimum dicit homini sic esse: *iunctus es uxori, ne quaesieris solutionem*, ut moechiae locum non des; *solutus es ab uxore, ne quaesieris uxorem*, ut opportunitatem tibi 15 serues. 19 *quod et si duxeris uxorem, et si nupserit uirgo, non peccat, pressuram tamen carnis habebunt huiusmodi*, — et hic parcendo permittit. *ceterum tempus in conlecto constitit, ut et qui habent uxores sic sint tamquam non habentes. praeterit enim habitus huius mundi, iam scilicet* 20 non desiderantis: *crescite et multiplicamini.* 20 sic uult nos praeter sollicitudinem degere, quia *innupti de domino curent, quomodo placeant deo, nupti uero de mundo recogitent, quomodo placeant coniugio.* sic melius facere pronuntiat uirginis conseruatorem quam erogatorem. 21 sic et illam bea- 25 tiorem decernit, quae amisso uiro fidem ingressa amauerit occasionem uiduitatis. sic haec omnia continentiae consilia ut diuina commendat; *puto, inquit, et ego spiritum dei habeo.* 22 quis iste est adsertor audacissimus omnis impudicitiae, moechorum et fornicatorum et incestorum plane 30 fidelissimus aduocatus, quibus honorandis suscepit hanc

7 Vgl. 1. Kor. 7, 11. 9 Matth. 5, 32. 13 f. 1. Kor. 7, 27. 16 7, 28. 18 7, 29. 20 7, 31. 21 Genes. 1, 28. 22 1. Kor. 7, 32 f. 25 Vgl. 7, 40. 28 7, 40.

causam aduersus spiritum sanctum, ut falsum testimonium recitet de apostolo eius? 23 nihil tale Paulus indulsit, qui totam carnis necessitatem de probis etiam titulis obliterare conatur. indulget sane non adulteria, sed nuptias; parit
 5 sane matrimoniis, non stupris; temptat ne naturae quidem ignoscere, ne culpae blandiatur; studet compescere benedictionis concubitus, ne maledictionis excusetur. 24 hoc ei supererat, carnem uel a sordibus purgare; a maculis enim non potest. sed est hoc sollemne peruersis et idiotis
 10 haereticis, iam et psychicis uniuersis, alicuius capituli ancipitis occasionem aduersus exercitum sententiarum instrumenti totius armare.

17 1 Prouoca ad apostolicam aciem, aspice epistulas eius, omnes pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate prae-
 15 tendunt, omnes in luxuriae et lasciuiae et libidinis negotia iaculantur. 2 quid denique et Thessalonicensibus scribit? *aduocatio enim nostra non ex seductione nec ex immunditia. et: haec est uoluntas dei, sanctimonia uestra, abstinere uos a fornicatione, scire unumquemque uas suum possidere in*
 20 *sanctimonia et honore, non in libidine concupiscentiae, sicut nationes, quae deum ignorant.* 3 quid Galatae legunt? *manifesta sunt opera carnis.* quanam ista? in primis posuit fornicationem, immunditiam, lasciuiam, *quae praedico uobis, sicut praedixi, quod qui talia agunt, regnum dei non*
 25 *sunt consecuturi hereditati.* 4 Romani uero quid magis discunt, quam non derelinquere dominum post fidem? *quid ergo dicimus? perseueramus in delinquentia, ut superet gratia? absit. qui mortui sumus delinquentiae, quomodo uiuimus in ea adhuc?* 5 *an ignoratis, quod qui tincti sumus*
 30 *in Christo in mortem eius sumus tincti? consepulti ergo sumus per baptismum in mortem, ut sicut Christus resurrexit a mortuis, ita et nos in nouitate uitae incedamus.* 6 si

17 1. Thess. 2, 3. 18 4, 3 f. 22 f. Gal. 5, 19—21. 26 Röm. 6, 1—11.

enim consepulti sumus simulacro mortis eius, sed et resurrectionis erimus, hoc scientes, quod uetus homo noster confixus est illi. si autem mortui sumus cum Christo, credimus, quod et conuiuemus cum illo, scientes, quod Christus, suscitatus a mortuis, iam non moriatur, mors non iam dominetur eius. 7 quod enim mortuus est delinquentiae, mortuus est semel. quod autem uiuit, deo uiuit. ita et uos reputate uosmetipsos mortuos quidem delinquentiae, uiuentes autem deo per Christum Iesum. 8 igitur semel Christo mortuo nemo potest, qui post Christum mortuus, delinquentiae, et maxime tantae, reuiuiscere. aut si possit fornicatio et moechia denuo admitti, poterit et Christus denuo mori. 9 instat autem apostolus prohibens regnare delinquentiam in corpore nostro mortali, cuius infirmitatem carnis nouerat. sicut enim exhibuistis membra uestra famulari immunditiae et iniquitati ad iniquitatem, ita et nunc exhibete ea famula iustitiae in sanctimoniam. 10 nam etsi habitare bonum in carne sua negauit, sed secundum legem litterae, in qua fuit, secundum autem legem spiritus, cui nos adnectit, liberat ab infirmitate carnis. lex enim, inquit, spiritus uitae manumisit te a lege delinquentiae et mortis.

11 Licet enim ex parte ex Iudaismo disputare uideatur, sed in nos dirigit integritatem et plenitudinem disciplinarum, propter quos laborantes in lege miserit deus per carnem filium suum in similitudine carnis delinquentiae, et propter delinquentiam damnauerit delinquentiam in carne, uti ius legis, inquit, impleretur in nobis, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum incedimus. qui enim secundum carnem incedunt, ea quae carnis sunt sapiunt, et qui secundum spiritum, ea quae sunt spiritus. 12 sensum autem carnis mortem adfirmauit esse, dehinc et inimicitiam [et] in deum, et eos qui sunt in carne, id est in sensu carnis, deo placere non

14 Röm. 6, 19. 17 Vgl. Röm. 7, 18. 18 Vgl. Röm. 7, 6. 20 Röm. 8, 2. 24 Röm. 8, 3—5. 30 Vgl. Röm. 8, 6. 31 Vgl. Röm. 8, 7.

posse. 13 et: *si secundum carnem uiuitis, inquit, futurum est ut moriamini.* quid autem intellegimus carnis sensum et carnis uitam, nisi quodcumque pudet pronuntiare? cetera enim carnis et apostolus nominasset.

- 5 14 Proinde et Ephesiis pristina reputans, de futuro monet: *in quibus et nos conuersati sumus, facientes concupiscentias et uoluptates carnis.* notans denique illos, qui se negassent, scilicet Christianos, eo quod se tradidissent in operationem immunditiae omnis: *uos autem, inquit, non sic*
 10 *didicistis Christum.* 15 et iterum sic dicit: *qui furabatur, iam non furetur;* ,sed et qui moechabatur hactenus, non moechetur, et qui fornicabatur hactenus, non fornicetur'. adiecisset enim et haec, si talibus ueniam porrigere consuesset uel porrigi omnino uoluisset, qui nec uerbo pollui uolens.
 15 16 *omnis, inquit, sermo turpis non procedat ex ore uestro.* item: *fornicatio autem et immunditia omnis ne nominetur quidem inter uos, sicut decet sanctos,* — tanto abest ut excusetur —, *hoc scientes, quod omnis fornicator aut immundus non habeat dei regnum. nemo uos seducat inanibus uerbis.*
 20 *propter hoc uenit ira dei super filios incredulitatis.* 17 quis seducit inanibus uerbis, nisi qui concionatur remissibilem esse moechiam? non intuens etiam fundamenta eius ab apostolo effossa, cum ebrietates et comessiones compescit, sicut et hic: *et nolite inebriari uino, in quo est luxuria.*
 25 18 demonstrat et Colossensibus, quae membra mortificent super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam et turpiloquium. concede iam tot ac talibus sententiis unum illud, quod tenes; pauca multis, dubia certis, obscura manifestis adumbrantur. 19 etiam si
 30 pro certo apostolus Corinthio illi fornicationem donasset, esset aliud, quod semel contra institutum suum pro ratione

1 Röm. 8, 13. 6 Eph. 2, 3. 9 f. Eph. 4, 20. 28. 15 Eph. 4, 29.
 16 Eph. 5, 3. 5 f. 24 5, 18. 25 Vgl. Kol. 3, 5. 8. 30 Vgl. 2. Kor. 2.

temporis faceret. circumcidit Timotheum solum et tamen abstulit circumcisionem.

18 1 Sed haec, inquit, ad interdictionem pertinebunt omnis impudicitiae et addictionem omnis pudicitiae, saluo tamen loco ueniae, quae non statim denegatur, si delicta 5 damnantur, quando ueniae tempus cum damnatione concurrat, quam excludit. 2 sequebatur et hoc psychicos sapere, et ideo reseruauimus huic loco, quae aperte ad communicationem ecclesiasticam causis eiusmodi negandam etiam antiquitus cauta sunt. 3 nam et in prouerbiis Salomon, quae 10 *παροργία* dicimus, specialiter de moecho nusquam expiabili: *moechus autem, inquit, per indigentiam sensuum perditionem animae suae acquirit, dolores et dehonestationes sustinet. ignominia autem eius non abolebitur in aeuum. plena enim zeli indignatio uiro non parcat in die iudicii.* 4 hoc si de 15 ethnico putaueris dictum, certe de fidelibus iam audisti per Esaiam: *excedite de medio eorum et separamini, et immundum ne egeritis.* habes statim in Psalmis beatum uirum, *qui non abierit in consilio impiorum nec in uia peccatorum steterit et in cathedra pestilentiae non sederit.* 20 5 cuius et postea uox: *non sedi cum consessu uanitatis, et cum inique agentibus non introibo, odiui ecclesiam malignantium et cum impiis non sedebo.* et: *lauabo cum innocentibus manus meas, et altare tuum circumdabo, domine, ut solus plures, quoniam quidem: cum sancto sanctus eris, et cum uiro innocente 25 innocens eris, et cum electo electus eris, et cum peruerso peruersus eris.* 6 et alibi: *peccatori autem dicit dominus: ut quid tu exponis iustificationes meas et adsumis testamentum meum per os tuum? — si uidebas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas.* 7 hinc igitur in- 30 formatus et apostolus scripsi, inquit, *uobis in epistula, non*

1 Vgl. AG. 16, 3. 12 Spr. 6, 32—34. 17 Jes. 52, 11. (2. Kor. 6, 17). 18 Ps. 1, 1 f. 21 26 (25), 4 f. 23 26 (25), 6. 25 18 (17), 26 f. 27 50 (49), 16. 18. 31 1. Kor. 5, 9.

commiseri fornicatoribus, non utique fornicatoribus huius mundi, et reliqua. ceterum oportebat uos exire de mundo.
 8 *nunc autem scribo uobis, si quis frater nominatur in uobis fornicator aut idololatres — quid enim tam coniunctum? — aut*
 5 *fraudator — quid enim tam propinquum? — et cetera, cum talibus ne cibum quidem sumere, nedum eucharistiam, quoniam scilicet [et] fermentum modicum totam desipit conspersionem.*
 9 *item ad Timotheum: manus nemini cito imponas, neque communices delictis alienis. item ad Ephesios: nolite ergo*
 10 *participes esse eorum; fuistis enim aliquando tenebrae. 10 et adhuc pressius: nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, immo et reuincite ea. quae enim in occulto ab eis fiunt, turpe est et dicere. 11 quid turpius impudicitis? si autem et ab otiose incedente fratre denuntiat subduci*
 15 *Thessalonicensibus, quanto magis et a fornicatore? haec enim consultata sunt Christi ecclesiam diligentis, qui se pro ea tradidit, uti eam sanctificet emundans lauacro aquae in uerbo, ut sistat sibi ecclesiam gloriosam non habentem maculam aut rugam, utique post lauacrum, sed sit sancta et*
 20 *sine opprobrio, exinde scilicet sine ruga uetustatis ut uirgo, sine macula fornicationis ut sponsa, sine probro uilitatis ut emundata. 12 quid, si et hic respondere concipias, adimi quidem peccatoribus uel maxime carne pollutis communicationem, sed ad praesens, restituendam scilicet ex paenitentiae ambitu, secundum illam clementiam dei, quae ma-*
 25 *uult peccatoris paenitentiam quam mortem? 13 hoc enim fundamentum opinionis uestrae usquequaque pulsandum est. dicimus itaque, clementiae diuinae si ita esse competisset demonstrationem sui etiam post fidem lapsis, ita apostolus*
 30 *diceret: nolite communicare operibus tenebrarum, nisi paenitentiam egerint; et cum talibus ne cibum quidem sumere,*

5 1. Kor. 5, 6. 8 1. Tim. 5, 22. 9 Eph. 5, 7f. 11 5, 11 f.
 14 Vgl. 2. Thess. 3, 6. 16 Eph. 5, 25—27. 26 Vgl. Ezech. 33, 11.
 30 Eph. 5, 11. 31 1. Kor. 5, 11.

nisi posteaquam caligas fratrum uolutando deterserint; et qui templum dei uitiauerit, uitiaabit illum deus, nisi omnium focorum cineres in ecclesia de capite suo excusserit. 14 debuerat enim quae damnauerat proinde determinasse quonam usque et sub qua condicione damnasset, si temporali et condicionali et non perpetua seueritate damnasset. 15 porro cum in omnibus epistulis et post fidem talem prohibeat admitti, et admissum a communicatione detrudat sine spe condicionis ullius aut temporis, nostrae magis sententiae adsistit, eam paenitentiam ostendens dominum malle, quae ante fidem, 10 quae ante baptisma morte peccatoris potior habeatur, semel diluendi per Christi gratiam semel pro peccatis nostris morte functi. 16 nam hoc etiam in sua persona apostolus statuit. adfirmans enim Christum ad hoc uenisse, ut peccatores saluos faceret, quorum primus ipse fuisset, quid ad- 15 icit? *et misericordiam sum consecutus, quoniam ignorans feci in incredulitate.* 17 ita clementia illa dei malentis paenitentiam peccatoris quam mortem ad ignorantes adhuc et adhuc incredulos spectat, quorum causa liberandorum uenerit Christus, non qui iam deum norint et sacramentum 20 didicerint fidei. 18 quod si clementia dei ignorantibus adhuc et infidelibus competit, utique et paenitentia ad se clementiam inuitat, salua illa paenitentiae specie post fidem, quae aut leuioribus delictis ueniam ab episcopo consequi poterit aut maioribus et inremissibilibus a deo solo. 25

19 1 Sed quonam usque de Paulo, quando etiam Iohannes nescio quid diuersae parti supplaudere uideatur? quasi in Apocalypsi manifeste fornicationi posuerit paenitentiae auxilium, ubi ad angelum Thyatirenorum spiritus mandat habere se aduersus eum, quod teneret mulierem 30 Iezabel, *quae se prophetem dicit et docet, atque seducit seruos meos ad fornicandum et edendum de idolothytis.* 2 et largitus

2 1. Kor. 3, 17. 14 Vgl. 1. Tim. 1, 15. 16 1. Tim. 1, 13.
17 Vgl. Ezech. 33, 11. 31 Apoc. 2, 20—22.

sum illi temporis spatium, ut paenitentiam iniret, nec uult eam inire nomine fornicationis. ecce dabo eam in lectum et moechos eius cum ipsa in maximam pressuram, nisi paenitentiam egerint operum eius. 3 bene autem, quod apostolis 5 et fidei et disciplinae regulis conuenit. *siue enim ego, inquit, siue illi, sic praedicamus.* totius itaque sacramenti interest, nihil credere ab Iohanne concessum, quod a Paulo sit denegatum. 4 hanc aequalitatem spiritus sancti qui obseruauerit, ab ipso deducetur in sensus eius. haeticam 10 enim feminam, quae quod didicerat a Nicolaitis docere susceperat, in ecclesiam latenter introducebat et merito ad paenitentiam urgebat. 5 cui enim dubium est haeticum institutione deceptum, cognito postmodum casu et paenitentia expiato, et ueniam consequi et in ecclesiam redigi? unde 15 et apud nos, ut ethnico par, immo et super ethnicum, haeticus etiam per baptisma ueritatis utroque nomine purgatus admittitur. 6 aut si certus es, mulierem illam post fidem uiuam in haeresin postea exspirasse, ut non quasi haeticae, sed quasi fideli peccatrici ueniam ex paenitentia uindictet, 20 sane agat paenitentiam, sed in finem moechiae, non tamen et restitutionem consecutura. haec enim erit paenitentia, quam et nos deberi quidem agnoscimus multo magis, sed de uenia deo reseruamus.

7 Denique [ea] Apocalypsis in posterioribus propudiosos 25 et fornicatores, sicut timidos et incredulos et homicidas et ueneficos et idololatrās, qui tale quid in fide fuerint, in stagnum ignis sine ulla condicionali damnatione decreuit. 8 non enim de ethnicis uidebitur sapere, cum de fidelibus pronuntiarit: *qui uicerint hereditatem habebunt istam, et 30 ero illis deus, et illi mihi in filios; et ita subiunxerit: timidis autem et incredulis et propudiosis et fornicatoribus et homicidis et ueneficis et idololatrīs particula in stagno ignis*

5 1. Kor. 15, 11. 10 Vgl. Apok. 2, 15. 24 Vgl. Apok. 21, 8. 29 Apok. 21, 7 f.

et sulphuris, quod est mors secunda. 9 sic et rursus: *beati qui ex praeceptis agunt, ut in lignum vitae habeant potestatem et in portas ad introeundum in sanctam civitatem: canes uenefici, fornicator, homicida foras, utique qui non ex praeceptis agant.* illorum est enim foras dari, qui intus 5 fuerunt. ceterum *quid mihi eos, qui foris sunt, iudicare?* praecesserat.

10 De epistula quoque Iohannis carpunt statim. dictum est: *sanguis filii eius emundat nos ab omni delicto.* semper ergo et omnifariam delinquemus, si semper et ab omni delicto emundat nos ille; aut si non semper, non etiam post 10 fidem, et si non ab delicto, non etiam a fornicatione. 11 unde autem exorsus est? lumen praedixerat deum et tenebras non esse in illo et mentiri nos, si dicamus nos communionem habere cum eo et in tenebris incedamus. *si* 15 *uero, inquit, in lumine incedamus, communionem cum eo habebimus, et sanguis Iesu Christi domini nostri emundat nos ab omni delicto.* 12 ergo in lumine incedentes delinquimus et in lumine delinquentes emundabimur? nullo pacto. qui enim delinquit, non in lumine est, sed in tenebris. unde 20 et ostendit, quomodo emundabimur a delicto in lumine incedentes, in quo delictum agi non potest. a deo sic emundari nos ait, non quasi delinquamus, sed quia non delinquamus. 13 incedentes enim in lumine, tenebris uero non communicantes emundati agemus, non deposito, sed non 25 admissio delicto. haec est enim uis dominici sanguinis, ut quos iam <a> delicto mundarit et exinde in lumine constituerit, mundos exinde praestet, si in lumine incedere perseverauerint.

14 Sed subicit, inquis: *si dicamus nos delictum non* 30 *habere, seducimus nosmetipsos, et ueritas non est in nobis. si confitemur delicta nostra, fidelis et iustus est, ut dimittat*

1 Apok. 22, 14 f. 6 1. Kor. 5, 12. 9 1. Joh. 1, 7. 13 Vgl. 1. Joh. 1, 5 f. 15 1, 7. 30 1, 8 f.

ea nobis et emundet nos ab omni iniustitia. 15 numquid ab immunditia? aut si ita est, ergo et ab idololatria. sed aliud in sensu est. ecce enim et rursus: *si dicamus, ait nos non deliquisse, mendacem facimus illum, et sermo eius* 5 *non est in nobis.* 16 eo amplius: *filioli, haec scripsi uobis, ne delinquatis, et si deliqueritis, aduocatum habemus apud deum patrem, Iesum Christum iustum, et ipse placatio est pro delictis nostris.* secundum haec, inquis, et delinquere nos et ueniam habere constabit. 17 quid ergo fiet, cum pro-
 10 cedens aliud inuenio? negat enim nos omnino delinquere, et in hoc plurimum tractat, ut nihil tale concedat, proponens semel a Christo delicta deleta, non habitura postea ueniam, in quo nos sensus ad admonitionem castimoniae demandat. 18 *omnis, inquit, qui habet spem istam, castificat semetipsum,* 15 *quia et ille castus est. omnis qui facit delictum, et iniquitatem facit, et delictum est iniquitas. et scitis quod ille manifestatus sit, ut auferat delicta, utique hactenus admittenda.* 19 siquidem subiungit: *omnis qui manet in illo, non delinquet. omnis qui delinquit, neque uidit neque cognouit eum.* 20 *filioli, nemo uos seducat. omnis qui facit iustitiam, iustus est, sicut et ille iustus est. qui facit delictum, ex diabolo est, quoniam diabolus a primordio delinquit. in hoc enim manifestatus est filius dei, ut soluat opera diaboli.* 20 nam et soluit liberans hominem per lauacrum, donato ei chiro-
 25 grapho mortis. et ideo *omnis, qui ex deo nascitur, non facit delictum, quia semen dei manet in illo, et non potest delinquere, quia ex deo natus est. in hoc manifesti sunt filii dei et filii diaboli.* 21 in quo, nisi illi non delinquendo, ex quo de deo nati sunt; isti delinquendo, quia de diabolo sunt, 30 perinde atque si numquam sint ex deo nati? quod si dicit: *qui non est iustus, ex deo non est, qui non pudicus, quomodo rursus ex deo fiet, qui iam esse desiit?* 21 iuxta

3 1. Joh. 1, 10. 5 2, 1 f. 14 3, 3—5. 18 3, 6—8. 24 Vgl. Kol. 2, 14. 25 1. Joh. 3, 9 f. 31 3, 10.

est igitur, ut excidisse sibi dicamus Iohannem in primore quidem epistula negantem nos sine delicto esse, nunc uero praescribentem non delinquere omnino, et illic quidem aliquid de uenia blandientem, hic uero districte negantem filios dei, quicumque deliquerint. 22 sed absit. nam nec 5 ipsi excidimus a qua digressi sumus distinctione delictorum. et hic enim illam Iohannes commendauit, quod sint quaedam delicta cotidianae incursionis, quibus omnes simus obiecti. 23 cui enim non accidet aut irasci inique et ultra solis occasum aut et manum immittere aut facile maledicere 10 aut temere iurare aut fidem pacti destruere aut uerecundia aut necessitate mentiri? in negotiis, in officiis, in quaestu, in uictu, in uisu, in auditu quanta temptamur? ut si nulla sit uenia istorum, nemini salus competat. 24 horum ergo erit uenia per exoratore[m] patris Christum. sunt autem et 15 contraria istis, ut grauiora et exitiosa, quae ueniam non capiant, homicidium, idololatria, fraus, negatio, blasphemia, utique et moechia et fornicatio et si qua alia uiolatio templi dei. 25 horum ultra exorator non erit Christus; haec non admittet omnino, qui natus ex deo fuerit, non futurus dei 20 filius, si admiserit. ita Iohannis ratio constabit diuersitatis, distinctionem delictorum disponentis, cum delinquere filios dei nunc adnuit, nunc abnuit. 26 prospiciebat enim clausulam litterarum suarum et illi praestruerat hos sensus, dicturus in fine manifestius: *si quis scit fratrem suum delinquere 25 delictum non ad mortem, postulabit, et dabit ei uitam dominus, qui non ad mortem delinquit. est enim delictum ad mortem; non de eo dico, ut quis postulet.* 27 meminerat et ipse Hieremiam prohibitum a deo deprecari pro populo mortalia delinquente. *omnis iniustitia delictum est, et est delictum 30*

1 Vgl. 1. Joh. 1, 8. 6 c. 2, 12—16. 9 Vgl. Matth. 5, 22 (ὁργιζόμενος εἰς αὐτόν). — Vgl. Eph. 4, 26. 11 Vgl. Weish. Sal. 14, 28. — Vgl. 1. Tim. 6, 20. 12 Vgl. Eph. 4, 25. 15 Vgl. 1. Joh. 2, 1, 18 Vgl. 1. Kor. 3, 17. 25 1. Joh. 5, 16. 29 Vgl. Jer. 7, 16. 11, 14. 14, 11. 30 1. Joh. 5, 17 f.

ad mortem. scimus autem, quod omnis, qui ex deo natus sit, non delinquit, scilicet delictum quod ad mortem est, ita nihil iam superest, quam aut neges moechiam et fornicationem mortalia esse delicta, aut inremissibilia fatearis,
 5 *pro quibus nec exorare permittitur.*

20 1 *Disciplina igitur apostolorum proprie quidem instruit ac determinat principaliter sanctitatis omnis erga templum dei antistitem et ubique de ecclesia eradicantem omne sacrilegium pudicitiae sine ulla restitutionis mentione.*
 10 *uolo tamen ex redundantia alicuius etiam comitis apostolorum testimonium superducere, idoneum confirmandi de proximo iure disciplinam magistrorum. 2 exstat enim et Barnabae titulus ad Hebraeos, a deo satis auctorati uiri, ut quem Paulus iuxta se constituerit in abstinentiae tenore:*
 15 *aut ego solus et Barnabas non habemus operandi potestatem?* et utique receptor apud ecclesias epistula Barnabae illo apocrypho „Pastore“ moechorum. 3 monens itaque discipulos, omissis omnibus initiis ad perfectionem magis tendere nec rursus fundamenta paenitentiae iacere ab ope-
 20 *ribus mortuorum: impossibile est enim, inquit, eos, qui semel inluminati sunt et donum caeleste gustauerunt et participauerunt spiritum sanctum et uerbum dei dulce gustauerunt, occidente iam aeuo cum exciderint, rursus reuocari in paenitentiam, refigentes cruci in semetipsos filium dei et dede-*
 25 *corantes. 4 terra enim, quae bibit saepius deuenientem in se humorem et peperit herbam aptam his, propter quos et colitur, benedictionem dei consequitur; proferens autem spinas reproba et maledictioni proxima, cuius finis in exustionem. 5 hoc qui ab apostolis didicit et cum apostolis docuit, numquam*
 30 *moecho et fornicatori secundam paenitentiam promissam ab apostolis norat. optime enim legem interpretabatur et figuras eius iam in ipsa ueritate seruabat. 6 ad hanc denique*

15 1. Kor. 9, 6. 17 Vgl. Hebr. 6, 1. 20 Hebr. 6, 4—8.

speciem disciplinae de leproso cautum fuit: *si autem uarietas effloruerit in cutem et totam cutem texerit a capite usque ad pedes per omnem conspectum, et sacerdos cum uiderit, emundabit eum, quoniam conuertit in album, mundus est. quae uero die uisus fuerit in eiusmodi color uiuus, inquinatus est.* 5
 7 conuersum enim hominem de pristino carnis habitu in candorem fidei, quae uitium et macula aestimatur in saeculo, et totum nouatum mundum uoluit intellegi, qui iam non sit uarius, non sit de pristino et nouo aspersus; si uero post abolitionem in uetustatem aliquid ex illa reuixerit, rursus 10 in carne eius, quod emortuum delicto habebatur, immundum iudicari nec expiari iam a sacerdote. ita moechia de pristino recidua et unitatem noui coloris, a quo fuerat exclusa, commaculans immundabile est uitium. 8 item de domo: *si quae maculae et cauositates adnuntiatae in parietibus* 15 *sacerdoti fuissent, priusquam introiret ad inspiciendam eam, iubet auferri de domo omnia, ita immunda non futura quae domus essent.* 9 *dehinc introgressus sacerdos, si inuenisset cauositates uiridicantes uel rubescentes et aspectum earum humiliorem citra parietinam formam, exiret ad ianuam et* 20 *secerneret domum illam septem diebus. dehinc die septima regressus, si animaduertisset diffusum in parietibus tactum illum, imperaret extrahi eos lapides, in quibus tactus leprae fuisset, et abici extra ciuitatem in locum immundum et sumi alios lapides politos et solidos et reponi loco pristinorum et* 25 *pulvere alio inliniri domum.* 10 oportet enim, cum peruenitur ad summum sacerdotem patris Christum, de domo hominis nostri in tempore hebdomadis auferri omnia impedimenta prius, ut munda sit quae remanet domus, caro et anima, et ubi introierit eam sermo dei et inuenerit maculas ruboris 30 et uiroris, extrahi statim et abici foras sensus mortiferos et cruentos (nam et Apocalypsis uiridi equo mortem, russeo

1 Lev. 13, 12—14. 15 Lev. 14, 36—42. 27 Vgl. Hebr. 8, 1.
 30 Matth. 12, 44. 32 Vgl. Apok. 6, 4. 8.

autem proliatorem imposuit), proque illis politos et in compaginem aptos et firmos substrui lapides, quales in Abrahæ filios fiunt, ut ita homo habilis deo sit. 11 quod si post recuperationem et reformationem rursus sacerdos animaduernerit
 5 in eadem domo de pristinis cauis aliquid et maculis, immundam eam pronuntiauit et iussit deponi materias et lapides et omnem structuram eius et abici in locum immundum. 12 hic erit homo, caro atque anima, qui post baptisma et introitum sacerdotum reformatus denuo resumit scabra et
 10 maculas carnis, et abicitur extra ciuitatem in locum immundum, deditus scilicet Satanae in carnis interitum, nec amplius reaedificatur in ecclesia post ruinam. 13 sic et de famulae concubitu, quae homini esset reseruata, necdum redempta, necdum liberata. *prospicietur*, inquit illi, *et non*
 15 *morietur, quia nondum est manumissa cui seruabatur.* nondum enim caro a Christo manumissa cui seruabatur, impune contaminabatur, ita iam manumissa non habet ueniam.

21 1 Haec si apostoli magis norant, magis utique curabant; sed et in hunc iam gradum decurrant, excernens
 20 inter doctrinam apostolorum et potestatem. disciplina hominem gubernat, potestas adsignat. sed rursus quid potestas? spiritus, spiritus autem deus. 2 quid autem docebat? non communicandum operibus tenebrarum. obserua quod iubet. quis autem poterat donare delicta? hoc solius ipsius
 25 est. *quis enim dimittit delicta, ni solus deus?* et utique mortalia quae in ipsum fuerint admissa et in templum eius. 3 nam tibi quae in te reatum habeant, etiam septuagies septies iuberis indulgere in persona Petri. itaque si et ipsos beatos apostolos tale aliquid indulsisse constaret, cuius uenia
 30 a deo, non ab homine competeret, non ex disciplina, sed ex potestate fecissent. 4 nam et mortuos suscitauerunt,

2 Vgl. Matth. 3, 9. 11 Vgl. 1. Kor. 5, 5. 14 Lev. 19, 20.
 22 Vgl. Joh. 4, 24. 23 Vgl. Eph. 5, 11. 25 Mark. 2, 7. 27 Vgl.
 Matth. 18, 22. 31 ff. Vgl. AG. 3, 1 ff. 9, 32 ff.

quod deus solus, et debiles redintegraverunt, quod nemo nisi Christus, immo et plagas infixerunt, quod noluit Christus. non enim decebat eum saeuire qui pati uenerat. percussus est Ananias et Elimas, Ananias morte, Elimas caecitate, ut hoc ipso probaretur, Christum et haec facere potuisse. 5

5 Sic et prophetae caedem et cum ea moechiam paenitentibus ignouerant, quia et seueritatis documenta fecerunt. exhibe igitur et nunc mihi, apostolice, prophetica exempla, et agnoscam diuinitatem, et uindica tibi delictorum eiusmodi remittendorum potestatem. 6 quod si disciplinae solius officia sortitus es, nec imperio praesidere, sed ministerio, quis aut quantus es indulgere? qui neque prophetam nec apostolum exhibens cares ea uirtute, cuius est indulgere. 7 ,sed habet, inquis, potestatem ecclesia delicta donandi.' hoc ego magis et agnosco et dispono, qui ipsum paracletum in 15 prophetis nouis habeo dicentem: ,potest ecclesia donare delictum, sed non faciam, ne et alia delinquant.' 8 quid, si pseudopropheticus spiritus pronuntiauit? atqui magis euersoris fuisset et semetipsum de clementia commendare et ceteros ad delinquentiam temptare. aut si et hoc secundum 20 spiritum ueritatis adfectare gestiuit, ergo spiritus ueritatis potest quidem indulgere fornicatoribus ueniam, sed cum plurium malo non uult.

9 De tua nunc sententia quaero, unde hoc ius ecclesiae usurpes: si quia dixerit Petro dominus: *super hanc petram* 25 *aedificabo ecclesiam meam, tibi dedi clauis regni caelestis; uel: quaecumque adligaueris uel solueris in terra, erunt adligata uel soluta in caelis*, idcirco praesumis et ad te deriuasse soluendi et adliganti potestatem, id est ad omnem ecclesiam Petri propinquam? 10 qualis es, euertens atque commutans 30 manifestam domini intentionem personaliter hoc Petro conferentem? *super te, inquit, aedificabo ecclesiam meam*, et:

2 Vgl. Luk. 9, 54 f. 4 Vgl. AG. 5, 1 ff. 5 13, 8 ff. 6 Vgl. 2. Sam. 12, 13. 21 Vgl. Joh. 14, 17. 15, 26. 16, 13. 25 Matth. 16, 18 f.

dabo tibi claves, non ecclesiae; et quaecumque solueris uel adligaueris, non quae soluerint uel adligauerint.

11 Sic enim et exitus docet. in ipso ecclesia exstructa est, id est per ipsum, ipse clauem imbuit; uides quam:
 5 *uiri Israelitae, auribus mandate quae dico: Iesum Nazarenum uirum a deo uobis destinatum, et reliqua.* 12 ipse denique primus in Christi baptismo reserauit aditum caelestis regni, quo soluuntur adligata retro delicta et adligantur quae non fuerint soluta, secundum ueram salutem, et Ananiam uinxit
 20 uinculo mortis et debilem pedibus absoluit uitio ualitudinis. 13 sed et in illa disceptatione custodiendae necne legis primus omnium Petrus spiritu instinctus et de nationum uocatione praefatus: *et nunc, inquit, cur temptastis dominum de imponendo iugo fratribus, quod neque nos neque patres*
 15 *nostri sufferre ualuerunt? sed enim per gratiam Iesu credimus nos salutem consecuturos, sicut et illi.* 14 haec sententia et soluit, quae omissa sunt legis, et adligauit, quae reseruata sunt. adeo nihil ad delicta fidelium capitalia potestas soluendi et adligandi Petro emancipata. 15 cui si
 20 praeceperat dominus etiam septuagies septies delinquenti in eum fratri indulgere, utique nihil postea adligare, id est retinere, mandasset, nisi forte ea quae in dominum, non in fratrem, quis admiserit. praediudicatur enim non dimittenda in deum delicta, cum in homine admissa donantur.

25 16 Quid nunc et ad ecclesiam, et quidem tuam, psychice? secundum enim Petri personam spiritalibus potestas ista conueniet: aut apostolo aut prophetae. nam et ipsa ecclesia proprie et principaliter ipse est spiritus, in quo est trinitas unius diuinitatis, pater et filius et spiritus sanctus. illam
 30 ecclesiam congregat, quam dominus in tribus posuit. 17 atque ita exinde etiam numerus omnis, qui in hanc fidem conspirauerint, ecclesia ab auctore et consecratore

5 AG. 2, 22. 9 Vgl. AG. 5, 1—6. 10 Vgl. AG. 3, 1—8. 13 AG. 15, 10 f. 19 Vgl. Matth. 18, 18. 20 Vgl. Matth. 18, 22. 31 Vgl. Matth. 18, 20.

censetur. et ideo ecclesia quidem delicta donabit; sed ecclesia spiritus per spiritalem hominem, non ecclesia numerus episcoporum. domini enim, non famuli est ius et arbitrium; dei ipsius, non sacerdotis.

22 1 At tu iam et in martyras tuos effundis hanc po-⁵
testatem. ut quisque ex confessione uincula induit adhuc
mollia in nouo custodiae nomine, statim ambiunt moechi,
statim adeunt fornicatores, iam preces circumsonant, iam
lacrimae circumstagnant maculati cuiusque, nec ulli magis
aditum carceris redimunt, quam qui ecclesiam perdiderunt. 10
2 uiolantur uiri ac feminae in tenebris plane ex usu libi-
dinum notis, et pacem ab his quaerunt, qui de sua peri-
clitantur. alii ad metalla confugiunt et inde communica-
tores reuertuntur, ubi iam aliud martyrium necessarium est
delictis post martyrium nouis. 3 quis enim in terris et in 15
carne sine culpa? quis martyr, saeculi incola, denariis
supplex, medico obnoxius et feneratori? puta nunc sub
gladio iam capiti librato, puta in patibulo iam corpore ex-
panso, puta in stipite iam leoni concesso, puta in axe iam
incendio adstructo, in ipsa, dico, securitate et possessione 20
martyrii: quis permittit homini donare quae deo reseruanda
sunt, a quo ea sine excusatione damnata sunt, quae nec
apostoli, quod sciam martyres et ipsi, donabilia iudicaue-
runt? 4 denique iam ad bestias depugnauerat Paulus Ephesi,
cum interitum decernit incesto. sufficiat martyri propria 25
delicta purgasse. ingrati uel superbi est in alios quoque
spargere, quod pro magno fuerit consecutus. quis alienam
mortem sua soluit, ni solus dei filius? nam et in ipsa
passione liberauit latronem. ad hoc enim uenerat, ut ipse
a delicto purus et omnia sanctus pro peccatoribus obiret. 30
5 proinde qui illum aemularis donando delicta, si nil ipse

2 Vgl. 1. Kor. 2, 14. 24 Vgl. 15, 32. 25 Vgl. 5, 3 ff. 29 Vgl.
Luk. 24, 43.

deliquisti, plane patere pro me. si uero peccator es, quomodo oleum faculae tuae sufficere et tibi et mihi poterit?

6 Habeo etiam nunc quo probem Christum. si propterea Christus in martyre est, ut moechos et fornicatores
 5 martyr absoluat, occulta cordis edicat, ut ita delicta concedat, et Christus est. 7 sic enim dominus Iesus Christus potestatem suam ostendit: *quid cogitatis nequam in cordibus uestris? quid enim facilius est dicere paralytico: dimittuntur tibi peccata, aut: surge et ambula? igitur ut sciatis, filium hominis habere dimittendorum peccatorum in terris potestatem,*
 10 *tibi dico paralytice: surge et ambula.* 8 si dominus tantum de potestatis suae probatione curauit, uti traduceret cogitatus et ita imperaret sanitatem, ne non crederetur posse delicta dimittere, non licet mihi eandem potestatem in aliquo sine
 15 eisdem probationibus credere. 9 cum tamen moechis et fornicatoribus a martyre expostulas ueniam, ipse confiteris eiusmodi crimina non nisi proprio martyrio diluenda, qui praesumis alieno. quod si est, iam et martyrium aliud erit baptisma. 10 *habeo enim, inquit, et aliud baptisma.* unde
 20 et ex uulnere lateris dominici aqua et sanguis, utriusque lauacri paratura manauit. debeo ergo et primo lauacro alium liberare, si possum secundo. 11 ingeram usque in sinum necesse est. quaecumque auctoritas, quaecumque ratio moecho et fornicatori pacem ecclesiasticam reddit,
 25 eadem debet et homicidae et idololatrae paenitentibus subuenire, certe negatori et utique illi, quem in proelio confessionis tormentis conluctatum saeuitia deiecit. 12 ceterum indignum deo et illius misericordia, qui paenitentiam peccatoris morti praeuertit, ut facilius in ecclesiam redeant, qui
 30 subando quam qui dimicando ceciderunt. urget nos dicere indignitas: contaminata potius corpora reuocabis, quam cruentata? 13 quae paenitentia miserabilior, titillatam proster-

2 Vgl. Matth. 25, 8 f. 7 Matth. 9, 4 f. 19 Luc. 12, 50. 20 Vgl. Joh. 19, 34. 28 Vgl. Ez. 33, 11.

nens carnem, an uero laniatam? quae iustior uenia in omnibus causis, quam uoluntarius an quam inuitus peccator implorat? nemo uolens negare compellitur, nemo nolens fornicatur. 14 nulla ad libidinem uis est, nisi ipsa; nescit, quo libet cogi. negationem porro quanta compellunt ingenia carnicis et genera poenarum? quis magis negauit, qui Christum uexatus an qui delectatus amisit? qui cum amitteret doluit, an qui cum amitteret lusit? 15 et tamen illae cicatrices Christiano proelio insculptae et utique inuidiosae apud Christum, quia uicisse cupierunt, et sic quoque gloriosae, 10 quia non uincendo cesserunt; in quas adhuc et diabolus ipse suspirat, cum sua infelicitate, sed casta, cum paenitentia maerente, sed non erubescete ad dominum de uenia, denuo dimittetur eis qui piaculariter negauerunt. solis illis caro infirma est. atquin nulla tam fortis caro quam quae spiritum elidit. . . .

14 Vgl. Matth. 26, 41.

Textkritische Anmerkungen.

Dem vorstehenden Text sind zu Grunde gelegt: für de paenitentia die Ausgabe von FrzOehler, A. Septimii Florentis Tertulliani quae supersunt omnia 1, Lips. 1853, 641—665 [= o]; für de pudicitia diejenige von AuReifferscheid und GgWissowa, Q. Sept. Florent. Tertulliani opera 1, Vindob. 1890, 219—273 [= r], deren Text nur da verlassen ist, wo es dringend geboten schien. Im folgenden sind alle Abweichungen derart angeführt, daß die hier befolgte Lesart sammt ihrer Bezeugung voransteht. V = Codex Vindobonensis 282 sc. XV; L = Codex Leidensis lat. 1. sc. XV. Für de pudicitia fehlt eine handschriftliche Grundlage; sie wird ersetzt durch die Ausgabe des Gagneius [Mesnart] vom Jahre 1545 [= m], des Gelenius vom Jahre 1550 [= g] und des Pamelius vom Jahre 1579 [= p], denen noch Handschriften oder Lesarten aus solchen zur Verfügung standen.

- 1, 7 nihilque mit V] nihil o.
- 4, 24 f. de factis mit V] facti nach Latini o.
- 6, 3 securim mit Ausgaben] securem o nach den Handschriften, in denen aber i und e häufig vertauscht sind.
- 14 praecepti mit VL] obsequii o mit Rhenanus.
- 7, 6 a poena mit Ausgaben] ad poenam VLo.
- 8, 27 et] ei o; Druckfehler.
- 10, 16 crimine mit VL] a crimine o mit Ausgaben.
- 13, 24 ego sum mit den Handschriften] ego o mit Ausgaben.
- 14, 24 ist die Interpunktion geändert; o setzt vor praesumo Punkt.
- 15, 24 cruciari mit VL] anxiami o mit Rhenanus.
- 16, 5 cur animae mit Handschriften und Ausgaben] cuinam ea o mit Pamelius.
- 26 adeptione mit Harris] adoptione o mit den Handschriften.
- 17, 11 das Subjekt ist ausgefallen; etwa excrementum.
- 22 <dei> nach Z. 19 zugesetzt, weil kaum zu entbehren.

- 18, 13 non nimis mit Orsini] minus non r, non minus m.
 21, 20 et ² zu streichen,
 23, 27 <agenda> mit g zugesetzt.
 24, 24 turribus ist verderbt; toris Hartel, cursibus Weyman.
 29 ne mit Latini] nec r mit mgp.
 28, 30 f. et — idoneae verderbt; eine einleuchtende Emendation fehlt bisher.
 31, 32 vielleicht amissum?
 34, 7 sed mit g] et m; von r eingeklammert.
 36, 31 accipit mit Orsini] accepit mit m.
 40, 9 ac si etiam] et suam m; et si iam gr; ut suam Hartel; tamquam Wissowa.
 41, 2 obseruando recte agetis [agitis m] uectante uos spiritu sancto mit m] obseruando uos recte agetis uetante spiritu sancto r.
 13 tot uincola mit g] totum gulae r mit Harnack; totum gula m.
 26 uindicauit mit mg] uindicabit r.
 42, 27 lacrimas mit m] lacinias r mit Orsini.
 47, 25 quaque mit m] qua r.
 48, 4 cuius] cui r mit mgp.
 22 in causa nach r im Apparat] in causam r mit mgp.
 53, 18 constitit mit Kroymann] constituit r mit mgp.
 54, 26 vielleicht delinquere hominem?
 55, 31 et ² zu streichen.
 58, 13 et dicere mit Kroymann] edicere r, dicere g.
 18 ut mit g] et r mit m.
 60, 19 nach peccatrici fügt r mit m cui ein.
 24 ea als Dittographie gestrichen.
 62, 2 aut mit mgp] at r.

Verzeichnis der Bibelstellen.

Die Zahlen bezeichnen die Seiten und Zeilen.

Genesis 1, 27 . . . (2, 16). 51, 24	Exodus 3, 8 33, 25
1, 28 53, 21	(7—14 17, 19)
3, 7 28, 28	(20, 3 f. 25, 3)
(19, 30—38 28, 11)	(20, 5 22, 5)
(25, 22—26 34, 2)	(20, 8—10 25, 5)
(38, 15—18 28, 12)	(20, 12 25, 6)

Exodus (20, 13 f. 25, 18)	Jona (1, 2 f. 38, 9)
(20, 13 25, 9)	Psaln 1, 1 f. 57, 18
(20, 14 25, 8. 27, 22)	1, 2 27, 17
Leviticus 13, 12—14 65, 1	1, 3 6, 1
14, 36—42 65, 15	(7, 12 21, 23)
19, 20 66, 14	18, 26 f. 57, 25
Numeri (25 28, 20)	19, 8 f. 27, 18
Deuteronomium 23, 19 35, 11	26, 4 f. 57, 21
(32, 39 21, 23)	26, 6 57, 23
2. Samuelis (12, 13. 28, 10. 67, 6)	50, 16. 18 57, 27
1. Könige (21, 27 28, 9)	96, 3 22, 9
Jesaja (1, 2—4 33, 20)	(113 (115), 6 33, 16)
(5, 18 16, 22)	Sprüche 6, 32—34 57, 12
(6, 10 33, 16)	Weisheit Salom. (3, 13 18, 16)
(24, 5 33, 16)	(7, 15 7, 11)
(40, 15 5, 31)	(14, 28 63, 11)
42, 14 22, 7	Sirach (1, 11 11, 23)
(43, 18 27, 6)	
(45, 7 21, 39)	Matthäus 3, 2 2, 20
(48, 9 22, 6)	3, 8 f. 39, 22
(52, 11 57, 17)	(3, 9 66, 2)
(58, 5 14, 7)	(3, 10 6, 3)
Jeremia (1, 8 5, 23)	(5, 7. 9 21, 14)
(4, 3 27, 7)	(5, 9 26, 27)
7, 16 22, 1. (63, 29)	(5, 17 27, 12)
8, 4 12, 32	5, 22 27, 27. 63, 9
11, 14 21, 27. (63, 29)	(5, 27 f. 5, 7)
14, 11 f. 21, 25. (63, 29)	5, 28 27, 25
(19, 11 6, 1)	5, 32 53, 9
Ezechiel (18, 23. 32 5, 23)	6, 12 22, 20
33, 11 5, 24. 6, 18. 21, 12	(6, 14 22, 18)
58, 26. 59, 17. 70, 28	(7, 1 21, 16)
34, 3 f. 32, 4	7, 2 22, 13
(34, 8 32, 9)	(7, 26 9, 29)
Daniel (4, 33 17, 14)	9, 4 f. 70, 7
(5, 19 17, 14)	(9, 11 35, 7)
Hosea (c. 1. 2 28, 13)	(9, 12 36, 15)
6, 6 13, 2. 21, 11	(9, 13 13, 2)
(13, 3 5, 31)	10, 26 9, 20
Joel 2, 13 21, 10	(10, 28 22, 11)
Amos (5, 10 33, 17)	(11, 13 27, 9)

Matthäus (11, 19 35, 7)	Lukas (15, 32 13, 15)
(11, 21 38, 19)	(24, 43 69, 29)
(11, 23 8, 1)	Johannes 1, 14 29, 2
(12, 7 13, 2)	(1, 23 38, 17)
(12, 31 f. 44, 14)	2, 19 51, 31
(12, 40 38, 15)	(4, 7—19 40, 6)
(12, 44 2, 26. 65, 30)	(4, 24 66, 22)
16, 18 f. 67, 25	(10, 12 30, 5)
(18, 11 36, 14)	(14, 17 17, 21)
(18, 18 68, 19)	(15, 26 67, 21)
(18, 20 68, 31)	(16, 13 67, 21)
(18, 22 66, 27. 68, 20)	(19, 34 70, 20)
(21, 13 19, 17)	Apostelgeschichte 2, 22 68, 5
(22, 12 f. 36, 9)	(3, 1 ff. 66, 31 ff. 68, 10)
(23, 13 35, 13)	(5, 1 ff. 67, 4. 68, 9)
(25, 8 f. 70, 2)	(9, 15 48, 31)
(26, 41 71, 14)	(9, 32 f. 66, 31)
Markus 2, 7 66, 25	(13, 8 ff. 67, 5)
(8, 18 33, 16)	15, 10 f. 68, 13
Lukas (2, 14 18, 3)	15, 28 f. 40, 31
(3, 8 38, 18)	(16, 3 57, 1)
(3, 12—14 38, 17)	Römer (1, 19 7, 6)
(6, 37 21, 17)	(1, 24 24, 31)
(7, 37—50 40, 3)	3, 31 27, 22
(9, 54 f. 67, 2)	(5, 17 11, 11)
(9, 62 27, 5)	6, 1—11 54, 26
12, 50 70, 19	(6, 3—6 9, 25)
(15, 1 f. 29, 27)	6, 19 55, 14
(15, 2 35, 7)	(7, 6 55, 18)
(15, 4—7 13, 8. 29, 20. 42, 31)	7, 12 27, 21
(15, 4. 8 34, 25)	(7, 18 55, 17)
(15, 7. 10 13, 3)	8, 2 55, 20
(15, 8—10 13, 6. 31, 1)	8, 3—5 55, 24
(15, 8 . 31, 18. 32, 17. 34, 30)	(8, 6 55, 30)
(15, 11—32 . 13, 12. 33, 1)	(8, 7 55, 31)
(15, 13 33, 26)	8, 13 56, 1
(15, 17 13, 21)	(9, 4 33, 12)
(15, 21 13, 24)	14, 4 21, 16
(15, 22 36, 6)	1. Korinther (1, 11 45, 27)
15, 29 33, 15	1, 14 f. 45, 31
15, 31 33, 19	2, 2 46, 1

1. Korinther (2, 14 . . . 69, 2)	1. Korinther 7, 40 . . . (53, 25.) 28
3, 16 51, 4	8, 2 46, 13
3, 17 . . . 51, 6. 59, 2. (63, 18)	8, 7 46, 18
3, 18 51, 10	8, 12 46, 19
4, 3 f. 46, 8	9, 1 46, 6
4, 7 46, 15	9, 4 f. 46, 21
4, 8 46, 12	9, 6 64, 15
4, 9. 13 46, 2	9, 12 46, 23
4, 18—21 46, 31	9, 15 46, 10
5, 1 f. 47, 5	10, 12 46, 25
(5, 1 42, 14. 49, 5)	11, 16 46, 26
(5, 3 ff. 69, 25)	(12, 2 29, 12)
(5, 3 49, 6)	(12, 26 15, 9)
(5, 4 49, 7)	(12, 27 29, 10)
(5, 5 . . . 22, 15. 42, 1. 43, 20. 44,	13, 11 19, 28
27. 29. 47, 17. 51, 9. 66,	15, 11 60, 5
11.	(15, 32 69, 24)
5, 6 45, 7. 58, 5	16, 22 46, 28
5, 9 57, 31	2. Korinther (1, 1 . . . 48, 30)
5, 11 58, 31	(c. 2 56, 30)
5, 12 22, 18. 61, 6	2, 5—11 42, 4
(6, 1—8 22, 16)	2, 6 45, 12
6, 3 (11, 31.) 46, 10	(2, 7 43, 19)
6, 9 (51, 12.) 14	(2, 8 43, 7)
6, 11 51, 17	4, 1 f. 49, 19
6, 13 51, 22	(6, 4 f. 49, 24)
6, 14 51, 27	6, 14—16 49, 27
6, 15—17 52, 1	(6, 14 50, 26)
6, 18 (29, 10) 51, 29	6, 16 f. 50, 6
6, 18 52, 7	(6, 16 29, 12)
6, 19 f. 52, 11	(6, 17 57, 17)
(6, 20 29, 13)	7, 1 50, 12
7, 1—3 52, 20	(12, 7 43, 30)
(7, 6—9 52, 29)	12, 9 44, 11
7, 9 20, 14	12, 21 50, 18
(7, 11 53, 7)	Galater (1, 14 19, 32)
7, 27 53, 13 f.	(2, 18 48, 19)
7, 28 53, 16	(3, 27 29, 13)
7, 29 53, 18	(5, 1 41, 11)
7, 31 53, 20	(5, 12 20, 1)
7, 32 f. 53, 22	5, 19—21 54, 22

Galater (6, 7	22, 6)	Hebräer (8, 1	65, 27)
Epheser 2, 3	56, 6	Jakobus (2, 9. 11	33, 16)
4, 4 f.	15, 6	1. Petri (1, 19	29, 15)
4, 20	56, 9	(1, 20	2, 16)
(4, 25	63, 12)	(5, 2	30, 4)
(4, 26	63, 9)	2. Petri (2, 18	12, 2)
4, 28	56, 10	(3, 9	38, 31)
4, 29	56, 15	1. Johannis (1, 5 f.	61, 13)
5, 3	56, 16	1, 5	9, 21)
5, 5 f.	56, 16	1, 7	61, 9, 15)
5, 7 f.	58, 9	1, 8 f.	61, 30)
5, 11 f.	58, 11	(1, 8	63, 1)
5, 11	58, 30. (66, 23)	1, 10	62, 3)
5, 18	56, 24	2, 1 f.	62, 5)
5, 25—27	58, 16	(2, 1	63, 15)
Philipper (3, 13	27, 8)	3, 3—5	62, 14)
Kolosser (2, 14	62, 24)	3, 6—8	62, 18)
(3, 5. 8	56, 25)	3, 9 f.	62, 25)
(3, 13	21, 15)	3, 10	62, 31)
1. Thessalonicher 2, 3	54, 17)	5, 16	23, 8. 63, 25)
4, 3 f.	54, 18)	5, 17 f.	63, 30)
2. Thessalonicher (3, 6	58, 14)	Apokalypse (2, 1—4	12, 25)
3, 14 f.	43, 9)	(2, 12—14	12, 28)
1. Timotheus (1, 13	59, 16)	(2, 15	60, 10)
(1, 15	5, 26)	(2, 18—20	12, 26)
(1, 19	44, 17)	(2, 20—22	59, 31)
1, 20	(43, 28) 44, 21)	(3, 1 f.	12, 26)
(2, 7	48, 31)	(3, 14—17	12, 29)
4, 10	21, 13)	(6, 4. 8	65, 32)
5, 22	58, 8)	21, 7 f.	60, 29)
(6, 20	63, 11)	(21, 8	60, 24)
2. Timotheus (4, 8	38, 30)	(21, 9	19, 13)
Titus (3, 15	18, 21)	22, 14 f.	61, 1.
Hebräer (1, 1	2, 16)	Vita Adae et Evae 40	17, 30)
(6, 1	64, 17)	Livius VII, 2, 9	34, 12)
6, 4—8	64, 20)		
(6, 6	36, 8)		

Verzeichnis der Eigennamen.

- Abraham 2, 19, 9, 13, 38, 18, 65, 10, 66, 2.
 Achab 28, 9.
 Adam 2, 7, 17, 29, 28, 27, 36, 31.
 Aegyptius 17, 19.
 Alexander 43, 28, 44, 13.
 Ananias 67, 4, 68, 9.
 Andromacha 34, 14.
 Babylonius 17, 14.
 Barnabas 64, 13, 16.
 Belial 50, 3.
 Christianus 18, 19, 20, 1, 7, 26, 16, 29, 23, 30, 1, 4, 5, 10, 15, 21, 31, 6, 8, 13, 32, 25, 26, 33, 6, 7, 10, 12, 29, 30, 34, 4, 35, 25, 36, 11, 37, 3, 10, 39, 10, 17, 40, 9, 14, 17, 42, 14, 56, 8, 71, 9.
 Christus 10, 4, 11, 3, 31, 15, 11 —14, 19, 14, 27, 27, 11, 14, 28, 22, 24, 29, 8, 12, 14, 15, 30, 5, 17, 36, 8, 40, 17, 48, 31, 50, 3, 51, 30, 52, 11, 55, 9, 10, 12, 58, 16, 59, 12, 14, 20, 62, 12, 63, 15, 19, 65, 27, 66, 16, 67, 2, 5, 68, 7, 69, 3, 4, 6, 71, 6, 10, Jesus Chr. 70, 6.
 Colossenses 56, 25.
 Corinthii 41, 32, 45, 11, 47, 29, 48, 25, 51, 2, 56, 30.
 David 27, 18, 28, 10.
 Deuteronomium 35, 10.
 Elimas 67, 4.
 Ephesii 12, 25, 56, 5, 58, 9.
 Ephesus 69, 24.
 Esaias 22, 7, 27, 7, 57, 17.
 Ezechiel 32, 3.
 Galatae 54, 21.
 Graecus 13, 31.
 Hebraei 64, 13.
 Hieremias 21, 25, 27, 7, 63, 29.
 Hymenaeus 43, 28, 44, 13.
 Jesus 70, 6.
 Jezabel 59, 31.
 Johannes 1) der Täufer 2, 20, 27, 9, 13, 38, 17, 39, 21, 2) der Apostel 23, 8, 59, 26, 60, 7, 61, 8, 63, 1, 7, 21.
 Jonas 38, 9.
 Israël 33, 23, 34, 6.
 Juda 28, 12.
 Judaea 35, 9.
 Judaeus 30, 22, 27, 33, 14, 16, 18, 19, 23, 26, 29, 34, 4, 35, 15, 18, 36, 12, 37, 7, 9, 12, 38, 29, 40, 13.
 Judaicus 33, 5, 8, 9, 35, 20.
 Judaismus 55, 22.
 Laodiceni 12, 28.
 Loth 28, 11.
 Lucullus 35, 10.
 Madian 28, 21.
 Nabotha 28, 9.
 Nicolaitae 60, 10.
 Niniuitae 38, 9.
 Osee 28, 13.
 Paulus 41, 32, 44, 10, 48, 30, 51, 21, 54, 2, 59, 26, 60, 7, 64, 14, 69, 24.
 Pergameni 12, 27.
 Petrus 66, 28, 67, 25, 30, 31, 68, 12, 19, 26.
 Pharisei 29, 27, 30, 7, 24, 35, 7, 37, 21.
 Pompeius 35, 10.
 Rebecca 34, 2.
 Salomon 57, 10.
 Samaritanus 40, 6.
 Sardi 12, 26.

Satanas 42, 2. 43, 17. 18. 24. 28.	Thyatireni 12, 26. 59, 29.
30. 44, 6. 9. 12. 16. 22. 25. 45,	Timotheus 43, 29. 57, 1. 58, 8.
14. 47, 17. 48, 9. 12. 51, 9. 66, 11.	Tyrius 15, 31. 38, 19.
Sidonii 38, 19.	Uria 28, 10.
Thessalonicenses 43, 9. 54, 16. 58, 15.	

Wörterverzeichnis.

Selteneren Worten ist die Uebersetzung beigefügt.

Abolitio 2, 29. 9, 13. 65, 10.	aeternitas 16, 19.
abstinentia 64, 14.	aeuum 44, 14.
acceptatio personae [= προσωπο- ληψία] 26, 31.	agnitio 36, 21.
acceptator 3, 5. 6.	allegoricus [ἀλληγορικός] 34, 13.
acies apostolica 54, 13.	altercatio 23, 7.
addicere 52, 11.	ambitus 16, 9. 58, 25.
addictio 57, 4.	amor 1, 15.
adeptio 16, 26.	amputatio 49, 17.
adgeniculari <i>die Kniee umfassen</i> 14, 13.	angelus [ἄγγελος] 13, 3. 59, 29. a. ecclesiae 49, 9. a. Satanae (11, 31). 43, 30. 44, 6. 9.
ad afflictatio <i>die Pein</i> 14, 18. 22, 5.	angustiae 49, 24.
adiectio 5, 4.	anulus 36, 7. 32.
adlegere 40, 31.	antistes 64, 8.
adligare 67, 29. 68, 2. 8. 17. 19. 21.	apocalypsis [ἀποκάλυψις] 59, 28. 60, 24. 65, 32.
admonitio 62, 13.	apocryphus [ἀπόκρυφος] 39, 14. 64, 17.
adoptare 38, 28.	apostata [ἀποστάτης] 28, 6. 33, 20. 36, 1. 6.
adoptio 33, 12.	apostolicus [ἀποστολικός] 40, 23. 54, 13. 67, 8.
adsertor <i>der Beschützer</i> 53, 29.	apostolus [ἀπόστολος] 19, 28. 22, 14. 27, 8. 21. 36, 22. 40, 20—22. 24. 30. 41, 7. 28. 32. 43, 2. 25. 27. 44, 3. 8. 9. 15. 45, 12. 19. 46, 30. 47, 21. 29. 48, 29. 30. 49, 12. 13. 50, 10. 27. 51, 1. 52, 16. 53, 4. 54, 3. 55, 13. 56, 4. 23. 30. 57, 31. 59, 13. 60, 4. 64, 6.
adsignare 66, 21.	
adulter <i>ehebrecherisch</i> 26, 15. <i>der Ehebrecher</i> 5, 6. <i>gefälscht</i> 5, 6. 8, 32. 39, 15.	
adulterare 24, 26.	
adulterium 24, 20. 54, 4.	
aduersarius 40, 8.	
aduocatus 53, 31.	
aditivalis <i>lex das Tempelgesetz</i> 51, 6.	
aedificatio 7, 21.	

10. 29. 31. 66, 18. 20. 29. 67, 12.
 68, 27. 69, 23.
 aqua 10, 13. 28, 31. 29, 7. 70, 20.
 a. uiuae 26, 9. aquam inire 9, 14.
 arbitrium 69, 3.
 arca 30, 20.
 argumentari 37, 20. 43, 23. 48, 24.
 argumentum 1, 24. 13, 5. 32, 24.
 armarium *der Behälter* 30, 20.
 asylum [ἄσυλον] 39, 18.
 atramentum 45, 24.
 auctorari *Bürgschaft bieten* 64, 8.
 audiens *der Katechumene* 10, 5. 10.
 22. 11, 5.
 auditor 9, 30.
 auricula 44, 4.
 austeritas *die Strenge* 22, 26. 42,
 18. 45, 30.
 auersatio *die Beseitigung* 49, 15.
 auocatio 39, 8.
 axis *das Brett* 69, 19.

Balnea 16, 2.
 baptisma [βάπτισμα] 35, 26. 40, 23.
 44, 29. 59, 11. 66, 8. 68, 7. 70, 19.
 b. ueritatis 60, 16.
 beatus 66, 29.
 benedictio 47, 19. 54, 6.
 benedictus 42, 30.
 beneuolentia 27, 16. 30, 24.
 bisulcum *die Scheere* 15, 33.
 blasphemare [βλασφημεῖν] 43, 29.
 44, 23.
 blasphemia [βλασφημία] 31, 25. 44,
 1. 5. 14. 16. 19. 20. 63, 17.
 blasphemus [βλάσφημος] 35, 22.
 bonitas 2, 12. 3, 21. 10, 14. 22, 6.

Cadauer 47, 14.
 caedes 67, 6,
 calix 29, 22. 39, 16. 18.

 capitulum 54, 10.
 captatio 3, 8.
 carcer 60, 10.
 carnalis 3, 33. 12, 2.
 carnifex 71, 5.
 carus: cari dei *von den Gottge-
 weiheten, Märtyrern u. a. in der
 Gemeinde* 14, 13.
 castigatio 16, 19. 23, 3. 5. 31, 27.
 castimonia 49, 25. 62, 13.
 castitas 7, 31. 25, 9. 27, 16. 39, 2.
 54, 14.
 castus 18, 13. 71, 12.
 causa 3, 12. 16, 12. 22, 29. 23, 1.
 45, 26. 47, 31. 48, 22. 25, 54, 1.
 57, 9. 71, 2.
 cauterium *das Brenneisen* 15, 23.
 cauillari 38, 10.
 cauillator 30, 2.
 censor 48, 32.
 censura 18, 6. 22, 52, 17.
 census 24, 16. 36, 21.
 cessatio 39, 30. 31.
 chelidonia [χελιδόνιον] *das Schöll-
 kraut, Schwalbenwurz* 17, 12.
 chirographum [χειρόγραφον] 62, 24.
 cicatrix 71, 8.
 cinis 14, 8. 15, 30. 26, 23. 59, 3.
 circumcidere 57, 1.
 circumcisio 20, 2. 57, 2.
 ciuitas 38, 13. 66, 10.
 clausula 34, 3. 46, 27. 63, 23.
 clementia 12, 31. 38, 27. 58, 25.
 59, 17. 21. 22. 67, 19. c. caelestis
 5, 11. c. diuina 5, 29. 58, 28.
 cogitatus 70, 12.
 cohibitio *die Abwehr* 25, 11.
 colaphizare [κολαφιζειν] *mit der
 Faust schlagen* 43, 30.
 colaphus [κόλαφος] 44, 4.
 columna 51, 22.

- comessatio 16, 16. 56, 23.
 commaculare 65, 14.
 comminatio 12, 29. 43, 5. 45, 25.
 48, 5.
 communicare 24, 5. 28, 8. 29, 29.
 35, 19. 50, 3. 52, 7. 61, 25. 66, 23.
 communicatio 24, 8. 29, 29. 43, 9.
 14, 49. 26, 50, 25. 58, 23. 59, 8.
 c. ecclesiastica 57, 8.
 communicator 69, 13.
 communio 4, 10. 61, 15.
 compassio *das Mitleiden* 24, 7.
 compendium 3, 9.
 compensatio 8, 30. 41, 15. 16.
 comprehensibilis 7, 7.
 concedere 37, 18.
 concessio 22, 28.
 conciliare *mit dem härenen Büsser-
 hemd bekleiden* 42, 25.
 concilium 39, 13.
 concinerare *mit Asche bestreuen*
 42, 25.
 concionari 42, 30. 56, 21.
 concorporare *vereinigen* 50, 1.
 concupiscentia 5, 8. 12, 2. 28, 2.
 29, 10. 53, 2. 3. 56, 26. Plur. 10, 18.
 concupiscere 5, 15. 17, 28, 28.
 condemnare 2, 7. 14, 21.
 condicio 22, 28. 23, 15. 33, 24. 41,
 19. 59, 5. 8.
 condicionalis 59, 8. 60, 27.
 conditor 1, 6. 48, 32.
 confessio 5, 15. 13, 25. 26, 14, 2.
 3. 28, 10. 69, 6. 70, 26.
 confiteri 14, 1. 70, 17.
 conflictatio *der Streit* 43, 26.
 coniugium 52, 27.
 conscientia 5, 14. 10, 11. 13, 30.
 14, 16. 15, 18. 17, 25. 38, 4.
 consecrator *ecclesiae der der Kirche
 die Weihe verliehen hat* 68, 32.
- consilium 13, 26. 41, 24. 49, 10.
 52, 26. 53, 27.
 conspirare 68, 32.
 consultatum (= consultum) *der
 Ratschluss* 58, 16.
 contaminare 2, 25. 5, 8. 24, 21.
 66, 17. 70, 31.
 contaminator *der Schänder* 42, 14.
 continentia 20, 15. 52, 27. 53, 27.
 contumacia 7, 1. 5, 13, 27.
 contumax 7, 15.
 conuersatio 1, 10. 14, 6. 37, 30.
 conuiuium 16, 15. 31, 32.
 corpus dominicum 37, 1.
 corporalis 3, 33. 4, 18. 19.
 correptio *der Tadel* 45, 29.
 corruptius *vergänglich* 47, 14.
 crimen 2, 29. 4, 26. 5, 17. 25, 2.
 29. 32. 41, 7. 44, 13. c. inremis-
 sibile 44, 14. crimina modica,
 maxima 20, 30. 31. c. diluere
 70, 17. c. eludere 24, 30. c. in-
 dulgere 20, 17. 30. a crimine
 uacari 10, 6.
 cruciatus 44, 28.
 culpa 4, 34. 38, 5. 48, 6. 54, 6.
 69, 16.
 curiositas 34, 31.
 cultus 16, 20.
- Daemon** [δαίμων] 36, 27.
 damnare 15, 19. 26, 29. 42, 16. 44,
 28. 45, 15. 47, 26. 27. 48, 2. 3.
 6. 12. 15. 49, 1. 3. 8. 22. 57, 6.
 59, 4—6. 69, 22.
 damnatio 11, 30. 23, 4. 5. 25, 17.
 45, 18. 57, 6. 60, 27.
 debitor 3, 11. 12, 18. 22, 20.
 debitum 3, 11. 10, 26.
 decernere 53, 26. 60, 27. 69, 25.
 decretum 41, 24.

- dedamnare *freisprechen* 49, 22.
 defensor 3, 5.
 definire 23, 22, 40, 12.
 deieratio [Archaismus] *der Eid* 6, 22.
 delictum 2, 6, 3, 24, 4, 23, 5, 5, 20.
 27, 6, 29, 31, 32, 7, 25, 8, 24, 26.
 9, 14, 13, 25, 14, 1, 15, 16, 31.
 19, 22, 22, 19, 23, 1, 4, 14, 19.
 24, 3, 16, 33, 25, 11, 22, 28, 1.
 32, 13, 25, 36, 5, 38, 1, 39, 30.
 31, 40, 9, 48, 27, 51, 19, 57, 5.
 61, 11, 12, 21, 22, 27, 63, 2, 6.
 8, 22, 64, 2, 65, 11, 69, 15, 30.
 — d. capitalia 37, 18, 68, 18.
 carnalia 3, 33. corporalia 3, 33.
 4, 18, 19. inconcessibilia 37, 19.
 inremissibilia 23, 2, 12, 17, 51, 20.
 59, 25, 64, 4. leuiora 59, 24.
 maiora 59, 25. media 20, 23.
 mediocria 32, 14. modica 20, 23.
 mortalia 23, 32, 64, 4, 66, 26.
 remissibilia 23, 2, 10, 16. spiri-
 talia 3, 33, 4, 18, 21. — d. ad-
 mittere 61, 26, 66, 26. adligare
 68, 8. concedere 23, 32, 70, 5.
 delere 62, 12. deponere 61, 25.
 dimittere 19, 6, 23, 7, 68, 24.
 70, 13. donare 66, 24, 67, 14, 16.
 68, 24, 69, 1, 31. purgare 69, 26.
 remittere 67, 9. retinere 23, 7.
 soluere 68, 8.
 delinquentia *das Verbrechen* 19, 10.
 39, 24, 55, 10, 13, 67, 20.
 delinquere 1, 20, 2, 1, 3, 20, 4, 1.
 12, 14, 28, 33, 7, 2, 8, 3, 25, 26.
 9, 31, 10, 19, 29, 11, 5, 8, 10, 13.
 14, 30, 16, 5, 8, 19, 32, 38, 5.
 39, 27, 44, 26, 52, 10, 61, 10.
 18—20, 23, 62, 8, 10, 28, 29, 63,
 3, 5, 22, 30, 67, 17, 68, 20, 70, 1.
 demandare 62, 13.
 demonstratio 40, 26, 58, 29.
 denotare 3, 25.
 denuntiatio 37, 34.
 deprecatio 14, 14.
 depugnare 69, 24.
 desperatio 12, 17.
 determinator *der etwas abgrenzt*
 40, 19.
 detrimentum 14, 31, 48, 10.
 deuoratio *das Zusammenbrechen*
 48, 4.
 diabolus [δίαβολος] 7, 17, 22, 26.
 8, 7, 35, 29, 47, 18, 62, 29, 71, 11.
 dictamnium *Diptam, ein Kraut, des-
 sen Wurzel früher besondere Heil-
 kraft zugeschrieben wurde.* 17, 10.
 dies domini 45, 5.
 digamus [διγαμος] 21, 5.
 dilectio 12, 25, 43, 7, 8, 13, 14.
 disceptare 40, 29.
 disceptatio 68, 11.
 disciplina 3, 14, 11, 3, 14, 6, 18, 5.
 21, 20, 7, 21, 5, 20, 22, 24, 24, 12.
 26, 26, 27, 14, 30, 28, 5, 23, 29, 25.
 30, 28, 35, 20, 24, 37, 14, 39, 3.
 40, 14, 19, 27, 41, 12, 48, 32.
 51, 22, 55, 23, 60, 5, 64, 6, 12.
 66, 20, 30, 67, 10.
 discipulus 64, 18.
 dispendium 3, 10.
 dispungere 23, 4.
 dissimulare 19, 1.
 dissimulatio 13, 25, 26.
 dissimulator 4, 29.
 distinctio 24, 15, 63, 6, 22.
 districte *scharf* 63, 4.
 diuinitas 67, 9, 68, 29.
 diuinitus 17, 8.
 diuortium 53, 6.
 doctor 48, 31.
 doctrina 34, 20, 50, 29, 66, 20.

- donabilis *vergebbar* 69, 23.
 donare 28, 11. 37, 17. 42, 22. 56, 30.
 62, 24. 66, 24. 67, 14. 16. 68, 24.
 69, 1. 31.
 dotalis 21, 3.
- Ebrietas** 39, 18. 56, 23.
- ecclesia** 15, 11. 19, 12. 21, 8. 23, 4.
 24, 28. 32, 30. 6. 31, 3. 32, 13.
 19. 20. 37, 11. 39, 13. 41, 28.
 42, 25. 44, 23. 45, 4. 47, 11. 15.
 20. 48, 13. 32. 49, 9. 50, 1. 15.
 23. 32. 58, 16. 59, 3. 60, 11. 14.
 64, 8. 16. 66, 12. 67, 14. 16.
 67, 29. 68, 1. 3. 25. 27. 30. 32.
 69, 1. 2. 10. 70, 29. *naus ec-*
 clesiae 44, 18.
- ecclesiasticus** 49, 15. 57, 9. 70, 24.
- edicere** 19 5. 70, 5.
- edictum** 19, 3. 7. e. *caeleste* 25, 21.
- Eierare** 48, 14.
- eicere** 50, 23.
- eiuratio** 18, 12.
- elatio** 45, 28.
- elimare** *putzen* 15, 33. *schwächen*
 45, 29.
- elogium** 24, 21.
- eloquium** 6, 9.
- emancipare** 68, 19.
- emendare** 9, 5. 10, 27. 28. 43, 28.
- emendatio** 1, 24. 2. 3. 32, 16. 39, 28.
 43, 25. 32. 44, 25.
- emundare** *reinigen* 58, 22. 61, 11.
 19. 22. 25.
- episcopus** [ἐπίσκοπος] 59, 24. 69, 3.
 e. *episcoporum* 19, 4.
- errare** 13, 8. 11. 19, 23. 30, 6. 13.
 31, 18.
- error** 6, 3. 19, 25. 31, 7. 32, 32.
 36, 25.
- ethnice** [ἐθνικῶς] 35, 28.
- ethnicus** [ἐθνικός] *der Heide* 29, 23.
 28. 31. 30, 9. 13. 15. 16. 20. 23.
 25. 31, 2. 5. 32, 23. 35, 8. 9. 16.
 36, 20. 37, 11. 31. 34. 38, 9. 16.
 39, 9. 42, 14. 44, 19. 26. 57, 16.
 60, 15. 28.
- euagatio** *das Umherschweifen* 39, 9.
- euangelium** [εὐαγγέλιον] 40, 1. 28.
- eucharistia** [εὐχαριστία] *das Abend-*
 mahl 37, 1. 58, 6.
- euersor** 67, 19.
- exauctorare** 47, 19.
- exceptio** 7, 6.
- excidere** 9, 27.
- exhomologesis** [ἐξομολόγησις] *die*
 Busse (als kirchlicher Akt) 14, 1.
 5. 15. 15, 20. 16, 24. 25. 17, 5.
 13. 15. 23. 29.
- exhortatio** 49, 17.
- exorare** 15, 13. 24, 3. 42, 24. 64, 5.
- expedire** 1, 13.
- expiabilis** 57, 11.
- expiare** 60, 14. 65, 12.
- expiator** 50, 31.
- expositio** 34, 24. 32.
- exprobrare** 12, 26. 25, 16. 32, 7.
- expungere** 5, 10. 14, 18.
- exsecrator** 50, 30.
- exsul** 16, 16.
- extremitas** 2, 16.
- Facinus** 25, 28. 31, 15. 48, 13.
- facula** *die Fackel* 70, 2.
- fel** 45, 24.
- fenerator** *der Bankier* 69, 17.
- fermentum** 45, 9.
- fibula** 52, 24.
- fidelis** 8, 8. 31, 20. 48, 19. 50, 4.
 53, 31. 57, 16. 60, 19. 28. 68, 18.
- fidere** 12, 28.
- fides** 1, 15. 5, 28. 7, 31. 9, 29. 10, 11.

- 12, 3. 18, 2. 21, 2. 24, 19. 31, 9. 34, 1. 36, 32. 39, 5. 40, 16. 44, 16. 17. 19. 48, 31. 53, 26. 54, 26. 59, 7. 10. 21. 23. 60, 5. 17. 26. 61, 12. 65, 7. 68, 32. fidem pacti destruere *seine Verpflichtung nicht erfüllen* 63, 11.
- filum 39, 3.
- finitio *die Bestimmung, Regel* 41, 28.
- fornicari *huren* 44, 26. 56, 12. 71, 3.
- fornicatio *die Hurerei* 20, 19. 27. 21, 4. 22, 15. 23, 18. 24, 18. 29. 25, 1. 16. 27, 3. 28, 11. 19. 29, 17. 31, 15. 32, 16. 37, 17. 19. 41, 4. 43, 3. 45, 8. 49, 3. 52, 9. 25. 27. 53, 3. 54, 23. 55, 11. 56, 26. 30. 58, 21. 59, 28. 61, 12. 63, 18. 64, 30.
- fornicator *der Hurer* 19, 18. 20, 6. 21, 7. 31, 31. 35, 32. 42, 1. 13. 43, 13. 23. 44, 24. 45, 6. 13. 17. 46, 30. 48, 27. 49, 15. 50, 15. 51, 13. 53, 30. 58, 15. 60, 24. 64, 30. 67, 22. 69, 8. 70, 4. 16. 24.
- fraternitas *die Brüderschaft* 38, 22. 42, 25.
- fratres 14, 14. 15, 5. 12. 22, 17. 20. 24, 6.
- fraudare 43, 17. 48, 9.
- fraus 63, 17.
- fumariolum *der Rauchfang* 16, 28.
- funambulus *der Seiltänzer* 39, 2.
- fundamentum 56, 22. 58, 27. 64, 19.
- furtum 9, 9. 17. 10, 17.
- Gehenna 8, 1. 16, 24. 17, 4. 22, 11. gentes 30, 12. 33, 28.
- gentiles 16, 21.
- gladiatorius 31, 21.
- gradus 31, 11. 39, 6. 66, 19.
- gratia 2, 15. 18. 3, 8. 6, 26. 27. 8, 20. 28, 15. 30, 24. 38, 5. 39, 25. 59, 12. g. dei 31, 5. g. diuina 6, 23. — Abl. 7, 3. 15, 26.
- grauitas 6, 22.
- gubernaculum 1, 10. 30, 28.
- gurgis 50, 11.
- Habilis 66, 3.
- habitus 14, 7. 34, 29. 42, 4. 65, 6.
- haeresis [αἵρεσις] *die Ketzerei* 60, 18.
- haereticus [αἵρετικός] 34, 16. 44, 20. 54, 10. 60, 9. 12. 15. 18.
- hebdomas [ἑβδομάς] *die Woche* 65, 28.
- histrion 34, 12.
- homicida 26, 22. 28. 30. 28, 8. 60, 25. 70, 25.
- homicidium 24, 24. 25, 20. 27. 26, 2. 11. 18. 41, 5. 63, 17.
- humanitas 27, 15.
- humilificare 14, 5.
- hypocrita [ὑποκριτής] 8, 6.
- Janua 12, 6. 19, 9. 27, 3.
- idiota [ιδιώτης] 54, 9.
- idololatries [εἰδωλολάτρης] 26, 21. 28. 29. 28, 6. 35, 32. 60, 26. 70, 25.
- idololatria [εἰδωλολατρεία] 25, 12. 15. 26. 26, 2. 4. 7. 17. 31, 23. 41, 4. 18. 27. 62, 2. 63, 17.
- idolothyta [εἰδωλόθυτα] *das Götzenopferfleisch* 12, 25.
- idolum [εἰδωλον] 25, 4. 39, 18. 50, 4.
- ieiunare *fasten* 22, 4.
- ieiunium 14, 11. 15, 30. 43, 21. 49, 25.
- ignis aeternus 16, 27. 19, 1. (60, 27).
- ignorantia 2, 25. 4, 31. 6, 29. 32. 38, 1.
- ignoscencia 12, 6.
- immundabilis *unsühnbar* 65, 14.
- immunditia *die Unreinheit* 45, 5.

- 47, 14, 49, 16, 50, 10, 54, 23.
56, 9, 26, 62, 2.
- imperium 67, 11.
- impudicitia 28, 28, 49, 4, 23, 53, 29.
57, 4, 58, 13.
- impunitas 8, 30.
- impuritas 50, 30.
- inaugurare 40, 6.
- incestum 28, 11, 12, 44, 1, 5, 52, 16.
- incestum *der Blutschänder* 43, 3.
24, 44, 24, 45, 6, 8, 47, 22, 32.
48, 1, 3, 21, 27, 49, 4, 15, 31.
50, 31, 53, 30, 69, 25.
- includere 8, 16.
- incongruentia 49, 14.
- incontinentia 20, 15, 29, 3.
- incredulus 59, 19, 60, 25.
- increpare 45, 15, 47, 25, 26, 48, 1.
2, 5, 21, 25.
- inrepatio *der Tadel* 45, 16, 17, 21.
48, 6.
- incubare 1, 20, 10, 3, 14, 8.
- inculcare 6, 10, 11, 21.
- incursio 63, 8.
- incusare 12, 27.
- indicere 6, 27.
- indignatio 14, 17.
- indulgentia 12, 12, 40, 11, 42, 18, 20.
indulgere 20, 17, 25, 26, 30, 31.
28, 5, 15, 18, 29, 17, 41, 13.
43, 2, 48, 16, 52, 25, 54, 2, 4.
66, 28, 29, 67, 12, 13, 68, 21.
- infidelis 50, 3, 59, 22.
- infidus 9, 16.
- iniquitas 50, 2, 26.
- initiari 39, 16.
- inlecebrae 12, 2, 36, 25, 42, 30.
- inluminari 2, 17.
- innuptus 52, 21.
- inquinamentum 20, 9.
- inquinare 2, 24, 26, 18.
- inrationabilis *unvernünftig* 1, 13.
- inrationalis 17, 8.
- inrecuperabilis 47, 15.
- inremissibilis *s. crimen, delictum.*
- inrogare 1, 18, 16, 21.
- instinguere 68, 12.
- institutio 60, 13.
- institutum 56, 31.
- instrumentum 10, 32, 18, 22, 30, 29.
54, 11. *i. apostolicum* 40, 23.
i. diuinum 39, 12.
- integritas 18, 2, 20, 3, 23, 9, 55, 23.
- intellectus 7, 9, 11.
- intemptatio *der Vorwurf* 47, 27.
49, 11.
- interdictio 57, 3.
- interlocutio *die vorläufige Ent-
scheidung* 48, 17.
- intinctio *die Taufe* 2, 17, 8, 23.
10, 10, 20, 23, 12, 6, 17, 5.
- intingere 10, 4, 21.
- introitus 66, 9.
- iudex 3, 11, 12, 4, 16, 38, 30, 48.
16, 18.
- iudicium 4, 12, 29, 5, 21, 16, 31.
33, 28, 19.
- iustitia 3, 13, 16, 27, 16, 30, 26.
50, 2, 26.
- Largitio 2, 13.
- lapsi 58, 29.
- lasciua 29, 6, 54, 15, 23.
- latrocinium 24, 25.
- lauacrum 10, 6, 36, 8, 39, 22, 51,
19, 20, 62, 24, 70, 21. *l. regenera-
tionis* 18, 21.
- legatio 14, 14.
- lenitas 22, 25, 42, 18.
- lenocinari 21, 19.
- lenocinium 28, 5.
- leprosus 65, 1.

- lenitas 19, 21. 24. 49, 1.
 lex 5, 4. 27, 10. 11. 15. 28. 28, 1.
 29, 25. 33, 16. 40, 28. 41, 7. 19.
 51, 6. 55, 18. 19. 64, 31. 68, 12.
 17. 1. dei 25, 3. 1. sanctissima
 25, 21. uetus 1. 40, 25.
 liberalitas 9, 23. 19, 8.
 libertas 9, 9. 16, 16. 27, 14. 46, 11.
 libido 11, 12. 18, 12. 19, 9. 24, 31.
 28, 30. 36, 6. 25. 43, 2. 49, 5.
 52, 17. 54, 15. 56, 26. 69, 11. 71, 4.
 litterae 26, 6. 47, 30. 51, 3. 55, 18.
 63, 24.
 lucerna 31, 3. 32, 17. 34, 20.

Machaera [μάχαιρα] spiritalis 46, 12.
 macula 19, 15. 20, 12. 40, 23. 49,
 17. 54, 8. 58, 21. 65, 7. 30. 66,
 5. 10.
 maculare 69, 9.
 magistratus 16, 9.
 magus 26, 12.
 maiestas 6, 14.
 maledicere 47, 17. 63, 10.
 maledictio 54, 7.
 malitia 3, 20. 11, 25.
 manceps 45, 26.
 manumittere 66, 16. 17.
 martyr [μάρτυρ] 69, 5. 16. 23. 25.
 70, 4. 5. 16.
 martyrion [μαρτύριον] 37, 22. 69,
 14. 15. 21. 70, 17. 18.
 mater (von der Kirche) 26, 25.
 materia 4, 4. 6, 9. 31, 1. 33, 3. 34,
 12. 19. 22. 23. 37, 13. 33. 66, 6.
 matrimonium 5, 7. 7, 31. 24, 30.
 40, 7. 42, 3. 52, 20. 29. 54, 5.
 mediocritas, 4, 24. 8, 9.
 meritum 1, 23. 25, 23.
 metalla 69, 13.
 ministerium 17, 23. 31, 23. 67, 11.
- misericordia 1, 15. 2, 9. 30. 11, 20.
 14, 6. 21, 30. 22, 3. 27, 16. 38,
 11. 42, 29. 70, 28.
 moechari 56, 11.
 moechia [μοιχεία] 20, 13. 27. 21, 4.
 23, 18. 24, 18. 28. 25, 1. 10. 14.
 15. 19. 26. 26, 8. 11. 16. 27, 2.
 11. 28, 3. 10. 16. 29, 13. 18. 31,
 15. 32, 16. 37, 17. 19. 39, 18. 40,
 25. 41, 4. 18. 53, 8. 14. 55, 11.
 56, 22. 60, 20. 63, 18. 64, 3. 65,
 12. 67, 6.
 moechus [μοιχός] 19, 18. 20, 5. 21,
 6. 26, 22. 29. 31, 31. 35, 32. 39,
 10. 12. 40, 7. 42, 24. 51, 12. 52,
 5. 53, 30. 57, 11. 64, 30. 69, 7.
 70, 4. 15. 24
 mollis 51, 13. 69, 7.
 mortificare töten 56, 25.
 multinubentia 20, 18.
 mundare 14, 20. 22, 19.
 munditia 29, 7.
 mundus 2, 26. 29, 11. 61, 28. 65, 29.
 mussitare 29, 29.
 mussitatio *das Murren* 30, 7. 35, 7.

Nationes die Heiden 2, 21. 37, 8.
 40, 31. 48, 31. 49, 5. 68, 12.
 natura 1, 2. 21, 22.
 naturalis 38, 20.
 naufragium 11, 17.
 naufragus 5, 28. 44, 17.
 negatio 31, 24. 63, 17. 71, 5.
 negator 35, 32. 70, 26.
 nota 9, 10. 17, 26. 19, 21. 24. 6.
 69, 12.
 notare 36, 22. 56, 7.
 notitia 3, 26. 15, 17. 52, 15.
 nouatio 40, 14.
 nouitas 40, 26.
 nouitioli *die Novizen* 8, 12.

- nummus 8, 32.
 nuptiae 21, 2. 24, 27. 30, 28, 13.
 29, 1. 2. 49, 4. 54, 4.
 nuptialis 21, 3.

 Obiurgare 12, 28.
 obiurgatio 46, 11.
 obligare 41, 15.
 oblitterare 54, 3.
 oblitteratio 49, 12.
 obrepere 9, 19, 29.
 observatio 41, 7.
 obsignare 36, 32.
 obsignatio 10, 6.
 obtruncare 20, 4.
 oculare *sehend machen* 17, 12.
 färben 32, 28.
 offensa 1, 3. 15, 25. 17, 28.
 officium 3, 20, 17, 25. 24, 11. 26,
 23. 28, 26. 31, 23. 35, 16. 38,
 11. 39, 22. 43, 20. 47, 12. 63,
 12. 67, 10.
 oleum 70, 2.
 opimitas 37, 1.
 opportunitas 53, 15.
 oratio *das Vaterunser* 22, 21.
 otium *facere ruhen* 11, 26.

 Pacisci 8, 32. 41, 20. 21.
 pactio 36, 32.
 paenitentia 1, 1. 12, 17. 19, 23.
 2, 4. 10, 14. 17, 19. 23, 25. 30,
 3. 7. 15, 19. 23, 4. 15, 17. 23, 5,
 22. 25, 6. 8. 26, 31. 7, 17. 25,
 26. 8, 7. 9. 16, 23. 27, 30. 9, 1.
 4. 11. 16, 28. 10, 11. 28, 31. 32,
 11, 3. 6. 12, 29. 13, 3. 14, 3. 15,
 17, 15. 23, 27. 19, 6. 10, 20, 17.
 21, 13. 24, 22, 4. 24, 27. 23, 1.
 14, 21. 22, 24. 25, 29. 24, 11. 15,
 26, 1. 19, 23. 31, 27, 3. 30, 26,
 27. 31. 31, 16. 37, 17. 34. 38, 4.
 7. 10. 18. 31. 39, 1. 22, 27. 28.
 29. 31. 40, 24. 42, 24. 43, 4. 20,
 50, 22. 24. 58, 24. 26. 30. 59, 10.
 17. 22. 23. 28. 60, 12. 13. 19. 21.
 64, 19. 70, 28. 32, 71, 12. p.
 secunda 12, 8. 17, 13, 28. 39,
 10. 20. 64, 30.
 paenitere 2, 1. 6, 3. 4. 16. 7, 2.
 11, 8. 11. 12, 19. 30. 31. 13, 13.
 21. 15, 21. 38, 16. 67, 6, 70, 25.
 panis caelestis 36, 29.
 papa 42, 30.
 parabola [*παραβολή*] 29, 20. 30, 29.
 31, 1. 14. 30. 32, 1. 27. 33, 1. 3.
 30. 34, 11. 17. 19. 21—23. 35,
 3. 36, 1. 16. 19. 37, 13. 21. 31.
 40, 1. 42, 31.
 paraeetus [*παρακλήτωρ*] 21, 5. 40,
 20. 67, 15.
 paradisus [*παράδεισος*] 2, 8. 17, 29.
 παροιμία 57, 11.
 passio 1, 3. 15, 6. 48, 8. 69, 29. p.
 domini 40, 15. p. dominica 38, 16.
 pastor 13, 8. 30, 5. 12. 32, 3. 39,
 16. 20. 42, 30. als Titel 39, 12.
 64, 17.
 patibulum 69, 18.
 patientia 1, 15. 22, 7. 38, 29.
 patrocinari 6, 30. 27, 1. 39, 16.
 patrocinium 8, 5. 27, 1.
 patronus 39, 15.
 pax 21, 7. 24, 24. 8. 41, 28. 53, 8.
 69, 12. p. ecclesiastica 49, 15.
 70, 24. p. humana 23, 30. 24, 3.
 peccare 7, 16. 31, 8. 2. 10, 13. 21.
 12, 18. 14, 9. 39, 1.
 peccator 5, 26. 28, 9, 11. 11, 31.
 13, 4. 14, 16. 17, 12. 26, 21, 12.
 29, 23. 28, 30, 25. 31, 8. 31. 32, 7.
 34, 27. 35, 14. 16. 37, 5. 16. 38,

21. 31. 40. 3. 13. 58. 23. 26. 59,
 11. 14. 18. 69. 30. 70. 1. 28. 71. 2.
 peccatrix 40, 3. 60, 19.
 peccatum 3, 17. 18. 28. 4, 4. 11,
 28. 59, 12.
 pellicatus 26, 13.
 perditio 31, 17. 43, 24. 32. 44, 25.
 peremptorius *den Streit beendend*
 19, 4.
 perfectio 64, 18.
 perfectus 40, 16.
 perpetratio 5, 1.
 persona 16, 15. 26, 31. 34, 14. 43,
 18. 45, 13. 47, 31. 48, 20. 59,
 13. 66, 28. 68, 26.
 personaliter 67, 31.
 petitio 16, 18.
 petitor 8, 12. 10, 33.
 piaculariter 71, 14.
 pictura 29, 22.
 pietas 7. 32. 27, 15.
 plaga 17, 21. 28, 21. 47. 28. 67, 2.
 planca *die Planke* 17, 25.
 plausor 15, 8.
 Pontifex Maximus 19, 4.
 possessio 44, 6. 48, 12. 69, 20.
 postliminium 49, 15.
 potestas 6, 14. 12, 3. 23, 29. 28,
 24. 40, 11. 66, 20. 21. 31. 67,
 10. 14. 29. 68, 19. 26. 69, 5. 70,
 6. 12. 14.
 praecavere 20, 21. 22. 24. 27. 29.
 31. 21, 1. 48, 10. 11.
 praeceptum 3, 27. 6, 12. 30. 25,
 7. 27, 2. 25. 29, 16. 37, 29. 53,
 8. 61, 5.
 praeco 38, 18.
 praeconium 19, 14. 38, 12.
 praedicare 36, 16. 37, 25. 49, 25.
 praedicatio 18, 22. 38, 10. 42, 22.
 praeiudicare 40, 13. 50, 17. 68, 23.
 praeiudicium 18, 3. 19, 22.
 praelator *der etwas vorzieht* 22, 1.
 praeministrare 2, 22.
 praeponere 2, 23. 5, 25. 7, 22. 9,
 17. 35, 31.
 praescribere *einen Einwand erheben*
 27, 4. 29, 24. 41, 8. 50, 17.
 praestantia 5, 26.
 praesumere 10, 23. 24. 14, 24. 38,
 19. 50, 32. 51, 11. 67, 28. 70, 18.
 praesumptio 8, 23. 10, 33. 30, 8.
 31, 13. 45, 28.
 praesumptor 10, 30.
 praetendere *beschützen* 54, 14.
 praetextum 6, 30.
 praeparator 4, 29.
 presbyteri [*πρεσβύτεροι*] 14, 13.
 42, 27.
 princeps 2, 6. 17, 29. 33, 27. 35,
 29. 36, 26.
 principalis 4, 34. 20, 6. 25, 21.
 68, 28.
 probum 58, 21.
 proleuare *hervorziehen* 5, 29.
 promereri 8, 12. 39, 1.
 promissum 2, 22.
 promulgare 19, 10.
 pronuntiare 5, 15. 7, 24. 14, 17. 19,
 13. 31, 32. 33, 20. 42, 2. 44, 7.
 45, 14. 46, 7. 49, 10. 53, 24. 56,
 3. 60, 29. 66, 6. 67, 18.
 pronuntiatio 48, 17.
 propheta [*προφήτης*] 2, 15. 32, 2. 38,
 15. 40, 21. 67, 6. 12. 16. 68, 27.
 prophetare 2, 14.
 propheticus 67, 8.
 propositio 22, 30.
 propositum 36, 13. 37, 33. 50, 28.
 proscriptio 25, 22.
 prostituere 40, 7.
 prostitutio 28, 12.

- prostitutor 39, 17
 protelare 5, 30.
 prurigo *die Begierde* 28, 29.
 pseudopropheticus [ψευδοπροφη-
 τικός] 67, 18.
 psychicus [ψυχικός] 19, 19, 28, 24.
 38, 30, 54, 10, 57, 7, 68, 25.
 publicanus 29, 28, 35, 9, 12, 14, 17.
 37, 5, 38, 18.
 publicatio 14, 23, 21, 8.
 pullulare 8, 6.
 purgare 2, 23, 28, 11, 54, 8, 60, 16.
 69, 26.
 purpura 32, 28.

Quadrigarius 31, 20.
 quaestio 29, 19, 40, 2.
 quaestus 63, 12.

Ratio 1, 4—7, 11, 22, 3, 1, 6, 6.
 18, 8, 20, 23, 12, 38, 4, 56, 31.
 63, 21, 70, 24.
 reatus *die Schuld* 4, 16, 66, 37.
 recidiuus 52, 18, 65, 13.
 recitare 54, 2.
 recitatio 41, 24.
 reclamare 26, 3.
 reconciliare 12, 22, 16, 7.
 reconciliatio 33, 12, 53, 7.
 redemptio 40, 15.
 redimere 8, 30, 29, 15, 38, 16, 66, 14.
 redintegrare 51, 9, 11, 67, 1.
 redundantia 11, 11, 64, 10.
 reformare 14, 29, 66, 9.
 reformatio 66, 4.
 regeneratio *die Wiedergeburt* 18, 21.
 regnum caeleste 68, 7, r. dei 51,
 14—16.
 regula 40, 29, r. doctrinarum 50,
 29, r. fidei et disciplinae 60, 5.
 r. ueritatis 34, 20.

 religio 25, 6.
 remedium 15, 10, 16, 26, 20, 20.
 27, 13, 38, 3, 24, 52, 26, 53, 11.
 remissibilis 41, 10, 11, 56, 21.
 Vgl. crimen, delictum.
 remissio 23, 13, 14.
 remunerator *der Vergelter* 3, 6, 12.
 renuntiare 7, 17, 8, 16.
 repastinare *reinigen* 16, 1.
 reprobare *verwerfen* 38, 25.
 reprobatio *die Verwerfung* 3, 4.
 repudium 19, 22, r. dicere 11, 17.
 resignare 6, 29, 29, 1, 2.
 restituere 12, 13, 13, 8, 17, 12, 14.
 29, 28, 8, 31, 16, 32, 1, 37, 23,
 58, 24.
 restitutio 29, 24, 30, 34, 4, 37, 10.
 60, 21, 64, 9.
 resurrectio *die Auferstehung* 4, 10,
 45, 3.
 reuiscere 55, 11, 65, 10.
 reuocabilis 41, 17, 52, 5.
 reuocare 6, 27, 30, 14, 31, 28, 30.
 32, 2, 41, 17, 70, 31.
 reus 28, 7, 38, 2, 49, 7, 50, 32.
 rigare 8, 14.
 risiloquium *die Scherzrede* 15, 3.

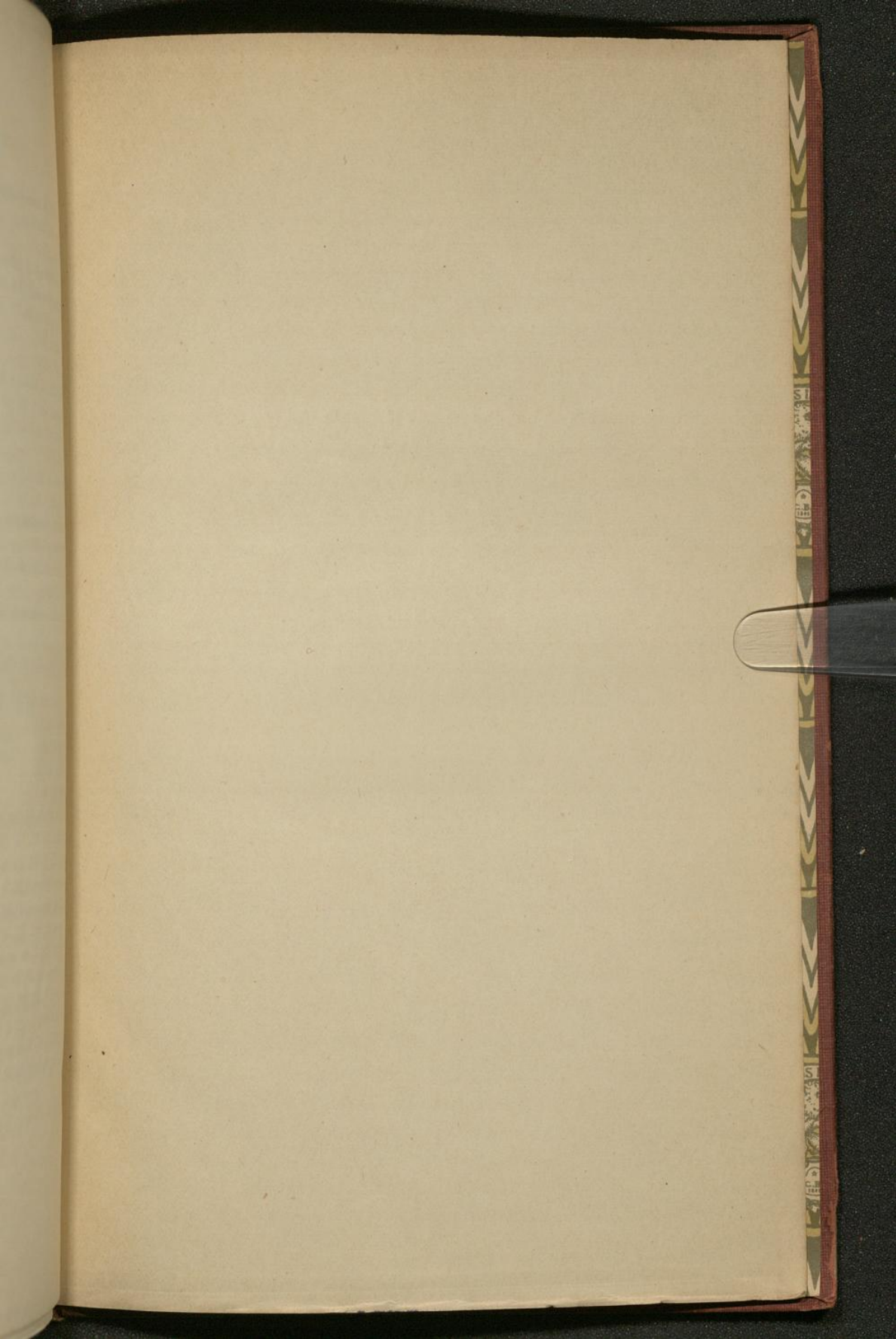
Sabbatum [σάββατον] 25, 5.
 saecus 14, 7, 15, 30, 18, 14, 26, 23.
 sacerdos 65, 12, 66, 4, 9, 69, 4.
 summus s. 65, 27.
 sacramentum 36, 3, 39, 17, 47, 19.
 50, 4, 60, 6, s. fidei 59, 21.
 sacrificium 21, 12.
 sacrilegium 64, 9.
 saeculum 1, 11, 2, 7, 18, 5, 20, 7,
 33, 28, 35, 29, 36, 25, 37, 4, 41, 25,
 65, 7, 69, 16.
 salus 2, 5, 21, 29, 6, 18, 8, 12, 11,
 18, 14, 25, 29, 17, 6, 24, 28, 26.

- 30, 26. 34, 27. 35, 28. 63, 14. 68, 9.
 salutaris 15, 22.
 saluus 36, 14. 18. 44, 32. 45, 1. 4.
 48, 11.
 sanctimonia 29, 6. 49, 17.
 sanctitas 18, 2. 25, 9. 27, 15. 28, 26.
 39, 3. 44, 3. 50, 29. 54, 14. 64, 7.
 sanguis 41, 5. 18. 27. s. domini
 29, 15. 52, 12. s. dominicus 61, 26.
 70, 20.
 satisfacere 7, 26. 27. 12, 23. 14, 28.
 36, 1. 30, 43. 7, 23.
 satisfactio 13, 26. 14, 2.
 scaenicus 31, 21.
 scelus 25, 2. 26, 1. 44, 32. 49, 32.
 schisma [σχίσμα] 45, 27.
 scriptura 16, 22. 22, 22. 26, 23. 7.
 s. diuina 26, 6. 37, 22. 39, 20.
 secta *die Lehre* 48, 29.
 sensus 37, 28. 45, 21. 47, 31. 49, 14.
 55, 30. 32, 56. 2. 60, 9. 62, 3. 13.
 63, 24. 65, 31.
 sententia 2, 10. 19, 20. 31, 28. 18.
 29, 17. 36, 16. 45, 17. 47, 23. 24.
 48, 7. 49, 8. 54, 11. 56, 28. 59, 9.
 67, 24. 68, 16.
 sermo dei 29, 1. 65, 30. s. diuinus
 8, 13. s. sanctus 33, 18.
 seruitus 9, 24.
 signaculum *das Petschaft* 36, 7.
 similitudo 6, 7. 13, 5.
 simplicitas 1, 15.
 societas 19, 20. 22.
 solacium 5, 11. 44, 18.
 sordes 14, 8. 29, 8. 43, 21. 54, 8.
 specialis 42, 16.
 species 1, 17. 30, 3. 36, 19. 59, 23.
 spectaculum 31, 20.
 speculum 34, 9.
 spes 10, 5. 11, 7. 15, 5. 19, 11. 35,
 27. 37, 22. 39, 4. 44, 15.
 spiritalis 3, 33. 4, 18. 21, 46, 12.
 68, 26. 69, 2.
 spiritus 2, 16. 3, 26. 4, 2. 21, 5, 20.
 12, 24. 15, 6. 44, 31. 32, 45, 4.
 49, 9. 55, 19. 59, 29. 66, 22. 68, 12.
 27, 69, 2. 71, 15. s. sanctus 2, 27.
 35, 27. 36, 7. 40, 18. 30, 41, 20.
 s. immundus 26, 17. 35, 30. s.
 mundus 29, 10. s. pseudoprophe-
 ticus 67, 18. s. ueritatis 67, 21.
 sponsa *die Gattin* 19, 13. 58, 21.
 sponsio 41, 21.
 stagnum 60, 27.
 stilus 46, 25. 48, 30. s. stilum uertere
das Geschriebene tilgen 42, 4.
 stipes 69, 19.
 stuprare 24, 26.
 stuprum 10, 18. 12, 25. 24, 21. 54, 5.
 subsignatio 2, 19.
 substantia 3, 34. 33, 26. 35, 26.
 36, 2. 20, 37. 23, 44, 28.
 subtilitas 35, 1.
 subuenire 70, 26.
 superstitio 25, 4.
 supplicium 14, 18. 16, 33.
 suscitare 4, 12. 66, 31.
 suspicio 41, 31.
 symbolum [σύμβολον] 9, 25.
 Tabula 5, 28. 21, 3.
 temeritas 2, 6.
 templum 26, 10. t. dei 19, 17. 29, 12.
 50, 4. 5. 51, 4. 5. 30. 63, 18. 64,
 8. 66, 26.
 temporalis 14, 17.
 temptare 54, 5. 63, 13. 67, 20. 69, 11.
 temptatio 12, 5.
 tenebrae 9, 21. 31, 6. 36, 10. 50, 2.
 26. 61, 14. 15. 20. 24. 66, 23.
 tergiuersatio 8, 22.
 testamentum 18, 23. 40, 14. t. nou-

- um 27, 24. t. nouissimum 41, 23.
 testari 6, 22. 20, 8.
 testatio 11, 23.
 testimonium 64, 11. t. falsum 54, 1.
 thesaurus [θησαυρός] 1, 9. 9, 19. 16, 27.
 tingere *taufen* 29, 14.
 tirocinium 9, 30.
 titillare 70, 32.
 titulus 2, 28. 11, 30. 19, 9. 19, 25, 7.
 21, 49, 24, 54, 3, 64, 13.
 tormentum 20, 9, 70, 27.
 tortor 36, 9.
 traditio 12, 4, 20, 1.
 tragoedia 26, 12.
 transfretare *durchschiffen* 1, 11.
 transgressio 37, 29.
 transgressor 33, 16, 48, 19.
 trinitas 68, 28.
 turpiloquium *schändliche Worte* 56, 27.
 tutela 37, 14.
- Valetudo 12, 20, 36, 17, 68, 10.
 uenenarius 26, 12.
 ueneficus 60, 26.
 uenenum 7, 32, 12, 5.
 ueneratio 25, 5.
 uenia 8, 1, 24, 9, 11, 19, 11, 23, 4, 5, 29, 39, 29, 31, 41, 19, 42, 16, 44, 15, 52, 5, 63, 14, 15, 71, 1, ueniam addicere 8, 29. u. adipisci 45, 22. u. capere 48, 27, 63, 16. u. carere 23, 22, 23, 25, 28. u. concedere 28, 3. u. conferre 40, 13. u. consequi 23, 16, 26, 24, 17, 29, 13, 33, 7, 43, 26, 59, 24, 60, 14. u. dare 28, 7, 42, 1. u. denegare 41, 25, 57, 5. u. expostulare 70, 16. u. habere 53, 3, 5, 62, 9, 12, 66, 17. u. indulgere 67, 22. u. negare 44, 18. u. operari 24, 2. u. permittere 11, 28. u. polliceri 20, 6. u. porrigere 56, 13. u. praestare 40, 9. u. spondere 5, 22. u. subscribere 20, 12. u. sustinere 8, 27. u. uindicare 28, 16, 60, 19. de u. blandire 63, 4. de u. erubescere 71, 13. de u. reseruare 60, 23. u. competit 66, 30. u. fit 47, 30. u. pendet 9, 6.
 uerbum dei 31, 4.
 ueritas 3, 27, 6, 4, 9, 4, 19, 23, 27, 16, 34, 20, 35, 1, 36, 25, 48, 31, 60, 16, 64, 32.
 uestibulum 12, 8.
 uetustas 28, 17, 40, 27, 58, 20.
 uexatio 14, 26, 15, 9.
 uictus 14, 7, 16, 20, 63, 13. uictum communicare 35, 19.
 uidua 24, 22, 42, 27.
 uiduitas 53, 27.
 uiduus 52, 22.
 uiolatio 63, 18.
 uirgo 53, 24, 58, 20; von der Kirche 19, 13.
 uirtus 38, 20, 49, 8, 67, 13.
 uita 4, 10. u. perennis 9, 2.
 uitiare 51, 8.
 uitiator 50, 5.
 uitium 8, 23, 28, 27, 65, 7, 14, 68, 10.
 unitas 65, 13.
 uocatio 37, 10, 68, 13.
 uoluntas 4, 23, 25, 30, 32, 5, 5, 10, 21, 28, 2, 38, 5.
 uotum 16, 12, 18, 23.
 usurpare 23, 29, 67, 25.
- Zelotes [ζηλωτής] 22, 5.

The following is a list of the names of the persons who have been admitted to the membership of the Society since the last meeting. The names are given in alphabetical order, and the date of admission is given in parentheses.

Mr. J. A. B. (1875)
 Mr. C. D. E. (1876)
 Mr. F. G. H. (1877)
 Mr. I. J. K. (1878)
 Mr. L. M. N. (1879)
 Mr. O. P. Q. (1880)
 Mr. R. S. T. (1881)
 Mr. U. V. W. (1882)
 Mr. X. Y. Z. (1883)
 Mr. A. B. C. (1884)
 Mr. D. E. F. (1885)
 Mr. G. H. I. (1886)
 Mr. J. K. L. (1887)
 Mr. M. N. O. (1888)
 Mr. P. Q. R. (1889)
 Mr. S. T. U. (1890)
 Mr. V. W. X. (1891)
 Mr. Y. Z. A. (1892)
 Mr. B. C. D. (1893)
 Mr. E. F. G. (1894)
 Mr. H. I. J. (1895)
 Mr. K. L. M. (1896)
 Mr. N. O. P. (1897)
 Mr. Q. R. S. (1898)
 Mr. T. U. V. (1899)
 Mr. W. X. Y. (1900)
 Mr. Z. A. B. (1901)
 Mr. C. D. E. (1902)
 Mr. F. G. H. (1903)
 Mr. I. J. K. (1904)
 Mr. L. M. N. (1905)
 Mr. O. P. Q. (1906)
 Mr. R. S. T. (1907)
 Mr. U. V. W. (1908)
 Mr. X. Y. Z. (1909)
 Mr. A. B. C. (1910)

Grauskala #13

B.I.G.

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 C 12 13 Y 14 15 B 17 18 19

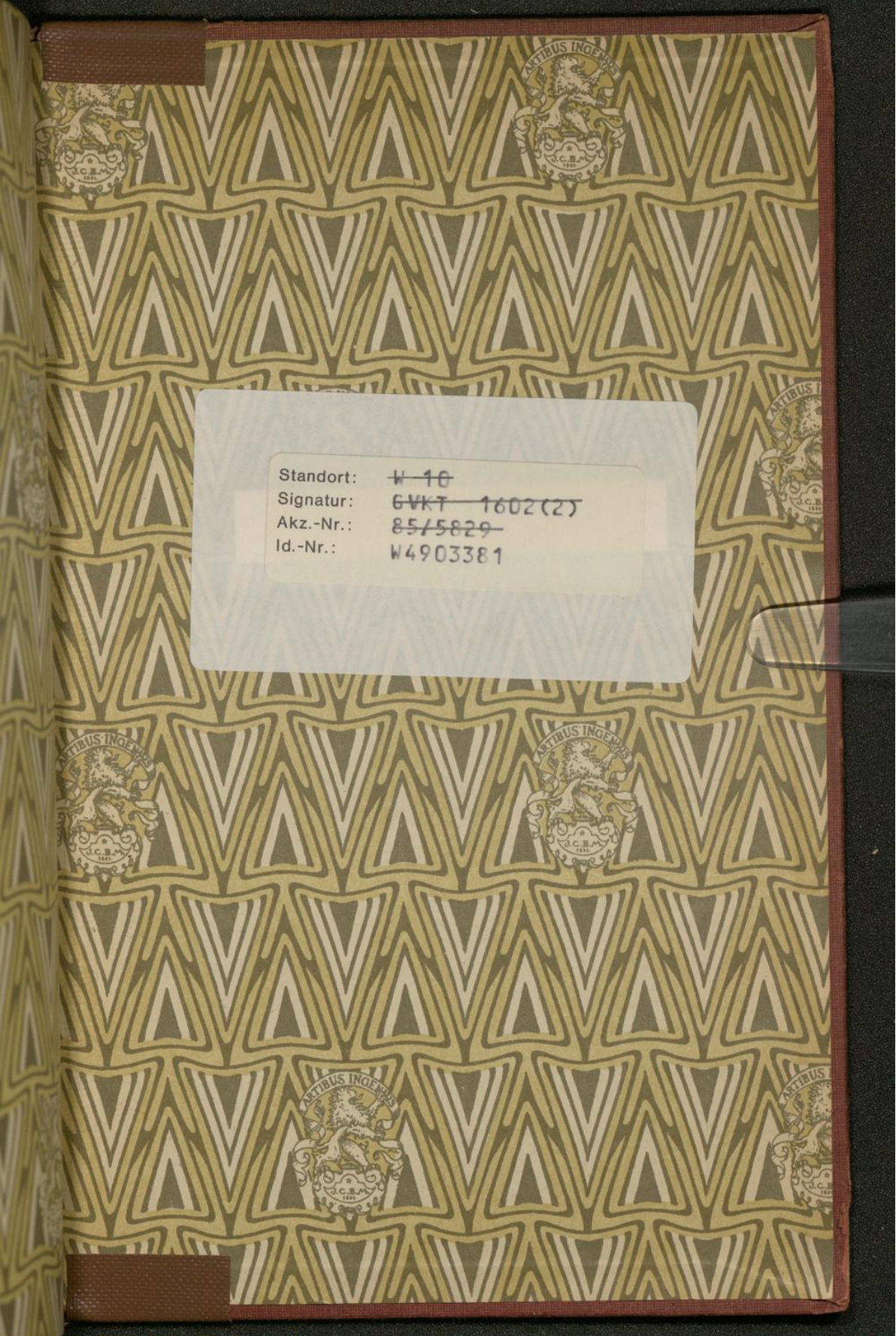

Inches 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19
Centimetres

Farbkarte #13

Blue	Cyan	Green	Yellow	Red	Magenta	White	3/Color	Black
Light Blue	Light Cyan	Light Green	Light Yellow	Light Red	Light Magenta	White	Light Gray	Black
Dark Blue	Dark Cyan	Dark Green	Dark Yellow	Dark Red	Dark Magenta	White	Dark Gray	Black

B.I.G.

Standort: ~~W 10~~
Signatur: ~~GVKT~~ 1602(2)
Akz.-Nr.: ~~8575829~~
Id.-Nr.: W4903381

